

చరిత్ర

హిందూ దేశ, ఆంధ్రుల, సాహిత్య, తత్వ

ఆంధ్ర జిన్నత్వము

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌతిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షవృక్ష

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాఢీ

గురు గోరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు హాయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020010004062

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	--------------------------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్ఠమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

ఆంధ్రోన్నత్యము

పండిత పెన్నత్స సత్యనారాయణరాజు
జయపుర సంస్థానాస్థాన కవి

ప్రకాశకులు

ది ఓరియెంటల్ పబ్లిషింగ్ కంపెనీ (రిజిస్టర్డ్)

మద్రాసు :: తెనాలి :: హైదరాబాదు

కాపీరైట్]

1958

[వెం : య. 0=87

తొలి పలుకు

ఆంధ్రరాష్ట్రావతరణమునకై తన ప్రాణమును బలిదాన మిచ్చిన త్యాగమూర్తి శ్రీ పాట్టి శ్రీరాములుగారి జీవితచరిత్రమును, తదవతరణమున ఆంధ్రరాజ్య రథ సారథ్యము వహించిన ఆంధ్రకేశరి శ్రీటంగుటూరి ప్రకాశం పంతులుగారి జీవితచరిత్రమును, ఖండఖండాంతరముల జ్ఞాతిగాంచి భారతదేశమున మహొన్నతస్థాన మలంకరించిన శ్రీరాధాకృష్ణ పండితుని జీవితచరిత్రమును ఇందు బొందుపఱుపఁబడినవి.

ఇట్టి చరిత్రలు ప్రస్తుత విద్యార్థిలోకమున కెంతేని యాదర్శ ప్రాయములు కాగలవని నా విశ్వాసము.

ఈ చిన్నిపాత్రము పాఠశాలలయు, విద్యార్థిలోకము యొక్కయు ఆదరణమునకు పాత్రమగు గాఁక !

—గ్రంథకర్త

విషయ సూచిక

	పుట
1. అమరజీవి - శ్రీ పొట్టి శ్రీరాములు	1
2. అంధకేశరి - శ్రీ ప్రకాశము	41
3. తత్త్వవేత్త - శ్రీ రాధాకృష్ణ	81

అమరజీవి - శ్రీ పొట్టి శ్రీరాములు

ఆంధ్రుడు వీరుడు. వీరజాతియైన యాంధ్రజాతి యతి ప్రాచీనమైనది. ఇది యుత్తరమునఁ గన్యాకుమారి మొదలు కొని దక్షిణమున మగధ వఱకును, దూర్పున బంగాళా ఖాతము దొరఁగొని పడమర బాదామి (వాతాపి) వఱకును అనంత సామ్రాజ్యమును స్థాపించి తన యఖండ విఖ్యాతిని దేశ దేశములలో వ్యాపింపఁ జేసినది.

ఆంధ్రుల కనంతమైన చరిత్రయున్నది. దక్షిణ దేశము ననే గాక జావా, సుమిత్ర మొదలగు ద్వీపములలోఁ గూడఁ దెలుఁగు వెలుఁగులు ప్రకాశించు దేవాలయములు, కట్టడములు పెక్కులు గలవు. తిరుపతి, దక్షిణామము, శ్రీ శైలము, కాళేశ్వరము మొదలగు దివ్యక్షేత్రములు కలవు. అజంతా, ఎల్లోరా, లేపాక్షి, అమరావతి మొదలగు కళాక్షేత్రములు గలవు.

విద్యారణ్య స్వాములవంటి వేదాంతులు, విద్యానాథుడు-పండితరాయలువంటి సంస్కృతకవులు, విష్ణువర్ధనుడు-పులకేశి-ప్రతాపరుద్రుడు, కృష్ణదేవరాయలు వంటి మహారాజులు, నన్నయ్య, శ్రీనాథ, పోతన, పెద్దనలవంటి తెలుఁగు కవులు, త్యాగరాజు, రామదాసు, అన్నమా

చార్యులవంటి మహాభక్తులు, విశ్వనాథ నాయకునివంటి సేనా నాయకులు, విష్ణు సోమయాజి, యుగంధరుడు తిమ్మరుసుల వంటి మహామంత్రులు, నాగార్జునునివంటి ఘనవైద్యులు, మల్లి నాథునివంటి మహావ్యాఖ్యాతలు, వల్లభాచార్యునివంటి మత స్థాపకులు; బాలచంద్రుడు, ఖడ్గతిక్కన తాండపాపయల వంటి వీరాధివీరులు రఘునాథరాయలు, ఆనంద గజపతుల వంటి రసజ్ఞశేఖరులు, మొల్ల, వేంకమాంబలవంటి కవ యిత్రులు మన తెనుగు గడ్డపై నెందఱోపుట్టి పెరిగి తమ జన్మస్థానమున కవారసేవచేసి తమ జీవితములను చరితారము గావించుకొనిరి. సామ్రాజ్యస్థాపకులైన యాంధ్రులు మధ్య కాలములో తమ పురావైభవమును గోలుపోయి పరదేశ రాజులపాలనము లోబడి నిర్వీర్యులు నిస్తేజులునై పరుల పెట్టుపోతలకు జేతులు సాచవలసినవారైరి.

అన్నింటను దమదే పైచేయిగా బ్రతికిన యాంధ్రులు క్రమముగా ఆంగ్లపరిపాలనములో అరవమేధావుల చేతిక్రింద బడి నలిగిపోవలసివచ్చినది. వారి దయా దాక్షిణ్యములకు అట్టులు చాచవలసి వచ్చినది. వేయేల వారు పెట్టినదే భిక్షగా రాజకీయరంగములో స్వీకరింపవలసి వచ్చినది. రాజకీయో ద్యమములలో పెద్దపెద్ద పదవులన్నియు అరవ యుద్యోగులు గుత్తగొన్నారు. విద్యావంతులైన యాంధ్రులకది సహింప రాని సమస్యయైనది. ఆంధ్రులకు బ్రత్యేక రాష్ట్రమేర్పడిన గాని రాజకీయ సాంఘికాది విషయములలో అభివృద్ధి పొడ నూపదని యనేక విషయములలో రుజువైనది.

భారత స్వాతంత్ర్యయుద్ధములో మడమత్రిప్పక ముందడుగు వేసి పోరాడిన యాంధ్ర జాతి తన ప్రత్యేక రాష్ట్ర

మునకై పెనగులాడలేదు. ఆంగ్లేయుల యడుగులకు మడుగు లొత్తలేదు.

కాని భాషాప్రయుక్తముగా రాష్ట్రములు నిర్మింపఁబడ వలయునను సమస్యను మాత్రము నాటి నాయకులు లేవఁ దీసిరి. మదరాసు రాష్ట్రమునుండి యాంధ్రప్రదేశమును విడఁ గొట్టి ప్రత్యేక రాష్ట్రమును నిర్మించుకొనవలయునని ప్రజలకుఁ బ్రబోధించిరి.

నాటి యాంధ్రదేశ నాయకులగు ఆంధ్రభీష్మ న్యాయ పతి నుబ్బారావు, దేశభక్త కొండా వేంకటస్వామయ్య, దేశోద్ధారక కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు, సర్ కూర్మా వేంకటరెడ్డి నాయఁడు, బాబ్బిలిరాజు, పానుగల్లు రాజు మున్నగువారెందఱో ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రమునకై ప్రచారము గావింపఁ దొడఁగిరి. ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రమునకై నలుబదియేండ్ల పోరాటము సాగినది. ఆంధ్రమహాసభ స్థాపింపఁబడినది. 1908 వ సంవత్సరములో ప్రథమ వార్షికోత్సవము బాపట్లలో జరిగినది. దానికి సర్ బయ్యారావు సరసింహేశ్వర శర్మగారు రధ్యక్షత వహించిరి. ఆ మహాసభలో ఆంధ్రులకుఁ బ్రత్యేకరాష్ట్రము కావలయునని తీర్మానించిరి. ఆశయము సిద్ధింపలేదు. ఆంధ్రభీష్మ, దేశభక్త కులతో పాటు డాక్టరు పట్టాభి సీతారామయ్యగారు 1917 లో మీరట్లోనున్న బ్రిటిష్ ప్రభుత్వపు భారతదేశ కార్యదర్శియొద్దకు వెడలి యాంధ్రుల రాష్ట్రవాంఛను దెలియఁ జేసిరి. కాని ఫలితము పూజ్యమైనది.

ఆంధ్రులు నిరాశ చెందలేదు. దేశీయ మహాసభచే (కాంగ్రెస్) ఆంధ్రులకుఁ బ్రత్యేకరాష్ట్రము భాషాసిద్ధాంత

మునుబట్టి కావలయునని తీర్మానింపఁజేసిరి. తత్ఫలితముగా ఆంధ్ర, తమిళ కాంగ్రెసులు రెండు వెలసినవి.

1928 లో శ్రీ జవహర్ లాల్ నెహ్రూగారి తండ్రియగు మోతీలాల్ నెహ్రూగారి యాధ్యక్షమున జరిగిన రాజ్యాంగ సంఘమువారు భాషలను బట్టి భారతదేశములో రాష్ట్రము లేర్పడవలయునని యామోదించిరి. కాని యదియుఁ గార్య రూపమును దాల్చలేదు.

1931 లో ఇంగ్లాండునుండి సైమను కమిషను భారత దేశమునకు వచ్చినది. దానిని బహిష్కరింప వలయునని భారతదేశీయ మహాసభ యాదేశించినది. ఆ యాదేశమును శిరసావహించి యాంధ్ర నాయకులు సైమన్ కమిషనుకు స్వాగతమియక నల్లజెండాలను జూపి, బహిష్కరించిరి. అదే సమయములో ఉత్కళులు సైమను సంఘమునకు స్వాగత మిచ్చి యుత్కళరాష్ట్రము నార్జించుకొనిరి. కాని యాంధ్రులు నిరాశాపూరితులు కాలేదు.

లండనులో జరిగిన రాండ్ టేబుల్ మహాసభకు బాబ్బిలి రాజాగారు వెళ్ళి యాంధ్రరాష్ట్రమునకై యెంతేని కృషిచేసిరి. లాభము కలుగలేదు. తెల్లదొరల యుల్లములు పల్లవింపని కారణమున నా కృషియు వృథాయైనది. అంతమాత్రమునకు మన యాంధ్రనాయకులు నిరుత్సాహపడలేదు. 1935 లో భారత రాజ్యాంగశాసనము ఆచరణలోనికి వచ్చు సమయ మాసన్నమైనది.

సర్ కూర్మ రెడ్డినాయుడుగారు, వి. వి. గిరిగారి తండ్రి యగు జోగయ్యపంతులుగారు మున్నగువారు కలిసి యాంధ్ర రాష్ట్రమునకై రాయబారమునడపఁబండ్లనునగరముకు వెడలిరి.

దొరలకు ఆంధ్రుల చిరకాలవాంఛను దెలిపిరి. కాని యదియు వ్యర్థ ప్రయత్నమే యైనది. ధీరులగు నాంధ్రు లంతమాత్రము నకు నిరుత్సాహపడలేదు. వెనుకంజవేయలేదు. చెన్నరాష్ట్ర శాసన సభలోను, కేంద్రశాసనసభలోను ఆంధ్రరాష్ట్రము నకై తీర్మానములు చేయుచు నాందోళనచేసిరి. 1937 తొలు దొల్త రాష్ట్రాధికారములను జేపట్టిన కాంగ్రెస్సు ప్రభుత్వము కూడ నాంధ్రులకుఁ బ్రత్యేకరాష్ట్రము ప్రసాదింపలేకపోయినది. ఆంధ్రనాయకు లంతటితో వినుగుచెందక 1940 లో వార్ధాలోనున్న కాంగ్రెస్ అధిష్ఠానవర్గమునొద్దకుఁ బోయి యాంధ్రుల చిరకాల వాంఛను దెలియఁజేసిరి. వారును తూర్ణి భావమును వహించిరి. కాని చేయూత నొసఁగలేదు. మన కోర్కె ఫలింపలేదు. మన నాయకులు నిస్పృహచెందలేదు. ఇంగ్లాండునుండి భారతదేశమునకు రాయబారిగా వచ్చిన క్రిష్ణును దర్శించి మన రాష్ట్రవాంఛను నివేదించిరి. పిమ్మట సర్ బి. యక. రావుగారు చెన్నరాష్ట్రమును రెండుగా విభజించవలెనని సూచించినారు.

1948 జూన్ 17 వ తేదీని భారతరాజ్యాంగ పరిషత్తు భాషారాష్ట్రముల నిర్మాణమునుగూర్చి తీర్మానించి ఆంధ్ర కర్ణాటక, కేరళ రాష్ట్రాల నిర్మాణసమస్యను బరిశీలించి నివేదిక యందఁజేయుమని శ్రీ ధార్ అను న్యాయాధికారిని నియమించినది. శ్రీ పట్టాభి, శ్రీ ప్రకాశము, శ్రీ సాంబమూర్తి మొదలగు వారు శ్రీ ధారు నెదుట సాక్ష్యమిచ్చిరి. అది యాధారముగా శ్రీ జవహరిలాల్, శ్రీ వల్లభాయీపటేల్, శ్రీపట్టాభిగారలు కలసి జె. వి. పి. రిపోర్టుపేర ఆంధ్రుల హక్కులనుగూర్చి యొక నివేదిక వ్రాసి 'వివాదరహిత ప్రాంతములతో ఆంధ్రులకుఁ బ్రత్యేక

రాష్ట్రము నొసంగవచ్చునని' తెలియజేసిరి. కాని యేమి లాభము! ఆంధ్రులదురదృష్టమో యదృష్టమోకాని రాష్ట్రము మాత్రము లభింపలేదు. ఈ విలంబనమును ఆంధ్రజాతి సహింప లేక పోయినది. 1951 ఆగష్టు 16 వ తేదీన స్వామి సీతారాం ముప్పదియాఱురోజులు రాష్ట్రసిద్ధికై యుపవాసదీక్ష సాగించెను. ఆంధ్రయువకులలో సంచలనము బయలుదేరినది. ఆచార్య వినోబాభావే యడ్డుపడి శ్రీ సీతారాం ఉపవాసము మాన్పించి యాంధ్రుల రాష్ట్రవాంఛను నెహ్రూపండితునకు నెఱుంగ జేసెను.

నవసీత హృదయుండగు నెహ్రూపండితుడు ఆంధ్రులందఱు నేకమై యొక్కత్రాటిపై నడచి మద్రాసుపట్టణముపై దమకుఁ గలదను హక్కు వదలుకొనిరేని రాష్ట్ర మిచ్చెదనని వాగ్దానము చేసెను. ఆంధ్రయువకు లాశా నిరాశలనడుమ నలిగిపోఁ జొచ్చిరి.

ఇది యిట్లుండ నీ మధ్యకాలములో తెలుఁగువారి కాణాచులగు కృష్ణాపినాకినీ నదీజలంబులను వీలైనచో గోదావరి జలంబునుగూడ తమిళదేశమునకుఁ గొనిపోవ మద్రాసు తమిళ మంత్రులు భగీరథ ప్రయత్నములుచేసిరి. పలుకుబడి యంతయు తమిళమంత్రులదే యగుట మన యాంధ్రమంత్రుల మాట యంతగా సాగలేదు. ప్రజలలో అలజడి యెక్కువైనది. సభలపై సభలుచేసి తీర్మానములపైఁ దీర్మానములుచేసి మన నదీజలంబులను తమిళదేశమునకుఁ గొనిపోవ వీలు లేదని గగ్గోలుచేసి కేంద్రమంత్రివర్గము నొద్దకు రాయబారము వెడలి తెలుఁగు ప్రజల సాధక బాధకములు, కష్టనిష్ఠురములు తెలియఁ బఱచిరి.

ఒక మూల నదీజలాలకై నాయకులు, ప్రజలు ప్రబలాంధోళనజేయుచుండ మతోకవైపున యువకులైన విద్యావంతులు, విద్యార్థులు ఆంధ్రరాష్ట్ర మవతరించినఁ గాని యాంధ్రులకు మరి 'యెదురు బొదుగు' లుండవని యెలుఁగెత్తి చాటుచు ఆంధ్రోత్సవములు ప్రతి కళాశాలలోను, ప్రతి పాఠశాలలోను జరిపించుచు ఆంధ్ర సంస్కృతిని, ఆంధ్రాన్నత్యమును గూర్చి, పండితులచేఁ గవులచే ఉపన్యాసము లిప్పింపఁ దొడఁగిరి. రాయప్రోలు సుబ్బారావు, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, తుమ్మల సీతారామమూర్తి, పండిత సత్యనారాయణ రాజు మొదలగువారు పద్యములువాసి యనేక సభలలోఁ జదివి ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రమునకై ప్రజలలో ఉత్సాహము రేకెత్తించిరి.

అనంత సామ్రాజ్య నిర్మాణదక్షులైన యాంధ్రులు పరరాజుల పాలనములోఁ గోలుపోయిన స్వరాష్ట్రమును, స్వరాజ్యము ప్రాప్తించిన తరువాతఁగూడ ఆర్జించుకొనలేక పోవుటకు ఆంధ్రజాతి యట్టుడికిన ట్లుడికిపోఁ జొచ్చినది.

సాంతరాష్ట్రము లేకపోవుటను ఆంధ్రజాతి తలవంపుగాఁ దలంచినది. స్వరాష్ట్ర హీనులకు భారతదేశములో ఉష్వపత్తురులు పుట్టవనియు, బేరుప్రతిష్ఠ లుండవనియు నిశ్చయించు కున్నది.

ఈ క్లిష్టసమయములో ఆంధ్రజాతికిఁ గలిగిన నైరాశ్యమును బోఁగొట్టి, సముద్ధరించుటకు నొక యవతారపురుషుఁడు నడుముగట్టవలసిన తరుణ మాసన్నమైనది.

భారతదేశ దాస్యమును బాపి భారతీయులకు స్వరాజ్యము ప్రసాదించిన గాంధీమహాత్ముని ముఖ్యశిష్యుఁడు

శాంతిమూర్తి, సత్యాగ్రహి నాయకుఁడు నైన పొట్టి శ్రీరాములు ముందుకు వచ్చి నిలబడెను.

శ్రీరాముల పుట్టుపూర్వోత్తరములు

శ్రీరాముల పూర్వుల నివాసగ్రామము నెల్లూరుజిల్లా లోని 'జవ్వలదిన్నె'. ఆ యూరి వైశ్యులలో కెల్ల వారే పూజ్యులు. వ్యాపారములలో మోసమెఱుంగని నిర్మల హృదయులు 'నిజాయతీవరులు'. ఆదినుండి శ్రీరాముల కుటుంబము వారు దురాశకుఁజోక పొదుపుగా సంసారము గడపుకొనుచు వచ్చిరి. కేవలము బేరసారములతోడనే కాలముపుచ్చక పరమార్థచింత కలవారై యతిధి, అభ్యాగతులకు నాదరపూర్వకముగా ఆతిథ్య మిచ్చుచుండెడివారు. తమ బిడ్డలకు పద్దులు వ్రాయు పాండిత్యమున్నజాలునని సంతృప్తి చెందక యాంగ్ల విద్యలుకూడ నేర్పించి పదిమందిలోఁ దలయెత్తుకొని తిరుగఁదగు పరువుప్రతిష్ఠలు గడించిరి. పల్లెటూరిలో వ్యాపారము నకు వృద్ధి కానరాకపోవుటయే కాక బిడ్డలకు విద్యాబుద్ధులు పెంపొందు సౌకర్యములుకూడ లేవని శ్రీరాముల తలిదండ్రులు మదరాసునకుఁ దరలిపోయి యచ్చట జార్జిటౌను లోని 'అన్నాపిళ్ళై' వీధిలో 163 సంబరగల యింటిలో నివసించుచు వర్తకము చేసికొనుచుండిరి.

మన శ్రీరాములు 1901 వ సంవత్సరములో ఆ గృహమందే జన్మించెను. ఇరువది సంవత్సరముల వయసు వచ్చునందాఁక నందే యుండి యాంగ్లవిద్య నభ్యసించి, శానిటరీ యింజనీరింగు డిప్లమో పొంది జి. ఐ. పి రైల్వేలో నెలకు రెండువందల యేబది రూపాయల జీతము తీసికొనుచు నాలుగేండ్లపాటు తన యుద్యోగవిధులను సక్రమముగా నెరవేర్చెను.

నియమము తప్పి చరింపలేదు. లంచాలకుఁ జేయించాఁపలేదు. నిరాడంబరముగా జీవితము గడఁపదొడఁగెను. అస్వతంత్రత భారత దేశములోఁ బర దేశస్థుల క్రిందఁ బనిచేయుట కతని కెంత మాత్రము నిష్టములేదు. సమయ మాసన్నము కాఁగానే దేశ సేవచేసి, భారతీయుల బానిసతనము బాప నువ్విట్లారు చుండెను. తన పనియేదో తనదేకాని, తలయెత్తి యెన్నఁడు ఒరులవంకఁ జూచెడివాఁడు కాఁడు. చేసెడిది యాంగ్లేయుల క్రింది ఉద్యోగమైనను ఎన్నఁడు విదేశవస్త్రములను గాని. వస్త్రపులనుగాని దాల్చి యెఱుఁగడు. అల్లారుముద్దుగా జూచు కొను వాని యిల్లాలు పయసులోనే యతనిని విడిచిపోయెను. అర్ధాంగి తన్ను బాసిపోయినందుల కాలఁడు విచారము చెందలేదు. మరల వివాహము నాడలేదు. వృద్ధులైన తలిదండ్రులు తమ కొడుకు మరల నొక యింటివాఁడు కావలెనను తమ తలఁపును తనయున కెఱుకచేసిరి. కాని శ్రీరాములు వారికి సమాధానము చెప్పలేదు సరికదా పై పెచ్చు 'జననీ జనకు లారా! మరల నన్ను సంసారకూపములోఁ దింపకుఁడు. పర మేశ్వరుఁడు ఎందులకో నాకు స్వేచ్ఛ యిచ్చినాఁడు. ఇట్లే స్వచ్ఛందముగా నన్ను బ్రతుకనిండు. నాకు ఎప్పుడో యొక ప్పడు సశించు నీ శరీరముమీఁద మమకారములేదు. సబర్మతీ ఋషిపుంగవుని శిష్యుడనై యా మహాత్ముని సేవచేయఁ దలంచుచున్నాను. పూజ్యపాదుడైన గాంధీసేవ చేయుచు నా శాంతిదూత యాజ్ఞలను దలఁదాల్చి స్వదేశమునకు నా కాయ మర్పింపఁదలచినాను. కావున మీరు నా దారి కడ్డు రాకుడు. మీ మాటదాఁటు మూర్ఖునిగాఁ దలఁపకుండు. నన్ను ఆశీర్వాదింపుఁడు.' అని వేడుకొనెను.

శ్రీరాముల దేశసేవ

గాంధీమహాత్ముడు బ్రిటీషువారిపై అసహాయాస్త్రము ప్రయోగించి భూనభ్యంతరాశములు దద్దరిల్లఁ జేయుచుండెను. ఆసేతు హిమాచలపర్యంతము భారతదేశమంతయు 'జేగాంధీ మహాత్మునకు జే' అను జయధ్వానములతో మాఱుమోఁగుచున్నది. 'వద్దురా మనకొద్దురా పరపాలనంబిక వద్దురా, హద్దు పద్దులేని పన్నులరుద్ది పీల్చుచు నుండెరా, వద్దురా మనకొద్దురా పరపాలనంబిక వద్దురా' అను నినాదములు దిక్కులఁ బిక్కిటిల్లుచుండెను.

1927 వ సంవత్సరములో అసహాయోద్యమము శ్రుతిమించి రాగమునఁ బడినది. విద్యార్థులు కళాశాలలుబహిష్కరించినారు. న్యాయవాదులు తమ వృత్తులు మానినారు. ఉద్యోగులు తమ నౌకరీలకు స్వస్తిచెప్పినారు. గ్రామ కరణములు, మునసబులుగూడఁ దమ పదవులను ద్యజించి సహాయ నిరాకరణోద్యమములోజేరిరి. ప్రజ లాబాలగోవాలము విదేశ వస్త్రములను వస్తువులను బహిష్కరించుటయే కాక, వానిని దగులఁబెట్టసాగిరి. అనూర్యంపశ్యలగు కాంతామతల్లులు మండు పెండలలో నిలువఁబడి విదేశవస్త్రాలయములయొద్ద 'పికిటింగు చేయుచు తమ చీనిచీనాంబరములను అగ్ని కాహుతి చేయుచుండిరి. రైతులు పన్నులుగూడఁ గట్టమని భీష్మించిరి.

ఆ మహోద్యమముయొక్క ప్రచండవేగమును గాంచి శ్రీరాములు ఉద్యోగమునకు నీళ్ళు వదలినాడు. తల్లిదండ్రులకు మ్రొక్కినాడు. సోదరులను గౌరిలించుకున్నాడు. వారి యాశీర్వాదమును బొందినాడు. 'ఆస్తిపాస్తుల'ను విడిచి వుచ్చినాడు. గాంధీమహాత్మునికిఁ బ్రియశిష్యుడైనాడు. ఆయన

యడుగుజాడలలో నడువఁ జొచ్చినాఁడు. అహోరాత్రము లొక్కటేదీక్ష. రాత్ను మొక్కటుండిన స్వరాజ్యము వచ్చు నని నమ్మినాఁడు. నియమబద్ధుడై రాత్నుముపై నూలువడ కుట, వస్త్రములు నేయుట, యనాథులసేవించుట గాంధి యాజ్ఞలను బాలించుట యతని దైనిక చర్యయై యున్నది.

మహాత్ముడగ్నిలో నుఱుకుమన్న నుఱుకుట, ఆజ్ఞా పించిన పనులుచేయుట, యావద్భారతదేశమున సంచారము చేసి యహింసాసిద్ధాంతమును అస్పృశ్యతా నివారణావశ్య కతను బ్రజలకు బోధించుటలు నాటి యాతనికార్యములు. 1927 నుండి 1938 వఱకు శ్రీరాములు మహాత్ముని చరణ సన్నిధినే యుండెను. సచ్చాత్రుడైన శ్రీరాములను గాంచి గాంధి యొకనాఁడు 'శ్రీరామలూ! నీ వంటి యసహాయ యోధులు పదిమంది యున్నజాలు. పరరాజులను బాటద్రోలి స్వరాజ్యమును జేపట్టుదు' నని మెచ్చుకొనెను.

✓ ఉపన్యాసవేదికల పైకెక్కి లేని యావేశమును దెచ్చి గొఱని యొరుల మెఱమెప్పలకై శ్రీరాము లెన్నఁడు 'అవాకులు' 'చెవాకులు' పలుకలేదు. నిష్కామ కర్మాచరణము, నిరా ద్రందంబర జీవనము, నిర్మాణాత్మకమైన కార్యక్రమము, వానికి నలంకారములైనవి.

స్వరాజ్యయుద్ధములో నతఁడు గుండెలుతీసిన బంటై యదరుగుండె, పిఠికికండ యెఱుంగక ముందుకుటికి పరప్రభుత్వ మును గూలద్రోయుటలో మహాత్మునకు బాసటయై నిలిచి ముమ్మాఱు జైలునకేగి సెబాస్ ఆంధ్రవీరా! యనిపించు కొన్నాఁడు.

1938 లో వ్యక్తిగత సత్యాగ్రహోద్యమములోఁ బాల్గొని - మరల కారాగృహము నలంకరించి - గాంధీకి దగిన శిష్యుఁడను మెప్పును గాంచి నాఁడు. పిమ్మట నతనిని గాంధీ మహాత్ముఁడు గుజరాతులోని 'తరవాడా' గ్రామ సేవాశ్రమ మునకు అధికారిగా నియమించి యచ్చటి కంపెను. అచ్చట శ్రీరాములు 'రెండున్నర' సంవత్సరములపాటుండి గాంధీ సిద్ధాంతములను బ్రచారము చేసి, ప్రజల కపారసేవ చేసెను. ఘూర్జరదేశవాసులతనిని అపరగాంధీయని పిలువసాగిరి. పిమ్మట నతఁడు మాతృదేశమగు నాంధ్రదేశమును సేవింపఁ దలపెట్టి, కృష్ణాజిల్లాలోని గుడివాడకు సమీపమున నున్న కొమరవోలు అను గ్రామమునఁగల గాంధీ ఆశ్రమములో నాలుగేండ్లపాటు నివసించి ఖద్దరుద్యమము, అహింసావ్రత నియమములు, ప్రచారము చేయుచు నంటరాని తనమును రూపుమాప బద్ధకంఠుఁడయ్యెను.

ఇంతలో గాంధీమహాత్ముఁడు 1942 సంవత్సరము ఆగష్టులో 'క్విట్ ఇండియా' యుద్యమము లేవదీసెను. ఆ మహోద్యమము ప్రచండమై యావద్భారతదేశమును ఉజ్జూతలూఁపినైచినది. మొలత్రాడు గట్టుకొనిన మగవాఁడెల్ల ఆ యుద్యమములోఁ బాల్గొనినాఁడు. అసహాయశూరుఁడగు మన శ్రీరాములు మాట వేఱ చెప్పవలయునా? 'ఇంతింతై వటుఁడింతయై' యన్నట్లుగా నా మహోద్యమాగ్నిలో దూకినాఁడు. బ్రిటిషుగవర్నమెంటు దడ దడ లాడిపోయినది. వైస్రాయి వడ వణకిపోయినాఁడు. శ్రీరాములను మరల బంధిఖానాలోఁ బెట్టినారు. ఇట్లు పలుమాఱులు స్వచ్ఛక్తై, స్వరాజ్యప్రాప్తికై

జైశ్యకేగి శ్రీరాములు నిజమైన దేశభక్తుడై స్వరాజ్యభిక్ష పెట్టినవారిలో నొక్కఁడై యుక్కుమిగిలినాఁడు.

స్వరాజ్యప్రాప్తియైన పిమ్మట శ్రీరాములు నెల్లూరు వెళ్ళి రాట్నమునుగూర్చి ప్రచారము చేసెను. (1943-44)

హరిజన సేవ

అనాదికాలము నుండియు నాంధ్రభూభాగము నాశ్రయించి, యాంధ్రదేశపు భాగ్యభోగ్యములకుఁ గారణభూతులైన హరిజనులకు అందఱికిఁ గన్నతండ్రియగు శ్రీహరినిదర్శించి సేవించు హక్కులేనందుల కా మహాభక్తుఁడు వగచినాఁడు.

కద్దరు పంచెను కటిని కట్టుకొని
కద్దరు కండువ పైని వేసికొని
కద్దరు సంచిని చేతపెట్టుకొని
కాళ్ళకు చెప్పులు లేకుండ
తలపై గొడుగది లేకుండ
కనులకు నిద్దుర లేకుండ
రాత్రియుఁ బగలును ఒక్కఁధాటిగా
తిరిగిన వీధిని తిరుగకుండఁగా
నడిచినదారిని నడువకుండఁగా
“దేవాలయముల లోపలికేగి
దేవుని పూజ చేసికొనంగ
హరిజనులకు హక్కియ్యండయ్యా!
ఆంధ్రులార మీరు”
అంచువాసిన అట్టను మెడలో
ఉంచుక తిరిగాడు.

అట్లు తిరుగు శ్రీరాములనుగాంచి స్వార్థపరులెందఱో హేళనముచేసిన్నారు. ఆ యికిలింపులు, సకిలింపులు, వెక్కిరింపులు స్థితప్రజ్ఞుడైన శ్రీరాములను జలింపఁజేయలేదు. రోజులు గడచినకొలది ప్రజలు మఱియు మొరటువాఱి హరిజనులు దేవాలయములలోఁ బ్రవేశించుటకు నియ్యకొనక కయ్యము నకుఁ గాలు ద్రవ్వసాగిరి. శ్రీరాములా యీ బెదిరింపులకు అదలింపులకు జంకువాఁడు కొంకువాఁడుకాఁడు! హనుమంతుని ముందఱనా కుప్పిగంతులు చూపుటలు? దౌర్జన్యవాదులయు, ఛాందసులయు హృదయములకుఁ బరివర్తనముగలిగింపఁగఱోర శపథముచేసి నిరాహారదీక్ష సాగించిననాఁడు, అజ్ఞులతనివిజ్ఞతను ఆత్మశుద్ధిని దెలియఁజాలక మొదట నవ్వసాగిరి. కాని నవ్వి నయూళ్ళు పట్టణము తొనని తెలియఁజాలరైరి. ఒకటికాదు. రెండుకాదు. ఇరువదిమూడురోజు లుపవాసముచేసి భగవద్ధ్యాన నిమగ్నుడైనాఁడు. కఱకు మొఱకుల హృదయములు కదలి కరఁగినవి. పురము పెద్దలందరు నేకమైవచ్చి మోకరించి శ్రీరాములను దీక్ష విరమింప వేడిరి. హరిజనులు దేవాలయములలోఁ బ్రవేశించుట కంగీకరించిరి. శ్రీరాములు తన విజయమునకై విజ్ఞప్తపఱచిలేదు. గాంధిమహాత్ముని యాశీర్వాదమును బొంది హరిజనోద్ధరణమునకై ద్విగుణీకృతోత్సాహముతోఁ బాటుపడ సాగెను. ప్రభుత్వమువారు హరిజనుల యెడఁ బ్రత్యేక శ్రద్ధచూపకయు, వారి యాలనపాలన చేయకయు అలసలై యుండుట చూచి సహింపలేకపోయినాఁడు. ప్రభుత్వదృష్టిని హరిజనోద్ధరణమువైపునకుఁ త్రిప్పుటకై మరల నుపవాస వ్రతమును వహించినాఁడు.

ఇరువదితొమ్మిదిరోజులు శుష్కవవాసములు చేయు నప్పటికి మద్రాసుప్రభుత్వము కదలివచ్చి శ్రీరాములకాళ్లపైఁ బడినది. ఉపవాసము మానవలసినదిగా బ్రతిమాలినది. ప్రతి నెలలోను ఆ మాసాంత దివసమున హరిజనరక్షణకై పాటు పడవలసినదిగా జిల్లాకలక్టరులకు ఆజ్ఞయొసఁగినది. శ్రీరాముల దీక్ష ఫలించినది. కృతకృత్యుడైనాఁడు. నాటినుండియు నా మహామహుఁడు నిర్మాణకార్యక్రమములో నిమగ్నుడై గాంధీ స్మారకనిధిని సక్రమముగా వినియోగించుటకై ధర్మ కర్తయై మండల మండలమున సంచారముచేయుచు దేశసేవ చేయుచుండెను. సొంత రాష్ట్రమును సంపాదించుకొనలేక 'సతమత'మౌచున్న యాంధ్రజాతికి నేతయై యాంధ్రరాష్ట్రమును సముపార్జింప దృఢనిశ్చయము చేసికొనినాఁడు. తాను పుట్టిపెరిగిన మద్రాసును చేరినాఁడు. తన గురుదేవుడైన గాంధీమహాత్మునకు మొక్కుకొనినాఁడు. ఆత్మధ్యానమున మునిగి యాత్మను పునీతముచేసికొని యిట్లు ప్రకటించినాఁడు.

“స్వభావముచే నేను నిర్యహణకార్యక్రమకర్తను. ఈ జీవితమంతయు ఆ కార్యక్రమ నిర్మాణమునందే యింతవఱకు గడిపినాను. 1930 వ సంవత్సరము మొదలుకొని నేటివఱకు నేను గాంధీమహాత్ముఁడు తీర్చిదిద్దిన నిర్మాణ కార్యక్రమ మార్గములలో నడచుచుఁ బనిచేయుచున్నాను.

నానిర్మాణ కార్యక్రమములు, రాజకీయములు వేఱు వేఱు డ్డేత్రములని చెప్పటకు వీలులేదు. ఈ సత్యమును గ్రహించినవాఁడు గావుననే గాంధీమహాత్ముఁడు రాజకీయరంగ ములలోఁ బ్రవేశించి పనిచేసెను. రాజకీయరంగములలో విజయము గాంచెను. నిర్మాణ కార్యక్రమమును జేపట్టి

సాగించి దాని మూలముననే గాంధీ మనకు స్వాతంత్ర్యము నొనగూర్చి స్వరాజ్యమును బ్రసాదించెను. నిర్మాణకార్యక్రమ సాధనము చేఁబట్టి మహాత్ముడు రాజకీయములలోఁ దలదూర్చి యాకార్యక్రమముతోడనే “బిటిషువారి”ని మన దేశమునుండి పాఱఁద్రోలెను. గతించిన రెండు సంవత్సరముల నుండి నేను ఆంధ్రదేశములో గాంధీ స్మారికనిధికి ‘సంచాల’ కుడనుగాఁ బనిచేయుచున్నాను. 1948 వ సంవత్సరములో ఆంధ్రరాష్ట్రపు కాంగ్రెసు సంఘమువారి పక్షమున నిర్మాణకార్యక్రమము ‘అర్గనైజరు’గాఁ బనిచేసినాను.

ఈ నిర్మాణకార్యక్రమము నిర్వహించుటలో ఆంధ్రులకుఁ బ్రత్యేకముగా రాష్ట్రము లేకపోవుటవలనఁ గలిగిన యిబ్బందులను కష్టాలను బెక్కింటిని నే ననుభవింపవలసి వచ్చినది. ఆంధ్రులకుఁ బ్రత్యేకరాష్ట్రము లేకపోవుటచేత నెన్ని యిబ్బందులు కలుగుచున్నవో యప్పుడు నా కవగతమైనది. ఆంధ్రదేశములో నే చిన్నపని నెఱవేఱవలయు ననినను రాష్ట్రము లేనిచో నది జరుగదని నాకు నిశ్చయమైన యభిప్రాయము కలిగినది. దేశములో నేరాష్ట్రములోను బ్రభుత్వ విధానము పట్ల నిర్మాణకార్యక్రమలకుఁదృష్టియున్నట్లు కానుపించుటలేదు. ఆ విషయము నాకు బాగుగాఁ దెలియును. అయినను ఆ యా రాష్ట్రములలోఁ దా మెఱిగియున్న మనుష్యు లధికారము లలో నుండియున్నందుచేతను, నిర్మాణ కార్యక్రమము పట్ల ఆ యధికారులు సానుభూతి కలిగినవా రగుటచేతను ప్రభుత్వ విధానములు సరిగా లేకపోయినను నిర్మాణ కార్యక్రమకార్యక్రమ కర్తలు తమ తమ కార్యక్రమములు సక్రమముగా నిర్వహింప గలిగినారు. కాని మదరాసువంటి బహుభాషా రాష్ట్రాలలో

నిర్మాణకార్యక్రమ కార్యకారుల గతి దిక్కుమాలిన దైనది. ముఖ్యముగా నాంధ్రదేశములో నిది 'అతిగతి' 'దారితెన్ను' లేనిదైనది. అందుచేత నేను నాసొంత బాధ్యతపై నిరాజకీయములలో జోక్యము కలిగించుకొనక తప్పినది కాదు. నా యీ జోక్యము నిర్మాణాత్మకమైనది. మఱియు నిర్మాణకార్యక్రమ నిర్వాహణార్థమైనది యని నా నిశ్చితాభిప్రాయము.

ఆంధ్రరాష్ట్ర నిర్మాణము నిమిత్త మెంతయో ప్రచారము ఆందోళనముగూడ జరిగినది. ఎన్నియో పరిశీలనలు జరిగినవి. నోటిలో నాలుకయున్న ప్రత్యాంధుఁడు ఆంధ్ర రాష్ట్రాపతరణమునకై యుత్సకతను వహించియున్నాఁడు.

అయితే మద్రాసు నగరము ఆంధ్రులదా తమిళులదా యనునది యొక గడ్డు సమస్యయై యున్నది. మన ప్రధాన మంత్రివర్యులు పండిత నైహూగారు మద్రాసునగరము విషయములో ఆంధ్రులు, తమిళులు ఏకమనస్కులై యేకనూత్ర బద్ధులై యొక దారికి వచ్చినగాని యాంధ్ర రాష్ట్రమును విభజించు విషయమై తానెట్టి చర్యను దీసికొనఁ జాలనని ఘంటాపథముగాఁ జెప్పుచున్నారు. దీనినిబట్టి రాష్ట్రసమస్య మఱియు జటిలమును గ్లిష్టమునునైన సమస్యయైనది కావున నీ రాష్ట్రోదంతమును గూర్చిన యాద్యంతములు మనమిప్పుడు తెలిసికొందము.

1916 లోఁ బ్రారంభమైన యాంధ్రోద్యమము ఫలితముగా నాంధ్రరాష్ట్ర నిర్మాణ వాంఛ యుద్భవించినది. ఈ వాంఛ కనుగుణముగ 1917 డిశంబరు నెలలో డాక్టరు అనిబిసెంటు అధ్యక్షతన కలకత్తాలో జరిగిన కాంగ్రెసుమహాసభలో ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు సంఘమును నిర్మించి

నారు. మద్రాసు కాంగ్రెసునకు మద్రాసు నగరముమీఁద నెంత అధికారమున్నదో యంత యధికారము ఆంధ్ర కాంగ్రెసునకుఁ గూడ నుండవలయునని యా సభలో నొక తీర్మానముగూడ సంగీకరింపఁ బడినది.

క్రమముగా భాషాప్రయుక్త రాష్ట్ర విభజనోద్యమ మఖిలభారతీయ వాంఛగా, ఆశయముగా రూపొందినది. మహాత్మాగాంధీ నాయకత్వమున నీ వాంఛకు నొకకొత్తరూప మేర్పడినది. అది ప్రాతిపదికగా 1920 సంవత్సరములో నాగపూర్ కాంగ్రెసు మహాసభలో భారతదేశమంతయు భాషా ప్రయుక్తముగా విభజింపఁబడి యా యాప్రదేశపు కాంగ్రెసు సంఘము లేర్పడినవి. 'ఆంధ్రరాష్ట్ర కాంగ్రెసు' సంఘము, 'తమిళనాడు కాంగ్రెసు' సంఘము, 'కర్ణాటక కాంగ్రెసు' సంఘము, 'కేరళకాంగ్రెసు' సంఘములన్నియు నప్పుడేర్పడినవే. నాడు ఆంధ్ర, తమిళ కాంగ్రెసు సంఘములు రెండింటికి మదరాసు నగరముమీఁద సమానాధికారము దత్తమైనది. ఈ రెండు రాష్ట్రసంఘములు తన తన కార్యాలయములను ఈ యధికార వ్యాప్తిగల ప్రదేశములలో నెచ్చటనైనఁ బెట్టుకోవచ్చునని భారత కాంగ్రెసు అనుమతించినది.

1926 సంవత్సరములో 'హరిః ఓ' మృదుచు సర్ శంకర్ నాయర్ తమిళరాష్ట్రనిర్మాణము కొఱకై నాటి కౌన్సిల్ ఆఫ్ స్టేట్సులో నొక తీర్మానము ప్రతిపాదించినాడు. సంపూర్ణ స్వయంపరిపాలనాధికారముతో నీ రాష్ట్రమేర్పడవలయునని యాతఁడు తెచ్చిన యా తీర్మానము కోరినది. ఆ తీర్మానములో నిర్వచింపఁబడిన తమిళరాష్ట్రపు పైల్లలలో మదరాసు మాటయే లేదు. కాఁగా మదరాసు లేకుండగనే

తమిళరాష్ట్ర) మేర్పాటు చేయవలయునని సర్ శంకర్ నాయర్ తీర్మానము కోరినది. అప్పుడు నాయ రిచ్చిన యుపన్యాసము కవున్నిల్ ఆఫ్ స్టేటు రిపోర్టులో 560 పేజీలోనున్నది. అందులో మదరాసు తమిళుల కెందులకు చెందదో యాతఁడు స్పష్టము చేసినాఁడు. మదరాసు తమిళనాఁడులో లేదు. మదరాసు తమిళు లది సగము ఆంధ్రులది సంగోరు అని యాతఁడు వక్కాణించినాఁడు.

పానుగల్లురాజా మదరాసు ముఖ్యమంత్రిగా నున్న కాలములో 'కూము' నది సరిహద్దుగ మదరాసు పట్టణమును రెండుఖండములుగా విభాగించి యుత్తరభాగము నాంధ్రులకు దక్షిణ భాగము నరవలకు నీయవలయునని ప్రతిపాదనచేసినారు.

1927 సంవత్సరములో (శ్రీ) వేమవరపు రామదాసు పంతులుగారు కవున్నిల్ ఆఫ్ స్టేట్ లో ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్రపు తీర్మానమును బ్రతిపాదించినారు. తెనుఁగుజిల్లా లన్నింటితో పాటు మదరాసు నగరపు టుత్తరభాగముగూడ నాంధ్రరాష్ట్ర ములోఁ జేరవలయునని వారి ప్రతిపాదన. (కవున్నిల్ ఆఫ్ స్టేటు చర్చలు 156 పేజి) కొండ వెంకటప్పయ్య పంతులుగారు మదరాసు నగరమంతయు నాంధ్రులదే యని సహేతుకముగా నిరూపించుచు 1949 సంవత్సరములో వారు దివంగతులగు వఱకు నాందోళన చేయుచునే వచ్చిరి.

1948 సంవత్సరములో జె. వి. పి. రిపోర్టు వచ్చినది. సత్వరాంధ్రరాష్ట్ర) నిర్మాణమునకు మదరాసు నగరముమీఁద దమకుఁ గల హక్కుల నాంధ్రులు వదలుకొనవలె నని యా 'రిపోర్టు' వెల్లడించినది. దాని నాంధ్రులందఱు ప్రతిఘటించి

నారు. ఆంధ్రరాజధాని మదరాసే కావలయునని యెలుగైత్తి చాటినారు.

1950 సంవత్సరములో శ్రీ ప్రకాశము పంతులుగారు 'విప్రతిపత్తితో' విభజన సంఘ నివేదిక ప్రకటింపఁబడినది. ఆ సంవత్సరమే జనవరి నెలలో నా సంఘము మదరాసు నగరముతోపాటు మఱియు ననేకేతర సమస్యలనుగూర్చి కూడఁ జర్పించినది. 1926 సంవత్సరములో మదరాసు నగరము తమది కాదనిన తమిళు లిప్పుడు స్వస్వామ్యములతోడను మదరాసు నగరము తమదే యనుట యెంతమాత్రము న్యాయముగా లేదు. మదరాసు నగరమును కేంద్రప్రభుత్వము పాలన కింది ప్రత్యేక రాష్ట్రముగా నిర్మించుటకుఁ గూడఁ దమిళు లంగీకరించకపోవుట శోచనీయము.

రాయలసీమలోని ప్రజలు, నెల్లూరుజిల్లావారు గూడ ఆంధ్రరాష్ట్రమునకు మదరాసే రాజధాసీనగరముగా నుండవలయునని కోరుచున్నారు. ఆంధ్ర, తమిళుల కా నగరమును బంచినను, లేక కేంద్రప్రభుత్వ పాలితనగరముగ నిర్మించినను అది యాంధ్రరాజధానిగా నుండవలయు ననునదియే వారి తలంపు. ఆ ప్రజానీకముయొక్క యార్థికావసరము లన్నియు మద్రాసు మీఁదనే ఆధారపడియున్నవి.

నే నిప్పటికి నేఁబది సంవత్సరములనాఁడు మదరాసు నగరములోని జార్జి టౌనులోని అన్నాపిల్లెపీఠి 163 నెంబరుగల గృహములో జన్మించినాను. నా చదువుసంధ్య లన్నియు మదరాసులోనే పరిపూర్తిచేసినాను. నా యిరువది యేండ్ల ప్రాయము మదరాసులోనే గడచినది. 1934 సంవత్సరముదాక మా కుటుంబమువారు కూడ మదరాసులోనే నివసించినారు.

మదరాసు నగరముతోడి నా సంబంధ మిది. నగరములోని యాంధ్రులకేమి, నెల్లూరు రాయలసీమ వాసులకేమి మదరాసు నగరము నెడ మక్కువ మిక్కిలి యెక్కువయని నేనెఱుంగని వాడనుగాను. తమంతటతామై వారు 'మదరాసు ఆంధ్ర రాజధాని, కాదనిన' వాదమునరికట్టుటకై యెట్టిత్యాగమును జేయ సమకట్టి సాహసింపలేదు. మద్రాసునగరనిర్మాణమునకై యాంధ్రులుపడిన శ్రమ మనంతమైనది. దానం జేసి తమరాజ ధాని యచటనుండి మఱి 'పేరు నూరు' లేని యేదో యొక ప్రదేశమునకుదరలింపఁబడుటకు వారుసహింపరానిభరింపరాని విషయము. కావుననే యాంధ్రు లీ విషయమై సభలు, సమావేశములు జరిపి మదరాసు రాజధానిగ నాంధ్రరాష్ట్రము నిర్మింపఁబడవలయునని తీర్మానములుచేసి తమ భావమును బూర్తిగా వెల్లడిచేసియున్నారు.

ఆంధ్రరాష్ట్ర నిర్మాణమును గూర్చిన యుదంత మిది. కాంగ్రెసు అధ్యక్షులు, భారతదేశ ప్రధాన మంత్రులు నగు పండిత జవహరులాల్ గారు ఏలూరో మదరాసు నగరమునెడ నాంధ్రులకుఁ దమిళులకుఁగల వివాదమును బరిష్కరింప నిరాకరించినారు. ఆంధ్రులు తమిళులు తామై తమకుఁగల నగర వివాదమును బరిష్కరించుకొనవలయునని యాదేశించినారు. దానంజేసి వారికిష్టములేని కార్యమును వారు తమపైఁ బెట్టుకొన నంగీకరింపరైరి. కావున నీ విషయమును వారి దృష్టికి రాఁగల వాతావరణమును గల్పించి దేశక్షేమము నాకాంక్షించి యాంధ్రరాష్ట్ర నిర్మాణమునకుఁ బూనుకొను పరిస్థితులు కల్పింపవలసిన యవసర మాసన్నమైనది.

దీనినిసాధించుటకు రెండే మార్గములున్నవి. మొదటిది హింసాయుతము, రెండవది యహింసాయుతము. అహింసా నిరతులైనవారు తమ కేమియుఁ బట్టన ట్లూరకొని నిద్రపోయి నచో హింసావాదులైనవారు పూనికతో ముందుకువచ్చి పరిష్కార దుస్సాధ్యమైన పరిస్థితులు కల్పింపఁగలరు. స్వామి సీతారాం ఈ సమస్యనుగూర్చి ప్రజల మనస్సులు పెడదారిని బట్టకుండఁజేసిన ప్రయత్నము హర్షింపఁదగినది. వారిమార్గము నందఱు ననుసరించక పోవచ్చును కాని యీ మాటమాత్ర మంగీకరింపక తప్పదు.

ఇప్పుడు మద్రాసు నగర భవిష్యత్తును గూర్చి నిర్ణయము విషయమై గట్టి ప్రయత్నము చేయవలసి యున్నది. ఇందులకు మద్రాసునగర మే యుచితక్షేత్రము. ఉచితజ్ఞులయిన యాంధ్ర తమిళుల నేక సూత్రబద్ధులను జేసి మదరాసుతో సంబంధమున్న వారందఱిమధ్య సంత్పత్తికరమైన యంగీకారమును గుదిర్చి యాంధ్రతమిళులకు నగరముపైఁగలహక్కులను బరిష్కరింపవలసియున్నది. మదరాసు నగరమును ఆంధ్ర తమిళుల సమష్టి యాస్తిగఁ జేసినచో సంత్పత్తికరముగా నుండును. అది యెట్లు చేయుటయో నా పనికాదు - ప్రజలకే యది వదలివేయుచున్నాను.

అందులకై నేను నా యోషినంతలో నొక పనిచేయఁ దలపెట్టినాను. ఆమరణోపవాసదీక్ష వహించి యీ విషయమును బ్రజలదృష్టికిఁ దేఁగలనను నాశ నాకుఁగలదు. అందుచే నేను 1952వ సంవత్సరము 19వ తేదినుండి 89 వీరభద్రక్షా వీధిలోఁగల బులుసు సాంబమూర్తిగారి యింటిలో నీ బాధ్యతను నిర్వహింపఁ బూనినాను. మదరాసు నగరము విషయమై

ప్రజలలో నొక యొడఁబాటు కల్గినను రాజ్యాంగములోని శివ సెక్ష్ నుననుసరించి భారతప్రభుత్వ మాంధ్రాప్తి నిర్మాణము నొనర్చు బూనుకొనినట్లు ప్రకటించినను జాలు. నేను దీక్షవిర మించెదను. లేనిచో దీక్ష యామరణాంతరము సాగించెదను” అని కఠోరశపథముచేసి ప్రాయోపవేశదీక్ష గైకొనెను.

ప్రాయోపవేశము

అది 1952 సంవత్సరము 19 వ తేదీ యుదయము ఆరుగంటలవేళ. శ్రీ శ్రీరాములు సత్యాగ్రహదీక్షాదీక్షితుండై స్నానసంధ్యాదికములు గావించి, గాంధీ యాశ్రమ గీతావళి పఠించి శుచియై భగవద్గీతాపారాయణము చేయుచు నుపవాస వ్రతయై శ్రీ బులుసు సాంబమూర్తిగారి గృహమునం దుపవిష్టుఁ డయ్యెను. ఎన్నేని సుబ్రహ్మణ్య ప్రభృతి గాంధీ శిష్యులు మహాభక్తు నాశీర్వదించినారు.

శుద్ధమైన కద్దరువస్త్రములు, అంటకత్తెర వేసిన తల, గుండ్రని సగుమోము గంభీరములై పవిత్రములై యాశాపూరి తములై, నిర్మలములైన నేత్రములు, కురుచ యాకారము గలిగి యాంధ్రరాష్ట్రము నార్జించుటకై ప్రాణములుపణముగా నొడ్డిన యా మహాత్యాగి తపస్సనకు దేశము నలుచెఱఁగుల నుండి సానుభూతులు, వేడికోలులు, ప్రశంసలు వచ్చినవి. ఉపవాసవ్రతము విరమింపవలసినదిగాఁ బ్రతికాధిపతులు, ఉప రాష్ట్రపతి సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ, ప్రధానమంత్రి జవహర్ లాల్ నెహ్రూ మొదలగు మహామహులు. పెక్కుమంది ప్రజాసభా సభ్యులు (M. p.) కూడఁ జేతులొగ్గి ప్రార్థించిరి.

తన యాశయము సిద్ధించువఱకుఁ దాను దనవ్రతనియ మమును వదలఁజాల నని యా వజ్రసంకల్పుఁడు నిష్కర్షగాఁ

బ్రకటించెను. 'యశోవామృత్యుర్వా'యనియాభీష్టుడు స్వీయ రాష్ట్రమునకై స్వచ్ఛంద మరణముచేంద నిశ్చయించు కొని నాడు. 'తపములే దుపవాసవ్రతంబుకంటె'నని చాటినాడు. తెల్లవారుచున్నది. ప్రొద్దుగుంకుచున్నది. కాలము గడిచిపోవుచున్నది. ఆంధ్రదేశము నలుమూలలనుండి హాహాకారములు చెలరేగజొచ్చెను. ఏయింటఁ జూచినను నేవీధిఁ గాంచినను నేబడి తిలకించినను, నేరైలులోఁ బయనించినను, నేబస్సులో నేగినను శ్రీరాములు యుపవాసదీక్షను గూర్చిన వ్రసంగములే సాగుచున్నవి.

ఉపవాసవ్రత మారంభించి యేఁబది దినములు గడచి పోయినవి. డాక్టరు శ్యామప్రసాదు ముఖర్జీవంటి మహామహాలు శ్రీరాముల యెడఁ జూపుచున్న ప్రభుత్వ నిర్లక్ష్యవైఖరిని నిశితముగా విమర్శించిరి. ప్రభుత్వదృష్టిని విడిచి నెహ్రూ పండితుడు దయార్ద్రహృదయుడై నిరశనవ్రతము మానవలసినదిగాఁ జేసిన ప్రకటనను శ్రీరాముల కర్ణపుటములలోఁ జెంతనున్నవా రూచిరి. కొనయాపిరితో నున్న శ్రీరాములు ముక్కుపై వ్రేలువైచుకొని 'అబ్బా యెంతటిమాట! రాష్ట్ర సిద్ధి లేక నేను వ్రతభంగము కావెంటునా! కావింప'నని భగవద్ధ్యాన నిమగ్నుడయ్యెను. ప్రాయోపవేశ మారంభించి నాటికేఁబదియేడు రోజులు గడచినవి. అది యేఁబదియెనిమిదవ రోజు. డిశంబరు 15 వ తేదీ రాత్రి పదునొకండుగంటల యిరువదిమూడు నిమిషములైనది. బులుసు సాంబమూర్తి శ్రీరాముల సోదరుడు రంగయ్య, మేనల్లుడు, యన్. ఆర్. గుప్త, శ్రీమోతే నారాయణరావు, ఎన్నేని సుబ్రహ్మణ్యము మొదలగువారు శ్రీరాములచేంత చింతాక్రాంత మనస్కులై కూర్చుండియుండిరి.

తుదిగడియలు సమీపించినవి. శ్రీరాములకు స్పృహ తప్పినది. మేనల్లుడుగుప్త 'మామా! మంచినీళ్ళు త్రాగదరా!' యని యడిగినాడు. 'త్రాగెదను' అన్నాడు శ్రీరాములు. ఎనిమిదియాళ్ళు నీళ్ళు కొబ్బరినీళ్ళు తేనెతోఁ గలిపి యిచ్చినారు- గుటకవేయలేదు. ప్రకృతి వైద్యులు కృష్ణంరాజుగారు కటిన్నానము చేయించినారు. పిమ్మటఁ గొంచెము సేపు యోగనిద్రాముద్రితఁ డయ్యెను. రాత్రి 7-15 ని. లకు ఉచ్చాస్య సౌశ్వాసముల గతి మందగించినది. ఎనిమిదిగంటల ముప్పది నిమిషములయినది. హృదయ స్పందము తగ్గిపోయినది. సుబ్రహ్మణ్యము మున్నగు గాంధిశిష్యులు రామనామ స్మరణము చేయుచు 'రఘుపతి రాఘవ రాజారాం' అనియు 'హరేరామ హరేరామ రామరామ హరేహరే' యనియు రామ నామోచ్చారణము చేయుచుండిరి. రాత్రి పదునొకండు గంటల యిరువదిమూఁడు నిమిషములైనది. ప్రకృతి శాంతి వహించినది. పంచభూతములు రెప్పపాటుకాలము తమ విధులను గట్టిపెట్టి రామనామము జపించినవి. శ్రీరామనిర్యాణము జరిగిపోయినది. తారాపథముపై నొక దివ్యతేజస్సు దేదీప్యమైన వెలుగు చూపినది. ఆకాశవాణులు శ్రీరాముల నిర్యాణ వార్తను ప్రసారించినవి. ఆవార్త వినుటతోడనే భూమి వడఁకినది. కొండలు బెండులు వాటినవి. నదులు, సముద్రములు నల్లకల్లోలము లైనవి. పక్షులు, విషాదగీతములు పాడినవి. మృగములు వికృతిగా నటించినవి. యావదాంధ్రదేశమున నేగేస్తురాలును ప్రాయ్యి రాజఁజేయలేదు. చంటి బిడ్డలకుఁ బాలీయలేదు. సనాగరికుఁడు కాఫీ త్రాగలేదు. కళాశాలలు తెఱవఁబడలేదు. పాఠశాలలు మూయఁబడినవి. ప్రజ లుద్రిక్తులైనారు. యావదాంధ్రదేశమునను రైలుమార్గ

ములు మంత్రించినట్లు మాయమైనవి. రైళ్ళు, బస్సులు రాక పోకలు లేక యాగిపోయినవి. తెలుగు దేశము నాలుగు చెఱుగులను గట్టిచీకటి యలముకొన్నది. ఒక యూరికి మఱొక యూరితోఁ గల సంబంధము పూర్తిగాఁ దెగిపోయినది. ఆవేశపూరితులై ప్రజలరాజకృత్యములకుఁ దిగిరి. ప్రభుత్వ కార్యాలయములను, సొత్తులను, రైల్వేస్టేషనులను పాడుచేసిరి. ప్రభుత్వమువా రెంతగాఁ బ్రయత్నించినను బ్రజల నదువులోఁ బెట్టుటకు రెండు మూఁడు రోజులు పట్టినది.

మహాప్రస్థానము

మదరాసులోని సాంబమూర్తిగారి యింటియెదుట వీధిలో నొక వేదిక యమర్చబడెను. ఆ వేదికపై శ్రీరాముల భౌతిక దేహము గంధపుష్పాక్షతలమధ్య నుంచబడెను. పద్మాసన స్థలమైయున్న యా భౌతిక దేహమునొద్ద ఎర్రేని సుబ్రహ్మణ్యము శ్రీరామ దేశికుఁడు గీతాపారాయణము చేయుచుండిరి. మద్రాసు నగరములోని నానా దేశస్థులమధ్య భేదభావము లంతరించినవి. అద్వైతభావ మంకురించినది. ఆంధ్ర, అరవ, గుజరాతి, మార్వాడి, బెంగాలి, ఉరియా, బేహారి, మరాట, యను మాటయే మఱచిపోయిరి. ఆఁడుది, మగవాఁడు, పిల్లవాఁడు, పెద్దవాఁడు, కుంటి, గుడ్డి, వారు వీరననేల యశేష జనము నదీప్రవాహమువలెఁదెల్లవారుజామునుండిశ్రీరాములను గడసారి చూచిపోవుటకు రాఁదొడంగిరి. ప్రతివారు ఆశ్చర్య విషాదపూరిత దృక్కులతో శ్రీరాముల దర్శించి, పాదములు తాఁకి మ్రొక్కి పూవులచేఁ బూజించిరి. మంత్రులు శాసన సభ్యులు శ్రీరాముల చరణకమలములయొద్ద వినములై నిలిచి మ్రొక్కిరి. శ్రీరామగుణ సంకీర్తనముతో మదరాసుపురము

శ్రీరామనిర్యాణమునాటి యయోధ్యానగరమును దలపించుచుండెను. ప్రజలు ఆఠకలిదప్పికలు మఱచినారు. నీళ్ళు నిప్పులు విడిచినారు.

ఇరువదవ తేది పగలు రెండుగంటల ముప్పది నిమిషములకు శ్రీరాముల భౌతికదేహ మొక రెండెడ్లబండిపై నమర్పబడిన కుర్చీపై నుంచబడెను. ఆశకటముమీఁద బులును సాంబమూర్తి, ఎర్రేని సుబ్రహ్మణ్యము, స్వామిశీతారాం, ఎం.ఆర్. గుప్త, పొట్టి రంగయ్యగుప్త, టంగుటూరి ప్రకాశముగారలుపవిష్టులైరి. శకటము శ్రీరాముల జన్మగృహమున్న అన్నాపిళ్ళెవీధి మీఁదుగా చూలై శృశానవాటికకు సాగిపోవుచుండెను. సూర్యకుమారి, ఘంటసాల వెంకటేశ్వరరావు, మోపట్టుదాసు మొదలగు నటీనటులమరగానముచేయుచు నమరజీవియగు శ్రీరాముల శకటమువెంట నడచిపోవుచుండిరి. ఇసుకవేసిన గాలకుండ జన సమూహము పట్టణములోని యంగళ్ళన్నియు మూయబడినవి. రక్షకభటులప్రమత్తులైనగర రక్షణము నిర్ణీత జాగరూకతతో గావించుచుండిరి. పౌరనారీమణులు నీరాజనములెత్తి పుష్పవృష్టి కురియఁగా శకటము చూలై శృశాన వాటిక చేరినది. అంతకు మున్నే చేర్పబడియున్న చితిపై శ్రీరాముల పవిత్రభౌతిక దేహముంచబడెను. శ్రీరాముల సోదరుడగ్ని సంస్కారముచేసెను. అగ్నిభట్టారకుండు ప్రేమ పూర్వకముగా శ్రీరాములను గాఢాలింగనము గావించుకొని తన కడుపునఁ బెట్టుకొని యాదరించెను. ప్రజానీకము అశ్రుపూరిత నేత్రములతో గృహభిముఖమై వెడలిపోయెను.

సూర్యభగవానుఁ డా విషాదగాథను జూడఁ జాలక
పడమటి తెరచాటున కేఁగెను.

‘ప్రకృతిదేవత ఓం శాంతిశాంతి శాంతి’ అని పఠించెను.

ఆంధ్ర రాష్ట్రోదయము

డిశంబరు 16 వ తేదీని శ్రీరామ నిర్వాణముతో ఢిల్లీ
పార్లమెంటు భవనములోని ప్రజామండలి సభ్యులు చకితులైరి.
ప్రజాసభ ప్రారంభమయ్యెను. నెహ్రూ పండితుని మనసు
వెన్నవలె గరగిపోయినది. ముఖమండల మంతటను విషాద
చ్ఛాయ లావరించినవి. కంఠము గాద్దదికము వహించినది.
లేచి నిలిచినాఁడు. మహావేదాంతియు, నాంధ్రుఁడును నగు
శ్రీసర్వేపల్లి రాధాకృష్ణుని ద్వారమున పార్లమెంటువారి
సంతాప, సానుభూతులు శ్రీరాముల కుటుంబము వారికిని,
ఆంధ్రులకును నందజేయించుటయేగాక, పందొమ్మిది వందల
యేబదిమూడవ సంవత్సరము అక్టోబరు మొదటి తేదీనుండి
ప్రత్యేకాంధ్రరాష్ట్ర మేర్పరుపబడునని బకటింపఁజేసి యశ్రు
తర్పణము చేసెను. ఆంధ్రప్రజ హర్షించినది. శ్రీ నెహ్రూపండి
తుని అగ్గించినది. శ్రీరాముని యాత్మ శాంతించినది. అతఁ
డమృతమూర్తి యయ్యెను.

ఆంధ్రరాష్ట్రోత్సవము

శ్రీశైలము కర్కూలు మండలములోనిది. కాశేశ్వరము,
నిజామురాష్ట్రములోని తెలంగాణాలో నెలగందల మండల
ములో గోదావరినదితో ఇంద్రావతి సంగమించుచోట
మాధని యను గ్రామమునొద్ద నున్నది. దక్షిణరామము
(ద్రాక్షరామము) తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోఁగలదు. శ్రీశైల

మున శ్రీమల్లికార్జున స్వామి, కాశేశ్వరమునఁ గాశహస్తీశ్వరుఁడు దక్షారామమున భీమేశ్వరుఁడు లింగాకారములతో వెలసియున్నారు. శ్రీశైలము చెంతనుండి గుణభద్రయగు తుంగభద్రానది ప్రవహించుచుండెను. కాశేశ్వరము పొంతనే గోదావరి పాటుచున్నది. దక్షారామమునొద్ద సప్త గోదావరము గలదు. ఈ మూఁడు పుణ్యస్థలములయందుఁ ద్రిలింగములు గలవు. ఈ త్రిలింగముల మధ్యస్థమైనదే తెలుఁగు దేశము. 'అ'కారశబ్దమునకు ఈశ్వరుఁడనియు నర్థమున్నది. ఈశ్వరుని అనఁగాఁ ద్రిలింగ స్వరూపుని ధరించినదగుటచేఁ ద్రిలింగ దేశమన్నను సమానార్థకమే.

త్రిలింగములలో నొకటైన శ్రీశైలము మహా పవిత్రమైనది. 'శ్రీశైల శిఖరం దృష్ట్వా పునర్జన్మ నవిద్యతే' శ్రీశైల శిఖరమును గాంచినవాఁడు మరల జన్మింపఁడు. భగవంతునిలో లీన మొందునని పురాణవచనము. ఆశ్రీగిరి చరణమును స్పృశించి పునీతయై తుంగభద్రానది యొక్కారిక తైవత పాటివచ్చి కర్నూలు పట్టణమును కౌగలించుకొనుచున్నది.

1953 సెప్టెంబరు ముప్పదియవ తేదీవఱకుఁ గర్నూలు జిల్లా కేంద్రము మాత్రమే. అక్టోబరు మొదటితేదీనుండి యది యావదాంధ్ర రాష్ట్రమునకుఁ దాత్కాలిక రాజధాని. ఆంధ్ర దేశములోని యధికసంఖ్యాకులగు శాసనసభ్యులు కర్నూలు తాత్కాలిక రాజధాని యని నిర్ణయించుటచే నచ్చటనే రాష్ట్రావతరణ మహోత్సవములు నేటువఁ బడినవి. ఆంధ్ర రాష్ట్రమునకు మొట్టమొదటి గవర్నరుగా నియమింపఁబడిన శ్రీ చందూలాల్ త్రివేది కర్నూలు నగరమంతయుఁ బట కుటీరములచే వెలుఁగొందఁ జేయించెను. కర్నూలంతయు శ్రీరామ

పట్టాభిషేకమునాటి యయోధ్యానగరమును దలపించుచు సకలాలంకార సంశోభిత మయ్యెను.

అక్టోబరు మొదటితేది యరుదెంచినది. తుంగభద్రా నదీతరంగములపై నుండి మందమారుతములు ప్రసన్నములై దుమ్ము దుమారములు లేనివై మెల్ల మెల్లగా వీవదొడంగెను. తూర్పున లోక బాంధవుఁ డుదయించెను. భానుకిరణవారములు నాటి గురువారమునగురుభావశోభితములై ప్రకాశింపఁ జొచ్చెను. ఎక్కడ జూచిన ప్రజలె, ఎక్కడ గనినను బుణ్యాంగనలె. ఎక్కడఁ గాంచిన సింగారించుకొనిన యువతీ యువకులె. ఎక్కడ వీక్షించిన విద్యార్థినీవిద్యార్థులె. ఎక్కడ వీక్షించిన నుద్యోగి బృందంబులె. ఎక్కడఁబొడగనినను శాసన సభ్యులె. ఎక్కడఁ దిలకించిన మేనుబులకించు మంగళవాద్యములె. ఎక్కడ దర్శించినను యోధాగ్రేసరుల బరాబరులె. ఒకమూల నశ్వశకటములు, ఒకప్రక్క కారులు, ఒకచక్కి బస్సులు, ఒకవైపున నాటుబండ్లు, ఒకపార్శ్వమున పల్లకీలు ఒక భాగమున లాలకీలు. ఇవియవి యననేల సమస్త వాహనములు కర్నూలు నలంకరించినవి. రంగురంగుల విద్యుద్దీపము లహారాత్రములు దేదీప్యమానములై వెలిగి నవి. దేవాయతనములలో నభిషేకాదు లొనర్పఁబడినవి. ప్రాచీనాంధ్ర వైభవచిహ్నమును అమరావతీ స్తూపాంచితమునునైన పూర్ణకుంభ విరాజితమైన యాంధ్ర ప్రభుత్వముద్రముద్రితమైన త్రివర్ణపతాకము నేలయూనినట్లు నిండియున్న ప్రజాసమూహము జయజయధ్వానములు చేయుచుండ, భారత ప్రధానియగు శ్రీ జవహర్ లాల్ నెహ్రూచే నెగుర వేయఁబడి రెపరెప లాడుచుండెను. రెండువేల సంవత్సర

ములుగాఁగల తమ యాంధ్రపౌరుషము నేటికిఁ గదా మరల రేకెత్తినదని సభాంగణము నలంకరించిన సకలాంధ్రలోకము నిర్భరానంద వివశమై యానందబాష్పములు వెల్లివిరియ శరీరము లుప్పొంగ తొమ్ములువిఱచి చేతులు చఱచి కరతాశ ధ్వనులు కావించిరి. వెంటనే నెహ్రూపండితుండు వేదిక నలంకరించి సింహాసనాసీనుఁడయ్యె. నెహ్రూ కెదురుగా మహాన్నత వేదికపై నమరజీవియగు పొట్టి శ్రీరాములు నిర్మలస్ఫటికాకృతితోఁ దన యమరత్వాదర్శమును జాటుచు నెహ్రూపై నమృతదృక్కులు పఱచుచుండెను. నెహ్రూ శ్రీరాముల త్యాగనిరతికి జోహారు లొనర్చెను. ప్రజలు గాద్గదిక స్వరముల జేజేలు పెట్టిరి.

మహాసభ ప్రారంభమయ్యెను. నెహ్రూపండితునిదక్షిణ భూభాగమున ఆంధ్రదేశపు గవర్నరగు శ్రీ చందూలాల్ మాధవలాల్ త్రివేదియు, ఉపరాష్ట్రపతి సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణయు, భారతదేశ కార్మిక మంత్రి వరాహగిరి వేంకటగిరియు ఆంధ్ర ముఖ్యమంత్రి టంగుటూరి ప్రకాశము, ఆంధ్ర ప్రదేశ్ కాంగ్రెసు అధ్యక్షుడును, ఉపముఖ్యమంత్రియగు నీలం సంజీవరెడ్డియు, మైదరాబాదు ముఖ్యమంత్రి బూర్గుల రామకృష్ణరావును, వామపార్శ్వంబున భారతదేశ వ్యవహార మంత్రి కట్టూ, మదరాసు ముఖ్యమంత్రి చక్రవర్తి రాజగోపాలాచార్యులును మున్నగువా రుచితాసనములపై నుపవిష్టులై యుండిరి. అంతటఁ బ్రజలు జయ జయ ధ్వనులు గావించు చుండఁగా నెహ్రూ లేచి నిలిచి “ఎంతో కాలము వేచియున్న మీఁదట ఎంతయోకాలము వాక్ ఘర్షణములుజరిగినమీదట నెట్టకేలకు నాంధ్రరాష్ట్ర మవతరించినది. ఇప్పుడు మన

మందఱమును ఆ వాక్ ఘర్షణ లన్నింటిని మఱచిపోయి భారత రాష్ట్రమండలిలోఁ గ్రొత్తగా నవతరించిన ఈనూత్న రాష్ట్రము నకు శుభకాంక్షల నందఁజేయవలెను. అంతేగాదు. ఈ రాష్ట్రము అభ్యుదయపరంపరలతో నభ్యున్నతిని జెందుటకు వీలుగా మనమందఱము గూడ సహాయము చేయవలెను. ఇదే నా శుభకాంక్ష. నేటినుండి ఈ యాంధ్రరాష్ట్రము ప్రత్యేక ప్రభుత్వమై తనసంస్కృతిని సంపదను పెంపొందించు కొనుచు దినదినాభివృద్ధిగాంచుఁగాక” అని ప్రకటించి యాశీర్వ దించి యుపవిష్టుడయ్యెను. వెంటనే కట్టూ లేచి “నేడు 1953 అక్టోబరు మొదటి తేది. ఈరోజున ఆంధ్రరాష్ట్ర మవత రించెను. అయితే, నేడు జరిగెడు ప్రారంభోత్సవము కేవలము లాంఛనప్రాయమయినది. నిజము చెప్పవలెననిన, నీ రాష్ట్రము ఢిల్లీ పార్లమెంటులో నవతరించినది. పదునైదు రోజులపాటు చర్చింపఁబడిన యనంతరము ప్రజా ప్రతినిధుల సభ యాంధ్ర రాష్ట్రపు బిల్లు నామోదించినది. కాని, ఇది యంతయుఁ బ్రాథమికదశ మాత్రమే. నిజమున కీ నూతన శిశూదయము స్టేటు కౌన్సిల్ లో జరిగినది. అప్పుడు రెండు శుభసూచనలు కనఁబడి నవి. మొదట, నిది శ్రీకృష్ణ జన్మాష్టమనాటి యుదయమునఁ బ్రతిపాదించఁ బడినది. కృష్ణుఁ డవతరించు సమయమున యమునానదికి బ్రహ్మాండమయిన వఱదలు వచ్చినవి. అట్లే ఆంధ్రరాష్ట్రావతరణలో గోదావరీనదికి గొప్పవరదలువచ్చినవి. వఱదల సంగతి యాలోచించినపు డవి తగ్గిపోయిన తరువాతఁ గలిగెడు మేలును గుఱించి శ్రీకృష్ణజననానంతరము మానవా లికిఁ గలిగిన మేలును గుఱించి యాలోచింతము. ఇప్పుడుకూడ రాష్ట్రావరణానంతర మాంధ్రప్రజలకు గలిగెడి యభ్యుదయ మును గూర్చికూడ నాలోచింతము.

అటు తరువాత నింతటి గొప్పది మఱియొకటి జరిగినది. స్టేటు కౌన్సిలులో మహాలాదాత్తముగా జరిగిన చర్చ వినాయక చతుర్థినాడు ముగిసినది. మనజాతిచరిత్రలో నిది యతి ప్రధాన మయిన పర్వము. ఈ శుభసమయములో మన యందఱి యాలోచనలు వినాయకచతుర్థిని జాతీయపర్వంగా మార్చిన లోకమాన్య బాలగంగాధర తీలక్ పైకిఁ బటప వలెను. గణేశ చతుర్థినాడే లోకమాన్యుడు స్వతంత్రభారత భావమునకు అంకురారోపణ గావించెను.

ఇపుడిక్కడ మన మీ శుభదినమున అభిజిల్లగ్నమున భానుఁడు మహోజ్వలముగాఁ ప్రకాశించుచుండఁగా హర్ష ధ్వానములమధ్య ఆంధ్రరాష్ట్రము నవతరింపఁజేయుచున్నాము.

మనకందఱకు నెంతో సంతోషముగా నున్నది. ఇపుడవ తరించిన యీ నూత్న రాష్ట్రము సౌఖ్య సుఖములకు నాల వాలము కావలెననియు నాంధ్రప్రజలకు శ్రేయోదాయకమై వర్ధిల్లవలెననియు భగవంతుని ప్రార్థింతము. ఈ రాష్ట్ర ప్రజలందఱు సుఖముగా నివసింపవలయుననియు ఈ నూతనరాష్ట్ర మాంధ్రులకేగాక యావద్భారతదేశమునకు నూతన స్వత్వమును సమకూర్చెడిదిగా నుండవలయునని కోరుచున్నాను. ప్రతిరాష్ట్ర శాసనసభలోను బ్రజలు దమలోఁ దా మొక భాషలో మాట్లాడుకొనఁగలిగి యుండవలయును. ప్రతిరాష్ట్రమునకు నా రాష్ట్రభాష జీవగజ్జ. ఆంధ్రులకు భగవానుఁ డప్తైశ్వర్యములను సకల సంపదలను సర్వముతోముఖాభ్యుదయమును బ్రసాదించుగాక ! ఇదే నా యాశీర్వాదము" అని యుపవిష్టుఁ డయ్యెను. పిమ్మటఁ బ్రజల జయజయధ్వనుల మధ్య లేచి తత్త్వవేత్తయగు రాధాకృష్ణుఁ డిట్లాశీర్వదించెను.

“ఆంధ్రుల చరిత్రలోను మన దేశచరిత్రలలోనుగూడ నీరోజు త్వంత ముఖ్యమయినది. ఈ ప్రాంతప్రజలు తమ కొక ప్రత్యేక రాష్ట్రమును స్థాపించుకొనుటకై రమారమి నలుబది సంవత్సరములుగాఁ జూషి చేయుచున్నారు. ప్రస్తుత భారత ప్రభుత్వము కోరికను నెఱవేర్చినది. ఇప్పుడింక నాంధ్రరాష్ట్రమును బరస్పర సహకార సద్భావములతోఁ గృషిచేసి స్వయం సమృద్ధముగా సకల సౌభాగ్యవంతముగా రూపొందించు కొనవలసిన బాధ్యత యాంధ్రులపై గలదు.

భారత స్వాతంత్ర్య సమరములో నాంధ్రులు మహత్తర పాత్రను నిర్వహించినారు. ఈ సందర్భములోఁ ద్యాగములు చేయుటలోను గవ్వనవ్వము లనుభవించుటలోను వారు దేశములోఁ దక్కిన యే ప్రాంతములవారికి నే విధముగను దీసిపోలేదు. ఈ సుగుణగణములనే నేఁడు గూడఁ బ్రదర్శించి యాంధ్రరాష్ట్రాభివృద్ధికి భారతదేశాభివృద్ధికిఁ గృషిచేయుట వారి విద్యుక్త ధర్మమైయున్నది. ఈ నూతన రాష్ట్రము నేడు రొక్కనవలసిన సమస్యలు మిక్కిలి క్లిష్టములైనవి. దీనిని బహిష్కరించుటకు వివేకవంతమయిన నాయకత్వము బ్రజాసహకారముగూడ నెంతయో యవసరము.

స్వాతంత్ర్యము సిద్ధించిన పిమ్మట భారతదేశములోని దక్కిన ప్రాంతములలో జరిగిన విధముగనే మన సంఘములోని పాపశక్తులు పైకి విజృంభించినవి. దురాశ, స్వప్రయోజన పరత్వము పదవీకాంక్ష ప్రబలముగా గానవచ్చుచున్నది. సమైక్యభావము, దక్షత లోపించిన నాయకత్వము ఫలితముగా ప్రజా ప్రయోజనము దెబ్బతినినది. స్వాతంత్ర్య ప్రియత్వమునకు నితరులయెడఁ గ్రేమ ప్రధాన లక్షణముకాఁగా ఆత్మ

దురభిమానము పదవీవ్యామోహమునందు మూలకందము. పదవీవ్యామోహ పిశాచగ్రస్తులైనవారి కన్నులకుఁ బొరలు క్రమ్మును. వారి భావనాపథము వక్రమము. భావములు దోషదూషితములు. హృదయములు పాపాణసన్నిభములు. ప్రజాస్వామిక వ్యవస్థ వ్యక్తిగత ప్రయోజనములకుఁ గాక ప్రజాప్రయోజనములనుసాధించుటకు నుపకరణము. స్వతంత్ర భారతదేశమును భక్తి ప్రపత్తులతో సేవింపవలెనని స్వార్థ త్యాగమును ప్రజాశ్రేయోభి వృద్ధి సాధన సత్కారమును బ్రదర్శింపవలెను. మన క్రొత్త రాష్ట్ర మిపు డగ్ని పరీక్షకు నిలువ వలెను. ప్రభుత్వ మనునది కేవలము ప్రజలను మాత్రమే గాక తనను తానుగూడ నదుపులోఁ బెట్టుకొనవలెనను విషయమును విధాన నిర్ణేతలు పరిపాలకులు తెలిసికొనవలెను. ఇరుగు పొరుగుననున్న మైసూరు, హైదరాబాదు, చెన్నరాష్ట్రములతో నూతనాంధ్రరాష్ట్రము సంబంధబాంధవ్యములకు స్నేహసహకారములకు ప్రాతిపదిక కావలయును. ఏ కుటుంబమునకైనను వర్గమునకైనను సద్భావము లోపించిన నాఁడు అభ్యుదయము కలుగఁబోదు. మన యార్థికరాజకీయ వ్యవస్థలు పునర్నిర్మితములు కావలయును. మనప్రజలుపునగుజ్జీవనముపొంది క్రొత్త జాతిగా విలసిల్లెను. ప్రాతవాసనలు సులభముగాఁబోవు. వర్తమానములో గత చరిత్ర చాలవరకు మిళితమైయుండును. వర్ణవ్యవస్థాభిమానము మనల నింకను విడిచిపెట్టలేదు. అభిమానధనులు ఆర్థిహృదయులునైన యాంధ్రులకు మహత్తర సంస్కృతి సంప్రదాయమును పరంపరగా వచ్చుచున్నవి. కనుక నిట్టి దురభిప్రాయము లనతికాలములోనే రూపుమాసి నూతనాంధ్రరాష్ట్రములో మచ్చునకైన గానరాకుండఁ బోగలవని విశ్వసించుచున్నాను.

ఆంధ్రదేశము తా నభ్యుదయమును బొంది దేశ సమైక్యమును ప్రబలతరము గావింపఁబడుటకుఁ దోడ్పడినచో భాషాప్రయుక్త రాష్ట్రముల నిర్మాణముతో భారతదేశ సమైక్యత భంగపడఁగలదని భావించువారి భయసందేహములు పటాపంచలైపోఁగలవు. కావున మన యాంధ్రనాయకులయు ప్రజలయు బాధ్యత గురుతరమైనది. మన దేశభక్తిని స్థానికావధులకు స్వవర్గశ్రేయస్సునకుఁ బరిమితము చేసికొనిన నాఁడు మనము జాతినిర్మాణమును సాధింపఁజాలము. కనుక సంకుచిత తత్త్వములకు దృక్పథములకు స్వస్తి చెప్పఁబడవలెను.

క్షణ క్షణమునకు శరవేగముతో మాటిపోవుచున్న పరిణామశీలమైన ప్రపంచములో మనము రాజకీయముగాఁ జతికిలఁబడియుండఁజాలము. ముందు ముందు విపత్కర పరిస్థితులు రాఁగల సూచనలు కానవచ్చుచున్నవి. వానిని మన మలక్ష్యము చేయఁజాలము. విప్లవాత్మకములైన సాంఘిక సంస్కరణములకుఁ బూనుకొనినపుడే విద్రోహకరశక్తులను సమర్థముగాఁ బ్రతిఘటింపఁ గలుగుదుము. శతాబ్దములతరబడి హిందూ బౌద్ధసంస్కృతులను జీర్ణించుకొనిన సుదీర్ఘమయిన సుప్రసిద్ధ చరిత్ర సంపన్నులైన ఆంధ్రులు ఆర్థిక సాంఘిక సమత్వరహితమయిన యుత్తమ సమాజమును రూపొందించి మానవస్వాతంత్ర్యాన్నత్యములను సుప్రతిష్ఠితము చేయఁగలరు” అని ఉపవిష్టుడయ్యెను. పిమ్మట ఆంధ్రప్రదేశ్ పు గవర్నరు రాష్ట్రపతి రాజేంద్రప్రసాదు పంపిన సందేశము నిట్లు వినిపించెను. “నేడు ఆంధ్రరాష్ట్రమునకుఁ బ్రారంభోత్సవము జరుగుచున్న దన్న విషయము సంతృప్తికరముగ నున్నది. చిరకాలమునుండి రాష్ట్రము కొఱకై ఆంధ్ర లాందోళన

చేయుచు వచ్చిరి. వారి చిరకాల వాంఛ తీరుచున్న ఈ శుభముహూర్తములో నేను వారికి నా యభివందనములు అందఁజేయుచున్నాను.

ప్రతి ప్రసవము వేదనతోఁగూడుకొన్నదే. కొత్తగాఁ బుట్టిన బిడ్డను జాగ్రత్తగా శ్రద్ధగాఁ బోషించుట యవసరము. మన రాజ్యాంగమునుండి యుద్భవించు కొత్తరాష్ట్ర విషయములోఁగూడ ఈ సహజక్రమము వర్తించు చున్నది. కాఁగా ఈ కొత్త రాష్ట్రమును బోషించి పెంచి పెద్దదానిని జేయవలసిన బాధ్యత ప్రత్యాంధ్రునిమీఁదను ఆంధ్రేతరుల మీఁదనుగూడ నున్నది. ఆంధ్రులమీఁదఁ బ్రత్యేక బాధ్యత యున్నది. నూతన రాష్ట్రము తన కాళ్ళపైఁ దాను నిలఁబడు నట్లు చేయుటకును రాష్ట్రములోని ప్రజలు సుఖముగా సర్వ సౌభాగ్యములతోఁ దులదూఁగునట్లు చేయుటకును అంధ్రులెల్ల సమైక్యకృషి చేయవలయునని కోరుచున్నాను. ఇదే వారికి నా సందేశము. కొత్తరాష్ట్రమునకు సంబంధించిన పనియంతయు జాగ్రత్తగా నాలోచించి నిర్దిష్టమయిన కార్యక్రమమును రూపొందించి దానిద్వారా నిర్వహింపవలసి యున్నది. అందులో నెంతయో వస్తుసంబంధమైన నైతిక సంబంధమయిన పొదుపు చూపఁబడవలసియున్నది; మనము వ్యయముచేయు ప్రతిపైసయు, చేయు ప్రతి యాలోచనయు ఆడు ప్రతిమాటయు, నిర్వహించు ప్రతికార్యమును రాష్ట్రాభివృద్ధికిని ప్రజా శ్రేయస్సునకును ఎంతయెక్కువ వీలైన సంతయెక్కువగాఁ దోడ్పడెడిదిగా నుండవలెను. అయితే అది మొత్తము దేశక్షేమమునకు జాతిక్షేమమునకు నిరోధకములు కాఁగూడదు. యావద్భారతదేశములో ఆంధ్రప్రజలు ఆంధ్ర

దేశ మొక ప్రముఖభాగము. అయినను యావద్భారత దేశాభివృద్ధికి దోహదము చేయుచు ఆంధ్రదేశాభివృద్ధి జరుగవలెను.

నూతన రాష్ట్రముద్వారా ఏ యే వాంఛలు సిద్ధింపవలెనని యాంధ్రులు కోరిరే యా వాంఛలు తీరుటకుఁ గృషి చేయుటకుఁ గావలసిన వివేకము ధైర్యము స్వార్థత్యాగము ఆంధ్రనాయకులు ఆంధ్రప్రముఖులు ఆంధ్రప్రజలు ప్రదర్శింపఁగలరని యాశించుచున్నాను.”

అని చదివి యుపవిష్టఁడయ్యెను. పిమ్మట మదరాసు ముఖ్యమంత్రి చక్రవర్తి రాజగోపాలాచార్యులు నిలిచి “సంయోగ పథార్థమునుండి వేఱుచేయఁబడిన మూలద్రవ్యము నకు అది తన సహజస్థితిలో స్థిరముగా నున్నప్పటికంటె రసాయనికశక్తి యెక్కువగా నుండునని రసాయనిక శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. అదే విధముగా నిప్పుడు కొత్తగా నావిర్భవించిన యాంధ్రరాష్ట్రము ప్రజలకు యావద్భారత దేశములోని ప్రజలందఱు కోరుచున్నంత చుటుకుగాఁ దమరాష్ట్రాభివృద్ధి పొందుటకుఁ దగిన బలోత్సాహములు శక్తి సామర్థ్యములు సమకూరఁగలవని నేను విశ్వసించుచున్నాను” అని ఆశీర్వాదించి పిమ్మటఁ గవిరాజులు—

(శ్రీ)శైలంబును, దక్షిణాపతియు, శుభశ్రీదంబు కాశాస్తియున్
నీ శూరతృపు పెల్లలై తనరంగన్ (శ్రీ)శైల భూలక్ష్మీ నీ
యీశావాప్తికి రాజధానియయి నేఁ డేతెంచె కర్నూలునం
దాశాదీప్తిగ ఆంధ్రరాష్ట్రమిదె లెమ్మా! ఆంధ్ర! జేవెట్టుచున్.

ఉపవాసశ్రమ మించుకేనియును దా నుల్లంబునం దోఁప నీ
కపరూపంబుగ ఆంధ్రరాష్ట్రమునకై యర్పించె ప్రాణంబు లే

నీరవూరము లింజనీరులార !

మెట్టుండి మీరు మన పల్లెపట్టులన్ని

ప్రజల యారోగ్యమునుగావ వైద్యులార !

వ్యాజ్యముల మాన్పుండి న్యాయవాదులార !

యాంధ్రరాష్ట్రాభివృద్ధికై యన్ని గతుల.

అని యాశీర్వదించిరి. వెంటనే శ్రీ నెహ్రూ సన్నిధిని శ్రీ టంగుటూరి ప్రకాశముగారు ముఖ్యమంత్రిగను శ్రీ నీలం సంజీవరెడ్డిగారు రుపముఖ్య మంత్రిగను ఆంధ్ర ప్రభుత్వ మేర్పడినది.

ఆంధ్రకేసరి - శ్రీ ప్రకాశము

పరిచయము

శ్రీ పొట్టి శ్రీరాముల యవతార సమాప్తితో నవతరించిన యాంధ్రరాష్ట్రమునకు ముఖ్యమంత్రిగా వెలసినవారు మన ప్రకాశముగారు. కావున మన ముఖ్యమంత్రి జీవిత యాత్రనుగూర్చి తెలిసికొనుట మన కెంతయు నావశ్యకము.

‘పూవు పుట్టగానే పరిమళము’ అన్నట్లు పంతులు బాల్యమునుండియు ప్రముఖుడే. పల్లెపట్టునఁగాని, పట్టణాలలోఁగాని, ప్రధాన నగరములలోఁగాని, చివరకు పరదేశములోఁగాని, ఆయన ప్రాముఖ్యము ఎప్పుడును ప్రకటన మౌచునే యున్నది. సహజముగానే దృఢగాత్రుడైన వానికి బుద్ధివైభవము తోడైనప్పుడు ప్రాముఖ్యము కలుగకతప్పదు. కృష్ణానదికి దక్షిణమున రాతిభూమిలో పుట్టుక, సావాసగాండ్రతో సాముగరడీలు స్వచ్ఛందవృత్తి; అనూచాన సంపదనుబట్టి ఆఱువేల నియోగికి సంక్రమించెడి సహజదర్పము, ప్రథమములో సౌఖ్యము, అనంతరము అర్థనాశనము, అధికకష్టములు, ఆత్మోద్ధరణ వాంఛ - ఇవి అన్నీ కదంబప్రాయమయి పంతులు అద్భుత వ్యక్తియయినాడు. దుఃఖాభిభూతుఁడు కానివాఁడు ధీరుఁడు కాలేఁడు. ఆదినుండి నేటివఱకు ఆంధ్రకేసరికి వివిధ

వ్యధలు కలుగుచునేయున్నవి. అందుచేతనే అంతటి ప్రాణిమ యేర్పడి అంతరాయములలో ఆయన ప్రముఖుడే కాని పరాజులు కావుటలేదు.

మొన్న మొన్నటివఱకు ఆంధ్రునికి సంపన్న న్యాయ వాడే గణ్యుడు. అందుచేతనే ఆనాడు న్యాయవాదివృత్తి మీఁద మనసుపోయి మదరాసు లా కాలేజీలో చదువుటయు రాజమహేంద్రవరములో వకీలుగా ఉండుటయు సంభవించినది. ఊర్ధ్వదృష్టి ఉన్నవాడు ఊరుకోలేడు. ఆయన ఉత్త స్థితిగా ఉండక న్యాయవిద్యలో ప్రశస్తమైన బారిష్టరు పట్టము తెచ్చుకొని రాజధానికేపోయి నిరుత్సాహచ్ఛాయ దగ్గరకు రాసీయక ధైర్యముతో అడ్డంకులను అన్నిటిని ప్రతిఘటించి అన్నివిధముల ప్రాభవము పొందినాడు. సడలని పట్టుదలవల్లనే జయము చేకూరుచున్నది.

అభిమానపంతుడు, ఆత్మోద్ధరణాభిలాషి, అన్యజన లక్ష్యము లేనివాడు అగ్రగణ్యుడు అయినప్పటికి, ప్రకాశము ముఖ్యమంత్రి బాల్యములో పడిన అవమానములు, అనుభవించిన కష్టములు, చేసిన చిలిపిపనులు, శృంగార చేష్టలు, దాచి పెట్టుకుండ నిజముగా ఉద్ఘాటించినాడు. సహజముగా స్వచ్ఛ బుద్ధికలవారు, ధైర్యస్థైర్యములు ఉన్నవారు ఉన్నది ఉన్నట్టుగా సత్యము చెప్పగలరు. పంతులు ప్రకటనముచేసిన విషయములు ఆయనమీఁద అదరముకలిగించుటయేకాక అన్యులకు ఆదర్శము గూడఁ గాఁగలవు.”

అని శ్రీ స్వామి శివశంకరులుగారు ప్రకాశముగారి జీవయాత్రకు పీఠిక వ్రాయుచు నుద్ఘాటించిరి. ఇదే ప్రకాశ జీవిత

సారాంశము. కావుటంజేసి మన మా సాహసోపేతకార్య చక్షుని జీవిత విశేషములు తెలిసికొని యానందింతము. ఆ త్యాగ ధనుని సాచివ్యముచే నూతనాంధ్ర రాష్ట్రాభివృద్ధి నభిలషింతము.

పుట్టుక బాల్యము

ప్రకాశముగారి ముత్తాతలది టంగుటూరు. కావుననే వారి యింటిపేరు టంగుటూరిగా ప్రసిద్ధికెక్కినది. తరువాత వారి తలదండ్రులు వేంకటగిరి సంస్థానములోని వల్లూరులో నివసించెడివారు. తాతలు కట్టించిన నాలుగిండ్ల బవంతి నలు వది యేబది యెకరాల భూవసతికూడ నాయూరిలో వీరి కుండెడిది. ప్రకాశము గన్నతల్లి సుబ్బమ్మ, తండ్రి గోపాల కృష్ణయ్య. ౧౮౭౨ వ సంవత్సరములో 'కనుపర్తి' గ్రామములో మేనమామలయింట బ్రకాశము జన్మించెను. ఏడాదిపాటకూడనే పెరిగెను. తరువాతఁ దల్లితో వల్లూరు వచ్చెను. ప్రకాశము పుట్టిన రెండుమూడేండ్లకు దేశములో అనావృష్టి యధికమైనది. వల్లూరు భూములవల్ల వచ్చెడి యాదాయముతోఁ బ్రకాశము తండ్రి కుటుంబపోషణము చేయఁజాలకుండెను. అంతలో గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటువలె ధాత సంవత్సరపుఁ గఱపుకూడ వచ్చినది. ఇంక జెప్పెడిదేమున్నది? ప్రకాశము తండ్రి గోపాలకృష్ణయ్య మఱొక "యువజీవనము" సంపాదించవలె ననియు తలంచెను. ప్రకాశమున కయిదేండ్ల ప్రాయము వచ్చుదాఁకఁ దండ్రి యతికష్టముగాఁ గుటుంబపోషణము చేసికొనసాగెను. అయిదేండ్లు దాటియు దాటకమునుపే ప్రకాశమున కుపనయనముగూడ జేయఁబడెను.

చదువు సంధ్యలు

ప్రకాశమునకు బ్రహ్మోపదేశ గురువు పిల్లుట చెంచయ్యగారు. అక్షరాభ్యాస గురువు వల్లూరులోనున్న వెంకటప్పయ్యగారు. ఓనమాలు నేర్పిన దా యాదిగురువె. ఆతఁడే ప్రకాశము విద్యాసాధమునకుఁ బునాదిరాయి వేసినవాఁడు. ప్రకాశము చిన్నప్పటినుండి పెంకితలకాయ. తిన్నగాఁ జదువక పేచీలు పెట్టుచుండెడివాఁడు. తఱచుగా తొడపాయసాల బహుమానము లందుచుండెను. చర్మమూడి చేతిలోఁ బడెడియంత పాయసము పెట్టినగాని ప్రకాశము పాతము చదివినపాపమునకుఁ బోలేదు. మన బ్రకాశమును ఇంటియొద్దనుండి బడిలోనికిఁ బంపునప్పటికి బ్రహ్మదిగివచ్చెడివాఁడు. కాళ్లు చేతులు కట్టి గంజికావడిపట్టి తీసికొని వెడలి బడిలోఁ బడవేసెడివారు. బడిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టుటకు గురువులకుఁ దలప్రాణము తోఁచకువచ్చెడిది. వల్లూరులోఁ గొన్నాళ్ళపాటు చదివించినారు. పిమ్మట గోపాలకృష్ణయ్యగారు జీవనోపాధికి మఱొకగ్రామమున కేగఁ దలచి ప్రకాశమును వారి పెద్దబావగారగు పోరూరి నరసింహముగారియొద్ద అద్దంకి గ్రామములో నప్పజెప్పిరి. నరసింహముగారే యాయూరి వీధిబడికి గురువు. కావున మన ప్రకాశమునకుఁ గట్టుదిట్టముగా విద్య నేర్పెను. చదువుకొనెడి రోజులలో ప్రకాశము పెద్దబావనుబెట్టిన బాధలు పెరుమాళ్ళకెఱుక. మువ్వతిప్పలుపెట్టి మూఁడుచెఱువుల నీళ్ళుత్రావించెడివాఁడు.

తండ్రి ప్రకాశమును బెద్దయల్లుని యొద్ద నప్పజెప్పి, కుటుంబపోషణకై వేంకటగిరి సంస్థానమున కేగి వీరిని వారిని నాశ్రయించి చిట్టచివరకు నాయుడుపేటదగ్గఱనున్న సువర్ణముఖి నదియొడ్డునగల 'మేనకూరు ఒంటు' 'పారుపత్తెమ్మా

దారు' ఉద్యోగము సంపాదించుకొనెను. జీతము ఎనిమిది రూపాయలు. కుటుంబము వల్లూరులోనే యుండెడిది. ఆ కష్ట జీవి మాత్రము రెండేండ్లపాటా మేనకూరులోనే యుండి వండుకొని తిని జీవించి యుద్యోగము చేసెను.

అద్దంకిలోఁ బ్రకాశము 'వీధిబడి' చదువు పూర్తి యైనది. ఇంగ్లీషు చదువుకై నాయుడుపేట కేగెను, గోపాల కృష్ణయ్య పుత్రుని చదువు సాగుటకై కుటుంబమును గూడ నాయుడుపేటకుఁ బంపెను. ప్రకాశము, వారి తమ్ముడు శ్రీరాములు ఇద్దఱుగూడ నాయుడుపేటలోని యాంగ్లపాఠశాలలోఁ జేరినారు. తండ్రిగారు పిల్లల యోగక్షేమములు చూచుకొనుచు మేనకూరి యుద్యోగవిధులను నెఱవేర్చుకొనుచుండిరి. తండ్రి ధాన్యపు శిస్తులు వసూలుచేయుటకై వెడలునపుడు ప్రకాశము కూడఁ దండితోఁగూడ వెడలి అర్థ, రూపాయ రైతులవలన బహుమానములుగాఁ బడయుచుఁ దండ్రిగారి కప్పుడప్పుడు లెక్క డొక్క వ్రాసిపెట్టుచు నుండెడివాడు.

కాని గోపాలకృష్ణయ్య కష్టాలు గట్టెక్కలేదు. రెండు ఋణుడుసారు లుద్యోగముకూడఁ బోయినది. ఒకమూల గంపంతసంసారము. ముగ్గురాడుపిల్లలు, ముగ్గురు మగబిడ్డలు, పెండ్లిండ్లు పేరంటములు, సారెలు చీరెలు, చదువులు సంధ్యలు అబ్బ! యెన్ని కావలెను సంసారికి?

నాయుడుపేటలో ఫస్టు, సెకండు, థర్డు, ఫోర్తు అప్పరు ఫోర్తు అని యయిదుక్లాసు లుండెడివి. ఇంగ్లీషుతోపాటు ఉర్దూకూడఁ జెప్పెడివారు. తెలుఁగు ఇంగ్లీషు, ఉర్దూలు చదు

వుచు మన ప్రకాశము చదువులోఁ బ్రకాశించెను. కాని: యల్లరిలో అందెవేసినచేయి ! మొనగాఁడు.

ప్రకాశము - బాల్యచేష్టలు

ప్రకాశమునకుఁ జదువుకొనెడు రోజులలో నొకవంక పలుగాకి మూఁకలును, మరొకవైపున బుద్ధిమంతులు, విద్యావంతులునైన సంపన్న గృహస్థులును స్నేహితులుగా నుండెడివారు. చదువుకొనెడు వాళ్ళలోఁ బ్రకాశమునకు మొదటి: సంగాతకాఁడు కానూరి రంగడు. (రంగారావు) అతఁడు స్నేహితుఁడేకాఁడు. ప్రకాశమునకు సాముగరడీలలో, కుస్తీలు, చెడుగుళ్ళలో గురువుకూడ. సువర్ణముఖినదియొడ్డుననుండెడి రూంజ. నేయస్వామికి రంగఁడు కోడిగుడ్లు నైవేద్యముపెట్టి యాప్రసాదము చెలికాండ్రందఱికిఁ బెట్టెడివాఁడు. అట్టి యోగ్యునితో మన ప్రకాశము నెయ్యముచేయుట గాంచి లోకులందఱు “రంగఁడు దుర్మార్గుఁడు. చదువు సంధ్య లేనివాఁడు వానితో నీకు స్నేహమేమిటిరా? ప్రకాశమూ” అని మందలించెడివారు. ప్రకాశమున కా యా మందలింపులు భీతికొల్పునవి పెడచెవిని బెట్టెను. రంగఁడు, తాను గలిసి ప్రకాశము ‘చల్ మోహన రంగా?’ యనుచుఁ దిరుగుచుఁ దోడి విద్యార్థులను దన్నుట, ఏడిపించుట, పుస్తకాలు పాఠవేయుట నుపాధ్యాయుల నుడికించుట మొదలగు ఘనకార్యములు మొదలిడెను.

ఒకనాఁడు వుదూరు సుబ్రహ్మణ్యయ్యరు అను నుపాధ్యాయుఁడు బోర్డు వైపునకుఁ దిరిగి లెక్కలు చెప్పుచుండెను. ప్రకాశము మెల్లగా నాతని గోచిలాగి కుర్చీకి కట్టెను. వెంటనే ప్రకాశమునకు బెత్తాల దెబ్బలు మొట్టికాయలు బహుకరింపఁబడుటయేకాక డిస్మిసలార్డరుచేతికి వచ్చెను. పాపము తండ్రీ.

గోపాలకృష్ణయ్య నోరు నెత్తి బాదుకొని యొక్క డిప్పుట్లో కలెక్టరు నాశ్రయించి మరల ప్రకాశమును బడిలో జేర్పించెను. కాని యేమిలాభము! ప్రకాశము వెంటనే మరొక 'జట్టి' తెచ్చిపెట్టెను. అల్లాడి సూర్యనారాయణ తన నేదోయన్నాడని వాని యింగ్లీషుపుస్తక మెత్తుకొనిపోయి స్వర్ణముఖ యొడ్డున ముక్కుముక్కులుగాఁ జింపివైచెను. అది యొక్క యానాది చూచి యా ముక్కులు తెచ్చి యుపాభ్యాయుల కిచ్చెను. వెంటనే వెనుకటిచరిత్ర ప్రత్యక్షమయ్యెను. మామూలు దెబ్బలుకొట్టి డిస్మిసుచేసినారు. తిరిగి తండ్రిగారా కలెక్టరుగారి నాశ్రయించినారు. కలెక్టరుగారు ప్రకాశమును బిలిచి 'ఎందుకొట్టి తప్పు చేసినావు' అని ప్రశ్నించెను. ప్రకాశము కలెక్టరుతో 'నిన్న నన్నాతఁడు కొట్టినాఁడు ఆ వగతీర్చి కొనుట కీ పని చేసినాను' అని బదులు చెప్పెను. కలెక్టరు 'ఇక నెప్పుడిట్టి పాడుపనులు చేయకు'మని బుద్ధి చెప్పి మరల బడిలో జేర్పించెను.

ప్రకాశము తన కే వస్తువు కావలసినను ఆ వస్తువున్న వారి దగ్గరకేగి యది 'జబర్దస్తీ'గా లాగికొనెడువాఁడు. ఆ వస్తువులవా రెందఱోవచ్చి ప్రకాశమునుగూర్చి తల్లితో ఫిర్యాదు చేయుచుండెడివారు. ఆ యిల్లాలు పుత్రప్రేమతో నా 'తవ్వాయి' లెల్ల దీర్చెడిది.

ఆటపాటలలోఁగూడఁ బ్రకాశము పోటరిమానిసిగానే ప్రఖ్యాతి గాంచెను. దండెములు తీయుట, కుస్తీలు పట్టుట, మావటీని కేదోయిచ్చి వేంకటగిరిరాజుగారి యేనుఁగుల నెక్కి స్వర్ణముఖ సైకతస్థలలలో సికారులు కొట్టుట, యా యిసుక తిన్నెలపైని వేషభాషలతోఁ గాలక్షేపము జేయుటలతో

నాయుడుపేట విధ్యార్థిదశ యంతయు బ్రకాశమునకు నిర్లక్ష్య జీవితమున దారిచూపెను.

నాయుడుపేట యొక చిన్నగ్రామము. ఇళ్ళు చాల తక్కువ. అప్పటికి ప్రకాశము చదువుబడి మాత్రమే పెద్దది. స్వర్ణముఖీ కాలువగట్టునఁ గల యన్నపూర్ణ దేవాలయము, రాజుగారి యేనుఁగులసాల మాత్రము కొంచెము పెద్దది. తండ్రి పొరుగుారిలోనుండుటచేఁ బ్రకాశ మొక స్వాములవారి మఠమునకుఁ జెంతఁగల పూరియింటనుండెడివాడు. మోడరన్ థర్డరీడరు చదువువఱకు రెండు మూడేండ్లు ప్రకాశము నాయుడుపేటలో నుండెను. తండ్రికి 'మల్లాం' పారుపత్తెము నకు బదిలీయైనది. తండ్రి కుటుంబమును మల్లామునకుఁ దరలించి ప్రకాశమును కన్నేపల్లి వెంకమ్మగారింటఁ బెట్టెను. ఆమెయే ప్రకాశమును సాకుచుండెను. ఇంతలోఁ గటికి కాటకమువచ్చినది. వల్లూరుభూములకుఁ బన్నులుచెల్లలేదు. జప్తులు పెట్టి ఎస్తేటువారు వేలము వేయించినారు. ప్రకాశము తండ్రి గోపాలకృష్ణయ్యగారి సంసారము పూర్తిగాఁ జితికిపోయినది.

తండ్రి మరణము

ఈస్థితిలోఁ బ్రకాశము తండ్రి హఠాత్తుగా శూలనొప్పి వచ్చి స్వర్గస్థుడయ్యెను. సంసారభారమంతయుఁ దల్లిమీఁదఁ బడెను. పిల్లలు చీమచితుకు-ఒక్కనికి ముక్కుపచ్చలారలేదు. పెద్దవారగు నాడుపిల్లలిద్దఱుమాత్రము కావురాలు చేసికొనుచున్నారు. ఎటుచూచినను ఏమియులేదు. అంతయుశూన్యము. నిప్పుచ్చరము ఏమిచేయఁగల దా తల్లి? తోడఁబుట్టినవారికిఁ దీనస్థితి తెలియఁ జేసెను. వారు వచ్చి కనుపర్తికిఁ దీసికొని వెడలిరి. పిదపఁ గొన్నాళ్లు వినోదరాయలు పాలములో

నున్నారు. ప్రకాశము మేనమామలుకూడ కలిగినవారుకాదు. ఏదో. కాయకష్టమువలనఁ బోలముదున్నుకొని బ్రతికెడివారు. తమ సంసారము తామే యీదలేనివారు. ఈ సంసారము నెట్లు మోయుఁగలరు? అదిచూచి ప్రకాశము తల్లి కచ్చటనుండుటకు మనసొప్పలేదు. పువ్వులమ్మనచోటఁ గట్టెలమ్మఁజూలని యాయమ్మ పిల్లలను దీసికొని ఒంగోలునకుఁ బోయెను. 'హోటలు' పెట్టెను. పూటకూళ్ళిళ్ళు పెట్టుట నీచ మని యెఱిగినను ఆ తల్లికి బిడ్డల చదువు సాగుటయే ముఖ్యము. ఎవ్వరేమనుకొన్న నేమి? పిల్లలకు తెక్కలు వచ్చి వారల బ్రతుకు వారు బ్రతుకుచుంటే అన్నియు పడిసిపాటిపోవును. అని మనసు దృఢపరచుకొనెను. 'అదే కదా మాతృ హృదయములో మండెడి ప్రేమామృతము.'

పండ్లెండెండ వయసుగల ప్రకాశముతల్లికడుపుచలువచే గొర్రె వ సంవత్సరములో లోయర్ ఫోర్టులోఁజేరి అప్పర్ ఫోర్టుదాక నొంగోలులోఁ జదివెను. 'మిడిల్ స్కూలు' పరీక్షకు హాజరై ప్రథమశ్రేణిలో ను తీర్ణుడయ్యెను. కాని అల్లరిచిల్లరి సహవాసాలు మానలేదు. ఉపాధ్యాయుల ధిక్కరించుటలు, వెక్కిరించుటలుగూడఁ బరిపాటియైనది. బొంగరాలు, గోళ్ళీలు మున్నగు నాటలలోను చెడుగుడులోను బెద్దటికము ప్రకాశమునదే. క్రికెట్టుమీఁదఁగూడ మోజుపడినాడు. దానికి డబ్బులేదు. కొందఱి నొక ముఠాగాఁజేర్చి బజారు వెంటఁబడి యాట వస్తువు లమ్మెడివారి కన్నులలోఁ గారము కొట్టి ధనసంపాదన మొదలిడెను. ప్రతిదినము ధనమునకై తడుముకొన నారంభించెను. ముఠాయందఱుగలిసి యాలోచించినారు. ఆముఠాకి నాయకుఁడు అద్దేపల్లి అప్పడు.

ఒంగోలునకు దగ్గరగానున్న రంగారాయడు చెఱువు క్రింద 'వరిగె' చేను పండి కోతకు సిద్ధముగానున్నది. ప్రకాశము ముతా యర్ధరాత్రివేళ వెడలి యాచేనతంతయుఁగోసి గట్టలు కట్టి నెత్తిని పెట్టుకొనెను. కావలివాఁడు లేచి కేకలుపెట్టెను. చుట్టుప్రక్కలవారు నలుగురువచ్చి ముతాను పట్టుకొని పెడ రెక్కలుకట్టి నిలువఁబెట్టినారు. ఇంతలోఁ బెద్దలు పదిమందివచ్చి ముతాను విడిచిపెట్టించినారు. నాటినుండి ముతాకు 'ఊట్ కంపెనీ' యని పేరువచ్చినది. దొంగతనముచేసిన చిన్నతనముచే నాల్గు రోజులపాటు ప్రకాశముముతా వీధిముఖము చూడలేదు

నాటకరంగ ప్రవేశము

ప్రకాశమునకు 'లోయర్ ఫోర్టు' చదువు పూర్తియైనది. అదేసమయమున 'పూనాకంపెనీ' ఒంగోలునకు వచ్చినది. ఆ కంపెనీవారు హిందీ నాటకాలు ప్రదర్శించినారు. ప్రకాశము నకుఁ దల్లియై, తండ్రియై, గురువై, దాతయై, సంరక్షకుడై, యన్న ప్రదాతయై రక్షించిన ఆమ్మానేని హనుమంతరావు. నాయుడు గారికిఁగూడ నాటకములన్నఁ జాల సరదా! కావున మన ప్రకాశము నాటకరంగాల కెక్కిను. ఆఁడువేషాలు వేయుటలోఁ బేరుమ్రోఁగెను. పీష్వా నారాయణరావు నాటకములో నారాయణరావు పాత్ర ధరించి గణన గాంచెను. ప్రకాశము ఒకవైపున నాటకాలలోఁ బాల్గొనుచు రెండవ వైపున మిడిల్ స్కూలు పరీక్షకు సంసిద్ధుడు కావలసివచ్చెను.

ప్రకాశముతల్లి, యమ్మమ్మగూడఁ నతని నాటకాల గొడవ విని చాల బాధ పడుచుండిరి. వారి చేజిక్కుకుండనే ప్రకాశము స్వైరవిహారము చేయుచుండెను. ఒకరి యదవు.

అజ్ఞలలో లేకుండఁ దోచినట్లు తిగుగు విద్య ప్రకాశమునకు వెన్నతోడనే పెట్టబడినది. ఎట్లు తిరిగినం జదువులో వెనుక పడలేదు. కావునఁ కన్నకల్లకడుపుతీపిచేఁ గుమారుని నేమియు ననలేకపోయెను.

‘హోటలు’ పెట్టినను వారిదారిద్ర్యము తీరలేదు. పూట కూళ్ళమీదఁ వచ్చెడిది పొట్టలకుఁ జాలెడిదికాదు. తల్లి ప్రకాశమును సంపన్నుల ఇండ్లలో ‘వారాలకు’ నొప్పజెప్పెను. పుస్తకాలకు ‘డబ్బుదస్కము’ కావలసి వచ్చినప్పుడు నాగరాజు నూర్యనారాయణరావు అను తెలుఁగు వకీలు ప్రకాశమునకు సాయపడుచు కాని, పరక ఇచ్చుచుండెను. గుడ్డి గవ్వకుఁ గొఱగాని యా రోజులలో మిడిల్ స్కూలునకు మూఁడు రూపాయలు దరఖాస్తు కట్టవలసి వచ్చినది. ఆ ముష్టి మూఁడు రూపాయలకొఱకుఁ పాపము ప్రకాశము ఒంగోలునకు లోగి మైశ్వదూరమునం దున్న బావగారి యింటికిఁ గాలినడకను బయనమై వెడలెను. నడక దండగయే కాని యా మూఁడు రూపాయలు బావగారు ప్రకాశమున కీయలేక పోయెను. తిరిగి ప్రకాశము దేవుడా యనుచు నింటికివచ్చి యా సంగతి తల్లి కెఱిగించెను. పాప మాయెల్లాలు కలిగిన యాశాభంగమునకుఁ జింతిల్లక తన వట్టుచీర తాకట్టుబెట్టి మూఁడురూపాయలు తెచ్చియిచ్చి ప్రకాశమును పరీక్ష కంపెను. ఆ గండము గడచి గట్టెక్కెను. పరీక్షలో విజయము గాంచెను. మిడిల్ స్కూలులో చదివెడినాఁడె ప్రకాశమునకు వకీలు కావలెననియు, లాంగుకోటు వేసేకోవలయుననియుఁ గోర్కెకలిగెను. ఆ చిన్ననాఁడె లాంగుకోటుకూడఁ

గుట్టించుకొని తొడిగికొని నిజముగా స్త్రీడరయినట్లు మురిసి పోయెను.

రాజమహేంద్రవర ప్రయాణము

రాజమహేంద్రవరము విద్యల కాటపట్టని వీనుమిగిలినది. అంతేకాక ప్రకాశము కాపురముండెడియింటిదగ్గఱ గొందఱు బ్రాహ్మణులు రాజమహేంద్రవరము వెడలి చదువుకొని వైదికవిద్యాపండితులై వచ్చినారు. వారి జూడఁగానే ప్రకాశమునకు రాజమహేంద్రవరమునకు నేఁగవలయునను నభిలాష మతి యెక్కువైనది. ప్రకాశమును రెండుచేతులతోడ నుద్ధరించినవాఁడు శ్రీ ఇమ్మానేని హనుమంతరావునాయఁడుగారు. ఆ మేధావి 'మిషన్ స్కూలులో' నుపాధ్యాయుఁడు. ఆతఁడు చదివినది మెట్రిక్యులేషనే యైనను బి. ఏ తరగతివారుకూడ వారియొద్ద లెక్కలు చెప్పించుకొనుచుండెడివారు. అట్టి గట్టి గణితశాస్త్రుల ప్రేమకు బాత్రుడై ప్రకాశము 'మిషన్ స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయునికి హనుమంతురావుగారు వాక్కు హాయిము చేసి 'స్కాలర్ షిప్' ఇప్పించెను. దానితో బ్రకాశము మెట్రిక్యులేషన్ క్రిందితరగతియగు నైదవతరగతి చదివెను. అప్పటికి వెనుకటియల్లరి చాలవఱకు దగ్గినది. కాని నాటకాల గొడవ యథాప్రకారముగానే యున్నది.

హనుమంతరావు నాయఁడుగారికి మిషన్ స్కూలులోనిచ్చెడు ముప్పదిరూపాయల జీతము కుటుంబపోషణకుఁ జాలుట లేదు. కావున బంధువర్గమున్న రాజమహేంద్ర వరమునకు వెడల సతఁడు నిశ్చయించుకొనెను. ప్రకాశము నాయఁడుగారు కాదుకూడ దనినను మానక వారితో రాజమహేంద్ర వరమునకుఁ బ్రయాణ మయ్యెను. సరే బ్రయాణము సిద్ధ

మయ్యెను. నాయఁడుగారు ప్రకాశమును దనకుటుంబమును వెంటఁగొని యంచెబళ్ళమీఁద బెజవాడమీఁదుఁగా రాజమహేంద్రవరము చేరెను.

నాయఁడుగారి సంసారము చాల పెద్దది. అయిన నేమి ? ఆ ధీరునకుఁ బ్రకాశ మొక పుత్రుఁడయ్యెను. ప్రకాశము రాజమహేంద్రవరములోని చారిత్రకప్రదేశము లన్నియు దర్శించి, గోదావరిని దిలకించి పులకించి ముగ్ధుఁడయ్యెను.

నాయఁడుగారు థీస్టిక్ హైస్కూలులో గణితోపాధ్యాయుఁడుగాఁ బ్రవేశించెను. ప్రకాశము కొన్నాళ్ళు రాజమహేంద్రవరములోనుండి తిరిగి యింటికిఁబ్రయాణమై పడవల రేవులోనికి వచ్చెను. ఇంతలో నాయఁడుగా రింటికివచ్చి ప్రకాశము వెడలిపోయెనని కన్నీరుకార్చుచుండెను. ప్రకాశమునకుఁ బడవదొరకలేదు. నాయఁడు గారింటికివచ్చి చేరెను. ప్రకాశమును గాంచి నాయఁడుగారు పొందిన యానందము నెవ్వరు వర్ణింపఁగలరు ? “రా బాబూ ! ప్రకాశమూ ! రా ! పడవ దాటిపోయినది. మంచిపని జరిగినది. అక్కడమాత్రమెవరు నిన్నాదుకొందురు ? మీయమ్మ. అమ్మమ్మ యెన్నాళ్లు నీకై తంటాలు పడఁగలరు. నాతోపాటే ఇక్కడ నుండు” అన్నారు. క్షణమాలోచించి ప్రకాశము చిత్తమన్నాడు. అదే యతని యున్నతదశ కారంభఘటిక.

నాటకాలు

నాటి రాజమహేంద్రవరము సకల భాషావేత్తలగు మహాపండితులతోఁ గలకల లాడుచుండెడిది. ప్రకాశము నాయఁడుగారి సహాయముతో వారి ‘హైస్కూలులోనె’

పెద్దలు. అని కొనితెచ్చివాడ జమీందారు దగ్గరకేగి తొంబది రూపాయలడిగి తెచ్చి యిచ్చెను. అదే ప్రకాశమునకు లాచదు. వుటకుఁ జేయూతనిచ్చినది. మదరాసుచేరి లా కాలేజీలోఁ బ్రవేశించెను. లా కాలేజీలోఁ ప్రవేశించి వెనుకటి చిలిపిపనులు మాని ప్రథమ శ్రేణిలో విజయము గాంచుటకై యత్నించి పరీక్షకు వెడలి రెండవతరగతిలో లాలో నుత్తీర్ణుడయ్యెను.

పరీక్షకాగ్రానే ఒంగోలువచ్చి యైదాఱు కేసులలోఁ బనిచేసి గెలిపించెను. అప్పటికే దల్లిగారింకను 'హోటలుతో' శ్రమపడుచునేయుండెను. ఆ కేసుల గెల్పుతో ప్రకాశము చేతిలో రెండు మూడువందల రూపాయలు పడినవి. దానితో బంధువు లందఱు ప్రకాశమును ఒంగోలులోనే 'ప్రాక్టీసు' పెట్టు మని సలహాయించిరి. స్వీయసంసారమునుగూడ నసౌకర్యముల పాలుచేసికొని, చిన్ననాటినుండి తనకు విద్యాబుద్ధులు చెప్పించి బాగుచేసిన హనుమంతరావుగారిని విడిచి పెట్టుటకు ప్రకాశమునకు మనస్సు ఒప్పలేదు. నాయుడుగారి కాశాంభంగము గలిగించుట కొప్పుకొనలేదు. లాయరుపట్టావచ్చినది. రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళి ౧౮౯౪ సంవత్సరములో 'ప్రాక్టీసు' ప్రారంభించెను. స్త్రీడరుకు గావలసిన సామాగ్రి యంతయు సేకరించుకొనెను.

ఆరంభించిన నాటినుండి ప్రాక్టీసు బాగుగనే యందుకొన్నది. పెద్దస్త్రీడరుల స్థాయిని అందుకొనెను. ఒకప్పు డొక చిత్రమైన కేసు వచ్చినది. ఇద్దఱు కుఱ్ఱవాండ్రు రైల్వేపార్సెలులోని వెండిపాళీలు దొంగిలించి సారంగధరుని మెట్టయొద్ద దాచి పెట్టినారు. పోలీసు పట్టుకొని 'కేసు' పెట్టినాడు. ఆ కుఱ్ఱవాండ్రు న్యాయవాది ప్రకాశము. మేజిస్ట్రేటు కేసు సెషన్సుకి

పంపినాడు. సెషన్నుజడ్జీ ముందే యొక యభిప్రాయమునకు వచ్చి ముద్దాయిలలో నొకడు నేర మొప్పుకొనినాడు కాన ఒప్పుకొన్నవాని కొక సంవత్సరము, నేరమంగీకరింపనివానికి నై దేండ్ల శిక్ష విధించినాడు. ప్రకాశము నిరుత్సాహపడక హైకోర్టునకేగి లా ఫుస్తకములన్నియుఁ జదివించదివి దొంగ యాస్తి గుఱించి 'యా-చోకి' యిచ్చినంత మాత్రముచేత నేరము రుజువుకాదను తీర్పును దీసి జడ్జీకిఁ జూపించెను. సర్ డేవిస్, సుబ్రహ్మణ్య అయ్యరు అను జడ్జీ లాతీర్పు నాధారముగాఁ జేసికొని శిక్షకొట్టివేసి 'ముద్దాయిల' విడిచిపుచ్చి నాను. దానితో ప్రకాశము పేరు మఱి మ్రోఁగిపోయినది. ఒకమూల మునసబుకోర్టులో ఫైలు పెరిగినది, ఒంటెద్దుబండి నుండి గుఱ్ఱపుబండి కారుల దాఁక హోదాపెరిగినది. మొట్ట మొదటనే ప్రకాశము ఒక 'అర్ధణా' కేసు గెలిపించినాడు.

ఏలూరుదగ్గఱనున్న చాటపట్టులో మాగంటి లక్ష్మణ దాసు అను పేదరైతు టోలుగేటు ఫీజు 'అర్ధణా' చెల్లింపక వెడలిపోయెను. అది కారణముగా కంట్రాక్టరు తనమీద లక్ష్మణదాసు 'జబర్దస్తీ' చేసినాడని కేసుపెట్టినాడు. పట్టుదలలు పెరిగినవి. లక్ష్మణదాసునొద్ద వకాల్త పుచ్చుకొని ప్రకాశము వాదింప మొదలుపెట్టెను. పోలీసులకుఁ బట్టుదల హెచ్చినది. సబ్ కలెక్టరునొద్ద కేసు నడచుచున్నది. అధికారి ఐ. సి. యస్. ఉద్యోగి పార్సీవాడు. అతనికి 'ముద్దాయిని' శిక్షింపవలయునను నభిప్రాయము తొలుతనే స్థిరపడిపోయినది. అది కనిపెట్టి ప్రకాశ మతఁడు కేసు విచారింపదగఁడని హైకోర్టులో పిటిషనులపై పిటిషనులు వెట్టెను. తుదకది రాజ మహేంద్రవరపు జిల్లాజడ్జికడ విచారణకు వచ్చెను. ఆ జడ్జియు

విచారింపి శిక్షించెను. అంతటితో నిరుత్సాహపడక ప్రకాశము హైకోర్టుకుఁబోయి యాశిక్ష రద్దుచేయించెను. దానితోఁ బ్రకాశము ప్రతిభ తెలుగు మాగాణమునందంతట వెలుగఁ జూచెను. 'యాచకో యాచకశ్శత్రుః' అన్నట్లు పెద్దపీడరు లందఱికిఁ బ్రకాశముమీఁద అసూయాద్వేషములు రేకెత్తెను. రాజమహేంద్రవరపు వకీళ్ళు ప్రకాశముపైని కక్ష సాధింపఁ దలఁపెట్టిరి.

పురపాలక (మునిసిపల్) రాజకీయాలు

ప్రకాశము పెద్ద పీడరులు పాతికరూపాయలు పుచ్చుకొనెడు కేసులో నూఱురూపాయల 'ఫీజు' పుచ్చుకొనుచు రెండు చేతుల డబ్బు సంపాదించుచుండెను.

రాజమహేంద్రవరపు పురపాలకసంఘము(మునిసిపల్టీ) యావదాంధ్రదేశమునకు మొట్టమొదటిది. ఆ రోజులలోనే ఏడాది కేఁబది వేలరూపాయలుపైగా రాబడిగలిగియుండెడిది.

కాలేజి ప్రొఫెసర్లు రెవిన్యూ ఉద్యోగస్థులు దానికి అధ్యక్షులుగా నుండుచువచ్చిరి. అధికారతరాధ్యక్షులలో ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహము మొదటివాఁడు. ఆతఁడానాటికి రాజమహేంద్రవరమునకు కిరీటిములేని చక్రవర్తి. ఆతని నెట్లైన నోడింపవలెనని న్యాయపతి సుబ్బారావువంతులు, ములుకుట్ల అచ్యుతరామయ్య, నేతి సోమయాజులు మొదలగు ప్రముఖులు విశ్వప్రయత్నము చేయుచున్నారు.

ఆంధ్రభీష్మ న్యాయపతి సుబ్బారావుగారు తెరచాటున నుండి లక్ష్మీనరసింహముగారిని బడఁగొట్టుటకు నెన్నియోపన్నుగడలు పన్నిరి. వత్తికల కెక్కించిరి. దానితో నరసింహముగారు విసిగి వేసారి నిడమర్తి దుర్గయ్యగారిని దమస్థానమున

నిలిపి తాను తప్పకొనెను. నాటి పురపాలక రాజకీయములలో ఘనుఁడు రాయపూడి సుబ్బారాయఁడను వైశ్యప్రముఖుఁడు. అతని సాయముతోడనే దుర్గయ్యగారు చిరకాలము పురపాలక సంఘాధ్యక్షుఁడుగా నిలిచి పాలించెను. నేతి సోమయాజులు మొదలగువారెంత ప్రయత్నించినను దుర్గయ్యగారి నోడించ లేకపోయిరి. కారణము : దుర్గయ్యగారికి సుబ్బారాయని బల ముండుటచేతనే. తన కింత సాయముచేసినను, పరిపాలనలో సుబ్బారాయని జోక్యమును దుర్గయ్యగారు దరికిఁ జేరనీయ లేదు. సహింపలేదు. దానితో వారిద్దరికి వైమనశ్యము లేర్పడినది. సుబ్బారాయని దృష్టి ప్రకాశముమీఁదఁ బడినది. ప్రకాశము బి. ఏ. పూర్తిచేసికొని ఘట్టుగ్రేడు స్త్రీడరుకావతె నను తలంపులోఁ బడి బి. ఏ. భాగాలుగా విజయము గాంచఁ దలంచి ముందుగాఁ దెలుఁగునకు హాజరయ్యెను: కాని పుర పాలక వ్యవహారాలవలనఁ జదువు సాగలేదు.

అప్పు డేటేట నెన్నికలు జరిగెడివి. ౧౮౯౬ లో మొట్టమొదటగా ప్రకాశము పురపాలకసభ్యుఁడుగా నిలఁబడుట యోడిపోవుట కూడ జరిగినది. ౯౭, ౯౮ సంవత్సరాలు రెండేండ్లుగూడవరుసగాఁ బ్రకాశము దుర్గయ్యగారిచే నోడింపఁ బడినాడు. తుదకు ౧౮౯౯ లో విజయము గాంచెను. అది మొదలుకొని ప్రకాశము ప్రతియేట దుర్గయ్యగారి యభ్యర్థల నోడించుచునేయుండెను. దుర్గయ్యగారు తనకు లాభములేదని తప్పకొన్నారు. ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు సిద్ధపడినారు. ప్రకాశమువారిని గురుభావముతో నిలువవలదని చెప్పెను. కాని యాతఁడది పెడిచెవినిబెట్టి, ప్రయత్నించి ప్రయత్నించి

తుదకుఁ దనకు లాభము లేదని నిశ్చయించుకొని, రైస్ అను సబ్ కలెక్టరు నెగరద్రోసి నిలువఁ బెట్టెను.

అమాయకుడగు రైస్ సరేయని సిద్ధమయ్యెను. ప్రకాశముదగ్గఱ కొక రాయబారినిఁ బంపి 'వోటు' తనకీయ వలసినదిగా నర్థించినాఁడు. ప్రకాశము మొగమోటమి విడిచి "నా వోటే కాదు నాకంతములోఁ బ్రాణముండఁగా 'రైస్' అధ్యక్షుఁడు కాకుండ నా సర్వశక్తులు వినియోగించెదను. ఇది యుద్యోగేతరులకై యేర్పడిన పదవి. రైస్ దీనికి సిద్ధపడుట తగదనియు న్యాయవిరుద్ధమనియు నా మాటగాఁ జెప్పఁడి" అని చెప్పి పంపెను.

ప్రకాశమున కప్పటికిఁ బట్టుమనిన నిరుపదియేడేండ్లు నిండలేదు. ఆ చిన్నవయస్సున తా నధ్యక్షపదవికిఁ నిలువఁ దగఁనని యెంచి మోచర్ల రామచంద్రరావుగారిని బ్రోత్సహించి నిలువఁబెట్టెను. రైసు ప్రచారము జోరయ్యెను. అధికార బలమంతయు రైసుపయోగించి వర్తకసభ్యులను దన వంకఁ ద్రిప్పకొన నారంభించెను. నయమున భయమున వర్తకుల కొత్తిడికలిగింప మొదలిడుటచే వర్తకులు మెత్తఁబడి రైసువంక మొగ్గ మొదలిడిరి.

ప్రకాశము రామచంద్రరావుగారిని రైసు దర్శనానికి బంపెను. రైస్ దర్శనమీయ నిరాకరించెను. రామచంద్ర రావుగారు నిస్పృహతోఁ దిరిగివచ్చెను. సరేయని ప్రకాశము రైసుచేసిన పురపాలకసభకుఁ దన పక్షము సభ్యులనందఱిని దోడుకొని వెడలి యొక కంట్రాక్టు వ్యవహారములో నూపిరాడ. కుండఁ బ్రశ్నపరంపరలు గురిపించెను. చర్చ శ్రమిమించి రాగమునఁ బడినది. సభ ముగియగానే రైస్ ప్రకాశము నొకసారి:

తనయింటికి వచ్చి కలసికొనుమనెను. ప్రకాశమట్లే కావించెను. రైస్ తోఁ బ్రకాశము : “ఏమయ్యా! మీరుద్యోగులు. తాత్కాలికాధ్యక్షులు. మీ యధికారబలముతో నిలువజూడకుండు. రిప్పకప్రభువుచేసిన పురపాలక శాసనము చొప్పున ఉద్యోగు లీ పురపాలక సంఘాధ్యక్షులుకారాదు. పరిపాలింపరాదు. మీరు ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహముగారి ప్రోత్సాహముచే వారి వలలోఁ బడి నిలువనెంచినారు. మీరు కాదుకూడదని నిలిచిరేని మా పక్షమువారము మిమ్ము ఓడించి తీరెదము. ఇవియు త్తమాటలు గావు. సత్యములు.” అని కుండపగులఁగొట్టినట్లు చెప్పెను. దానికి రైస్ కు తల తిరిగిపోయెను. వెంటనే “ప్రకాశము గారూ! ఇఁక నేను లక్ష్మీనరసింహముగారి వలఁబడను. రేపు రామచంద్రరావుగారిని రమ్మనుఁడు. కలెక్టరుకు నా నామి నేషను నుపసంహరించుకొనునట్లు వ్రాసియుత్తర నెను. ప్రకాశము రామచంద్రరావుగారిని రైస్ దగ్గఱ కంపెను. అతఁడు చెప్పినట్లు చేసెను. రామచంద్రరావు పోటీలేకుండ నధ్యక్షుఁడయ్యెను. కాని రామచంద్రరావు శుద్ధమితవాది యగుట చేతను బ్రతిపని కలెక్టరునడిగి చేయుచుండుట చేతను అనతి కాలములోనే రామచంద్రరావు ప్రజలసానుభూతిని గోలు పోయెను. అది కారణముగా నతఁడు తన పదవినుండి తప్పుకొనెను. సభ్యులందఱు ప్రకాశమును నిలువఁబడుమన్నారు. న్యాయపతి సుబ్బారావుగారి కది గిట్టలేదు. నాఁటి యాంక్లె యోద్యోగునితోఁపా టందఱు ప్రకాశమున కెదురు తిరిగినారు. కుడిభుజమైన రాయపూడి సుబ్బారాయఁడు వైశ్యునిగూడ ధనాశపెట్టి త్రిప్పుకొనఁ జూచినారు. చంకలెగురవైచినారు. బ్యాటెటుకూడఁ బెట్టించినారు. జిల్లాజడ్జి, సబ్ కలెక్టరు లిద్దఱు సభకు హాజరుకాలేదు.

ప్రతికక్షియగు ములుకుట్ల అచ్యుతరామయ్య ఓడిపోయెను. ప్రకాశము గెలిచెను.

రాజమహేంద్రవరములోని పెద్దలందఱి గొంతుకలలోను బచ్చి వెలంగకాయపడినట్లయ్యెను. ప్రకాశము ఎన్నికగజెట్ కాకుండ విశ్వప్రయత్నముచేసినారు. సుబ్బారావుగారు, పిటీషన్ లెన్నో యిప్పించెను. గవర్నరు రాజమహేంద్రవరమునకు రాగా ప్రకాశమును స్వాగత పత్రము చదువకుండజేసి కూర్చు వెంకటరెడ్డినాయుడుగారిచే జదివించిరి. ములుకుట్ల అచ్యుతరామయ్య తెల్లకాగితాలపైఁ గొందఱుమామిడులచే సంతకాలుచేయించి, వానిపైని ప్రకాశమునకు వ్యతిరేకమైన విషయాలు నింపి ప్రభుత్వమునకుఁ పంపెను. ప్రకాశమది విని ప్రభుత్వమునకు నిజసితిని దెలుపుచు తంతియిచ్చెను. ప్రభుత్వపు కాగితము కలెక్టరుకు వచ్చెను. అతఁడు 'పిటీషన్' లోని విషయములు రుజువు కాలేదు. కాని ప్రకాశము ప్రభుత్వమునకు బ్రతికూలుఁడు, స్వతంత్రుఁడు. కాన గజెట్ చేయరాదని వ్రాసి పంపెను.

ప్రకాశము మదరాసు వెడలి హోర్బును జూడఁ నెంచెను. ఎన్నాళ్ళు నిరీక్షించిన నా దొరగారి దర్శనము కాలేదు. తుదకుఁ బ్రాణము విసిగినది. 'పదునైదు రోజులనుండి దర్శనార్థము నిరీక్షించుచున్నాను. దర్శనమిచ్చెడిది లేనిది తెలుపుడని ప్రకాశము వ్రాసిపంపెను. ఆ దొర తనయుపేక్షను మన్నించుమని కూనూరు వెడలి వచ్చిన తరువాత దప్పక దర్శన మిచ్చెద'నని బదులు వ్రాసిపంపెను. కూనూరునుండి తిరిగి రాగానే హోర్బును కలిసికొనెను. ఈలోగా సుబ్బారావు గారు, రాజమహేంద్రవరపు కలెక్టరు గూడ

హెర్బును గలిసికొని ప్రకాశముపైని ఉన్నవి లేనివి. యెన్నియో నూటిపోసిరి. '

హెర్బు ప్రకాశమును జూచి,

'ప్రకాశమూ! నీకు రాజమహేంద్రవరములో ఇల్లే లేదంటావా!' అని ప్రశ్నించెను. వెంటనే ప్రకాశము రాజమహేంద్రవరమునకు ప్రాశస్త్యముగావచ్చిన ప్రతివాడు 'చైర్యక్' ఉద్యోగముచేయఁగా నేనెందులకుఁ జేయఁగూడదు. ఇంటి సంగతి మీకేల' యని యడ్డుప్రశ్న వేసెను. దానితో నతఁడు తెల్ల మొగమువైచెను. ప్రకాశము రాజమహేంద్రవరపు పరిస్థితులన్నియుఁ బూస గ్రుచ్చినట్లు వివరించి 'చెప్పి రిప్పన్' ప్రభువు పరిపాలన ప్రజలవశము చేయుటకై పురపాలకసంఘపు చట్టము నిర్మించెను. పరిపాలనకు సంబంధించని కారణాలు కల్పించుకొని మీరు గెజెట్ చేయకుండ మాటాడు 'టెక్కడ నైనఁగలదా? ఇది దారుణ విషయము కాదా? ఎప్పుడైన నిట్టివి విన్నారా. కన్నారా? జీతము బత్తెములేని యీ పని కింతరథన యేమిటి? అటంకమేమిటి? అని ప్రశ్నించెను.

అదివిని దొర నాకు పిటీషనువచ్చినట్లు నీ కెట్లు తెలిసిన దని ప్రశ్నించెను. 'రాజమండ్రలో మూలనున్న ముసలమ్మ కూడ ఈ పిటీషను సంగతులు చెప్పికొనుచున్నది. ఒక పుర పాలకాధ్యక్షుని గూర్చిన విషయములు రిపోర్టు చేయుమని గ్రామమునసబుకు వ్రాయుటా! ఎంతవెంత! అని ప్రకాశము జవాబుచెప్పినను, దానితో నా ప్రభుత్వకార్యదర్శి యులుక కుండఁ బలుకకుండ నూరకొని 'సరే జాగ్రత్తగాఁ జూచెదను' లెండు' అని బదులుచెప్పెను. ప్రకాశ మంతటితో నాఁగక గవర్నరునుగూడ దర్శించి విషయమంతయుఁ జెప్పెను.

గవర్న రాశ్చర్యపడి యది తాను గలుగఁ జేసికొనే విషయము కాదనియు హోర్బు జాగ్రత్తగా చూడఁగలఁడనియు జెప్పి పంపెను.

హోర్బు కలెక్టరు రిపోర్టు తెప్పించిచూచి యది నమ్మక ప్రకాశముపేరు గెజెట్ చేసెను. ప్రకాశము రాజమహేంద్రవర పురపాలకాధ్యక్షుఁ డయ్యెను. అదే ప్రకాశము రాజకీయ జీవితములో నాంది.

అధికారములోఁ బ్రకాశ మొకమెట్టు పైకెక్కుఁగానే యెదిరికత్త వారి కసూయ రేకెత్తినది. ప్రకాశము పక్షము వారినిపట్టి పల్లార్చనెంచిరి. ప్రకాశము పక్షముననున్న ఆరాము ధయ్యము అనునాయనమీఁద దొంగ నేరము ఆరోపించి 'కేసు' పెట్టినారు. మేజిస్ట్రేటు పనిపట్టి పెద్దల సలహాలకుఁ జెవియొగ్గి ఆరాముధయ్యమునకు నూటయిరువది పేజీల జడ్జిమెంటు వ్రాసి యాటు నెలల శిక్షవిధించెను. ప్రకాశము జడ్జిమెంటు పూర్తిగా కోర్టులోఁ జదువుమనిచెప్పి యొక 'జూనియర్ స్లీడరును నోటు' వ్రాయుమని చెప్పి తాను సబ్ కలెక్టరు విన్ దగ్గర కేగి యా కేసు సంగతి యంతయు విప్పి చెప్పి బెయిలార్డరు తెచ్చి కోర్టులోనికి వచ్చెను. మేజిస్ట్రేటు ఇంకను తీర్పు చదువుచునే యుండెను. ప్రతికత్తులొనివారు మహాత్మాహముతో నున్నారు. తీర్పు పూర్తిగాఁ జదువఁగానె ప్రకాశము సబ్ కలెక్టరుదొర అర్డరు మేజిస్ట్రేటు నెదుటఁ బెట్టఁగానే 'మేజిస్ట్రేటు, స్లీడరు-పార్టీలు' అందరు 'సబ్'లై పోయినారు. ఆరాముధయ్యమునకు జైలు తప్పినది. కాని కక్షలు మఱి పెరిగిపోయినవి. ప్రకాశమును మాత్యల'కు సంబంధించిన కేసులలోఁగూడ ఇరికించుటకుఁ బ్రయత్నించినారు. కాని ప్రకాశము తన సాహసముచే, వాద

నైపుణ్యముచే నెదిరికుట్రలు, పూహములు భేదించుకొని ప్రకాశింపజూచెను.

ఒక కేసులో ప్రకాశము మదరాసు వెడలి డాక్టరు స్వామినాథన్ అను బారిష్టరును స్త్రీ డరుగాఁబెట్టి మైకోర్టులో వాదించుమనెను. స్వామినాథన్ నోరు విప్పలేక పోయెను. మైకోర్టువారు కేసు కొట్టివేసినారు. ప్రకాశము వెంటనే ఏమండీ స్వామినాథన్ గారూ! ఇదేమి బారిష్టరీయండి? కేసు ఆర్గ్యుమెంటు చెప్పకుండనే డిస్మిసుచేయుఁగా ఊరుకున్నారు' అని కేకలు పెట్టెను. పాప మాతఁడేమి చెప్పలేక ప్రకాశమును రాత్రికిఁ దనయింటికి విందునకుఁ బిలిచెను. ప్రకాశము వెడలెను. భోజన సమయములో స్వామినాథన్ ప్రకాశమును గాంచి 'ప్రకాశముగారు! మీరు చాల ధైర్యముగలవారివలె అగపడుచున్నారు. మీకు మంచి చురుకుఁ దనముకూడ నున్నది. ఎందులకు మీరు బారిష్టరు కాఁగూడదు' అని ప్రశ్నించెను.

ప్రకాశము "నేను పేదవాఁడను. సెంకండరీగ్రేడ్ స్త్రీ డరును. నాకేమిటి వేలకువేలు వ్యయమగు బారిష్టరీయేమిటి? అదియెట్లు లభ్యమగును"-అనెను.

వెంటనే స్వామినాథన్ - ప్రకాశముగారూ! ఎంతో డబ్బుక్కఱలేదు. ఆఱువేల రూపాయలతో కోర్సు అంతయుఁ బూర్తియగును. నేను నెలకాఱుపానులతోఁ గాలక్షేపము చేసినాను.' అని చెప్పెను. వెంటనే ప్రకాశమున కుత్సాహము రేకెత్తెను. 'అంత ములువైన నల్ల ప్రయత్నింతునని' చెప్పి సెలవుతీసుకొని రాజమహేంద్రవరము వచ్చి ప్రాణమిత్రులైన శంచుమర్తి రామచంద్రరావుగారితో నావిషయము చెప్పెను.

ఆ మిత్రుడు మూడు వేలరూపాయలీయ నంగీకరించెను. అర్ధశా-
కేను గెల్చిన మాగంటి లక్ష్మణదాసుగారు మిగిలిన మూడు
వేల రూపాయలు నిచ్చిరి. ప్రకాశ మానందపరవశుడై
యింగ్లాండునకు బోవ సమకట్టెను.

ఇంగ్లాండు ప్రయాణము

అప్పటికి రాజమహేంద్రవరములోఁ బ్రకాశము సంసా-
రము స్థిరపడినది. ప్రకాశము పని మూడు పూవులు ఆఱు-
కాయలుగా నున్నదని బంధువు లందరు సంతోషించుచున్నారు.
ప్రకాశము ఇంగ్లాండు ప్రయాణము వారినందఱిని కలవర-
పెట్టినది. సముద్రయానము పనికిరాదను రోజులవి. తల్లి ప్రకా-
శమును లండను వెడలవలదని పట్టుపట్టెను. అది సహజమే-
కదా! ఆ తల్లి యష్టకష్టాలుపడి గట్టెక్కించిన కొడుకింత
ప్రయోజకుడై పదిరూకలు తెచ్చుచు నందఱిని గడుపులోఁ
జల్ల కదలకుండఁ బోషించువాడు సీమకేగిన యేమగునో
తమగతియేమో యనికూడ నాయమ తత్తరపాటు చెందినది.
దానికి సాయ మొక రాజమండ్రి బారిష్టరు ఒక దొరసానిని
బెండ్లాడి నానావస్థలు పడుట, నిర్భాగ్యజీవితము గడుపుట
కూడ బంధువర్గమువలన విని యామె ప్రకాశము ప్రయాణ-
మునకుఁ దొలుత నంగీకరింపలేదు. కాని చివరకు సహజధైర్య
యగుటచే నంగీకరించెను. ప్రకాశముచే మాంసము, చేపలు-
తిననని యొట్టు పెట్టించుకొనెను. సరే ప్రయాణము సిద్ధ-
మయ్యెను. ప్రకాశము ఓడ నెక్కి తిన్నఁగా ఇంగ్లాండు చేరెను.
నియమబద్ధమైన పాశ్చాత్యుల జీవిత విధానమును గాంచి
ప్రకాశము మురిసిపోయెను. తన మాతృ దేశమట్టి యున్నత-
స్థాయి కెన్నఁడు వచ్చునోకదా యని నిట్టూర్పు విడిచెను.

లండనులో ప్రకాశము చాలరోజులవరకు స్తామింద వండుకొని తిని కాలక్షేపము చేయుచు బారిష్టరుచదువు మొదలు పెట్టెను. బారిష్టరనిన విందులుచేసి డిగ్రీలు తెచ్చుకొనెడి వారు మాత్రమే యని లోకములో వాడుకయైపోయినది. మన విశ్వకళాపరిషత్తులో అట్టెండెన్ను ఎంతముఖ్యమో లండనులో బారిష్టరు చదువునకు విందు లంత ముఖ్యతి ముఖ్యము.

ప్రకాశము కేవలము విందుల (డిన్నరు) బారిష్టరుకాడు. 'కొన్నిల్ ఆఫ్ లీగలు ఎడ్యుకేషన్' వారేర్పాటుచేసిన యువన్యాయ సాల కేగి యున్నతస్థాయిలోనుండు వాని నారాంశములన్నియు వ్రాసికొనుచు విశ్రాంతి సమయములలో ఆంగ్లన్యాయస్థానముల కేగి పరిశీలించియు, దన వెనుకటి న్యాయవాద జ్ఞానమునకు మెరుగుపెట్టుకొనెను. 'కోర్సు' మొదటి 'టరము' పూర్తి యగునప్పటికిఁ ప్రకాశము వ్రాసికొనిన 'నోట్సు' నిలువెత్తునఁ దయారయ్యెను. లండను జీవితము ప్రకాశమునకు నన్నివిధముల నభివృద్ధికిఁ కారణమే యయ్యెను.

రాజకీయముల పరిచయము

లండనులోనే పరేష్ అను నొక పార్సీబారిష్టరు ప్రకాశమును 'లండన్ ఇండియన్ సొసైటీలో' సభ్యుడుగాఁ జేర్చెను. రాజకీయ స్వాతంత్ర్యము పైని కాంక్ష ప్రకాశమున కప్పుడే యుదయించెను.

ఆంగ్లేయులు పవిత్రభారతము నన్యాయముగా నాక్రమించుకొన్నారనియు మన జన్మభూమి స్వాతంత్ర్యముకొరకు వంగదేశస్థులు విప్లవ కార్యములు సాగించు చున్నారనియుఁ

ప్రకాశము వినెను. వంగవిప్లవకారుల చర్యలుకూడ మన ప్రకాశమున కుత్సాహకారణములు కాఁజొచ్చెను.

లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలక్ యొక్క స్వాతంత్ర్య పిపాస, రాండిహత్య, తిలక్ మహారాజుమీద 'కేసు' మున్నగు విషయము లెన్నో ప్రకాశము మనమున నాఁడే నాటికొని పోయెను.

తిలక్, గోఖలేల భేదాభిప్రాయములు, ఫిరోజిషా మెహతా ప్రతిభ, పంజాబు కేసరి లాలా లజపతిరాయి స్వదేశ స్వాతంత్ర్యకృషి, యాతఁడువడు కష్టనష్టములు ప్రకాశమును బాగుగా నాకర్షించినవి.

అప్పటికి కాంగ్రెసుపుట్టి ౧౮.౧౯ ఏండ్లయ్యెను. అది దేశాభ్యుదయమునకై పాటుపడుచున్నదని తెలిసికొనెను. పశ్చిమదేశములో మహారాష్ట్ర భూభాగమున తిలక్ లోక మాన్యుడు, ఉత్తరదేశములో పంజాబుకేసరి లజపతిరాయి ప్రకాశమునకు రాజకీయరంగమున గురుతుల్యులైరి. వారి పోకడలు ప్రకాశము రాజకీయ జీవిత మార్గములో ముందడుగు వేయుటకుఁ బోతాహ మిచ్చినవి.

దాదాభాయి నౌరోజీ వ్రాసిన 'హిందూదేశదారిద్ర్యము' (ఇండియా పావర్టీ) అను గ్రంథము చదివి ప్రకాశము భారతీయుల దారిద్ర్యబాధకై మిక్కిలి విచారించెను. దరిద్రనారాయణుల నుద్ధరింపఁ దలపెట్టెను.

దాదాభాయి నౌరోజీ కాంగ్రెసు స్థాపకులలో నొకఁడై హిందూదేశ నిజస్థితినిగూర్చి యాంగ్లప్రజల కెఱిగించుటకై యింగ్లాండున కేగి యచటఁ బనిచేసెను. ఆనాఁడు కాంగ్రెసు

సంఘములోఁ బెక్కుమంది యాంగ్లేయులుగూడనుండెడివారు. రమేశచంద్రదత్తు 'ఎకనామిక్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా' యను గ్రంథము వ్రాసెను. ప్రకాశ మది యామూలాగ్రముగఁ బఠించెను. అది చదువఁగానే ప్రకాశమునకు నాంగ్లపాలన యెడఁ బరిపూర్ణ విముఖత్వము, భారతస్వాతంత్ర్య సంపాదన యెడ సుదృఢ నిశ్చయభావము నేర్పడెను.

ప్రకాశము 'లండన్ ఇండియన్ అసోసియేషన్' లో సభ్యుడై ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లండు, అమెరికాదేశములకై ప్రజాస్వామికమునకై ప్రజాస్వాతంత్ర్యమునకై జరిగిన పోరాటముల గూర్చిన గ్రంథము లెన్నియో యామూలాగ్రముగాఁ బఠించెను.

అంతలో దాదాభాయి నౌరోజి పార్లమెంటు ఎన్నిక వచ్చినది. ఆ యెన్నికకై ప్రకాశము ప్రచారము సాగింప మొదలిడెను. ఆంగ్లేయులు, తెల్లవారు తెల్లవారికే ఓటీయ వలెనుగాని నల్లవానికి ఓటీయరాదని ప్రచారముచేసిరి.

ప్రకాశమున కేమియుఁ దోచలేదు. తమకు నాయకుఁ డైన యొక యాంగ్లేయుని సలహా యడిగెను. 'ఆతఁ డింత మాత్రమున కేభయమేల ప్రకాశమూ! దాదాభాయి నల్లవాఁ డైనచో నాతనిమీఁద బోటీ చేయువాడు. తెల్లదనములో రంగుతగ్గిన జ్యూ. అందుచే సమర్థతనుబట్టి "ఓటీయుడు" అని ప్రచారము సాగింపుడని సలహా యిచ్చెను.

ప్రకాశము అదియూతఁగాగొని నౌరోజికిఁ బ్రచారము చేసెను. నౌరోజి గెలిచెను. పార్లమెంటు సభ్యుఁ డయ్యెను. ప్రకాశమది తన విజయముగా సంతసించెను.

బారిష్టరుచదువు పూర్తి - రాజమహేంద్రవర ప్రయాణము

ప్రకాశము స్వదేశమునకు బయలుదేటుముం నొక విందు లండనులో జరిగినది. చెన్నపురిలోఁ బ్రధానోన్నత ప్రాడ్వీవాకుఁడుగా (జడ్జి) నుండి మతములు, కులములు ధనికులు పేదలు అను తారతమ్యములేకుండ మేము న్యాయాధిపతులము న్యాయముగాఁ దీర్పు లిచ్చెదము. అని చెప్పిన ధీరుఁడు సర్ ఆర్థర్ కాలిన్సు ప్రకాశమునకు మాప్తురు.

బారువాదులు జరిగినపుడు చిన్నవాఁడగు విద్యార్థి భోజనానంతర మొకచిన్న యువన్యాసమొసఁగి పొగత్రాగుటకు మాప్తురుయొక్క యనుమతిని పొందవలెను. ఇది యచ్చటి యనూచా నాచారము.

నాటి విందులోఁ బ్రకాశమువంతు వచ్చినది. లేచి నిలిచి 'అయ్యా, సిగరెట్టు త్రాగి నేనిట్టి యువన్యాసమీయను' అని ప్రకాశము చెప్పి యా యాచారమును ధిక్కరించెను. అందున్నవారెల్లఁ దెల్లఁబోయినారు. కొందరు హాంకరించి నారు. కొందఱు చీదరించినారు. తలకోమాదిరిగా గుజగుజలు పోయినారు. కొందఱు చనవుగా దూషించినారుకూడ. ఏమైన నేమి మాప్తురు పిలిచి 'యేమిట్లు చేసినావు ప్రకాశమూ' యని ప్రశ్నించెను. ప్రకాశము నాకీ యాచారమిష్టములేదు. ఇష్టము కానిపని చేయకుండనుండుటకు నాకుస్వాతంత్ర్యములేదా' యని యెదురు ప్రశ్నలు వేసెను. అదివిని యా మాప్తురు చిటునవ్వు నవ్వి, 'సరే ప్రకాశమూ! బల్లదగ్గఱకేగి కూర్చుండ' మనెను.

ఈరీతిగా మొదటినుండి ప్రకాశము తానునమ్మిన సత్యమునకై మొగమోటములేక కుండపగులఁగొట్టినట్లు

మాట్లాడు స్వాతంత్ర్యము నలవాటు చేసికొనెను. మొదటి టరము ఎనిమిది నెలలు చదువు ముగించుకొని రాజమహేంద్ర వరమునకు వచ్చెను. ప్రకాశము లోలుండై చెడిపోవునని తలంచినవారి కందఱికిఁ బ్రకాశము రాక యాశ్చర్యము కలిగించినది.

అప్పుడు రాజమహేంద్రవరమునఁ గందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారి ప్రతిభ బాగుగా కాంతులీనుచున్నది. ప్రకాశమునకుఁ గొందఱు మిత్రులు విందులు చేసినారు. కొందఱు అసూయాగ్రస్తులై వెలివేయవలెనని యత్నించినారు. శంకర పీఠాధిపతులైన రాణీచయనులు స్వాములవారిచే 'సముద్ర యానము హిందూమత విరుద్ధము కావున నీవు ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొననిదే హిందూసంఘముతోఁ గలియరా'దని యొక శ్రీముఖము బ్రకాశమున కిప్పించిరి. ప్రకాశమా దానికి వెలుచువాఁడు ?

ప్రకాశము వాని సహచరులు స్వాములవారి యాజ్ఞను దృఢీకరించుటయేకాక యాస్వామిని ననేకములైన యడ్డు ప్రశ్నలువేసి యెదురుతిరిగిరి. దానితో స్వాములవారుఁ బ్రతుకు జీవుఁడా యని తిరిగి వెడలిపోయెను. పాపము స్వాములవారిని దెరమిఁచి కెక్కించినవారందరు సిగ్గుపడిరి.

ప్రకాశము ఇంగ్లాండు వెడలునప్పటికి పోతునూరులో చెలసాని పట్టాభిరామయ్యగారి భార్య రామమ్మ యాస్తిని (మాగంటి బాపిసీడుగారి అక్క) దాయాదు లక్రమముగా భుజి బలముతో నాక్రమించుకున్నారు. ఆమెయొద్ద కానిలేదు. ఆ కేసు ప్రకాశము తిరిగివచ్చుదాఁక నడచుచున్నది. అది భుజమునవైచికొని ప్రకాశము నెగ్గించెను. అది పదిలక్షల

రూపాయలు విలువగల యూస్తి. కావున రామమ్మగారు సంతోషించి ప్రకాశమున కొక్కమాటుగా డెబ్బదివేల రూపాయలు 'ఫీజుగా' పారితోషిక మిచ్చెను.

మఱల యింగ్లండు ప్రయాణము

ప్రకాశము రెండవ మాఱు లండనుజేరెను. అచ్చట న్యాయశాస్త్రోపన్యాసములన్నియు శ్రద్ధతో విని విషయములు పరిపూర్తిగా నాకళింపుచేసికొనుచుండెను.

ఆ రోజులలోనే ప్రకాశము ఇంగ్లండులోనున్న ముఖ్య పట్టణములన్నియుఁజూచి యందలి పారిశ్రామిక స్థలములను గూడ వీక్షించెను. కట్టవంచి రామలింగారెడ్డిగారి పప్పుడు కేంబ్రిడ్జిలో బారిష్టరు పరీక్షకుఁ జదువుచుండెను. ప్రకాశము వారిని గలిసికొనెను. రెడ్డి బారిష్టరు పరీక్షకుఁ జదివి విందుల పొందులన్నియుఁ జవిచూచి, తుదకు గోల్ల కే 'సలహా' విని పరీక్షకు వెడలుట మానివై చెను. ఇరువురు కొంతసేపు తెలుగు భారతమునుగూర్చి ముచ్చటించుకొన్నారు.

ఆ కాలములోనే మద్రాసు ఉన్నతన్యాయస్థానములో న్యాయాధికారిగాఁ బనిచేసిన షెప్పరుతోఁ బ్రకాశమునకుఁ బరిచయముకలిగెను. అప్పు డాతఁడు 'ఇండియన్ కంట్రాక్టు ఆక్టు' అనే 'లా' పుస్తకము మార్చి తీర్చి వ్రాయుచుండెను. దానికి సాయపడవలసినదిగాఁ బ్రకాశమును నతఁ డర్థించెను. ప్రకాశము అప్పటికే పదేండ్లనుండి ప్రిడర్లోననుభవమున్నవాఁ డగుట నతనికిఁదృష్టికలుగునట్లుగాఁ బనియంతయుఁజేసివట్టెను.

లాలో 'సర్టిఫికేట్ ఆఫ్ ఆనరు' సంపాదించవలయు ననిన నూటికి డెబ్బదియైదు 'మార్కులు' రావలెను. ఆ గౌర

వము మన ప్రకాశము దక్కించుకొనెను. ఏబది 'పానులు' బహుమానముకూడ బడయఁగలిగెను. ఆ నాఁడే యూరప్ యాత్రకూడఁ బ్రకాశముజేసెను. ప్రకాశ మిట్లుత్తమశ్రేణిలో బారిష్టరు పరీక్షలో విజయముగాంచి పదివేలరూపాయలు వెల గల 'లా' వుస్తకములుకొని ౧౯౦౬ సంవత్సరాంతమునకుఁ జెన్నపురిచేరి కొండిసెట్టి వీధిలో అగి రూపాయల కొక చిన్న యిల్లు కుదుర్చుకొనెను.

బారిష్టరు వృత్తి

చెన్నపట్టణములో న్యాయవాదిగాఁ బేరుగాంచుట సామాన్యవిషయము గాదు. తమిళ న్యాయవాదులందఱు మహామేధావులు. వారిముందు బారిష్టరు ప్రకాశము రాణించుటెట్లు? ప్రకాశించుటెట్లు? మిత్రులందరు ప్రకాశమును నిరుత్సాహపఱచినవారే. పెద్ద పెద్ద దొరలే తమిళ న్యాయ వాదులముం దాఁగలేక చెన్నపురివీడి వెడలిపోవుచుండిరి.

అట్టి సితిలో ౧౯౦౮ వ సంవత్సరములో మదరాసులో న్యాయవాదవృత్తి కారంభముచేసి బదునాలుగేండ్లకథాటిని బ్రకాశము తన వృత్తిలో మిక్కిలి ప్రకాశించెను. వేనవేలు రూపాయలార్జించెను. భోగభాగ్యాలతోఁ దులఁదూఁగెను. తెలుఁగు నాట నేయెడ గాంచినను బ్రకాశము పేరు మ్రోఁగి పోవుచుండెను. ఇరువదివేల రూపాయల యప్పు తీర్చివేసెను.

ఆత్మవిశ్వాసము, నిర్భయత్వము, పరిశ్రమతనకూఁతఁగాఁ బ్రకాశము న్యాయవాదిగాఁ బేరుగాంచెను. హిందూలొనుగూర్చి వుస్తకమువ్రాసిన జాక్-డి-మెయిల్ అంతటివాఁడు తన

పుస్తకములో మదరాసు బారిష్టరులలోఁ బ్రకాశమువలె 'సివిల్ ప్రాక్టీసు' సంపాదించినవా రెవ్వరును లేరని ప్రశంసించెను.

న్యాయాధికారులు పరాకుగానున్నపుడుగాని, చిరాకుగానున్నపుడుగాని ప్రకాశము సహించి యూరకొనువాఁడుకాఁడు. ఒకప్పుడు 'వాలస్' అను న్యాయాధికారి నిద్రపోవుచుండఁగా ప్రకాశము వానిని అదల్చి యెదిరెన్నెను. అప్పటినుండి యాతఁడెన్నఁడు న్యాయస్థానములోగునికిపాట్లుపోలేదు. మఱొకప్పుడు 'నేపియర్' అను న్యాయాధికారి యొక వ్యాజ్యములో 'ప్రకాశమూ!' నీవు చెప్ప దలచిన దంతయుఁ బదినిమిషములలో ముగించవలయు నన్నాఁడు. వెంటనే ప్రకాశము ముఖ్య విషయము చెప్పటకే చాలదనెను. అతఁడు వెంటనే చుర్రుమని 'చాలు సోదె కట్టిపెట్టండి' అన్నాఁడు. తోడనే ప్రకాశము న్యాయాధిపతిని గాంచి ఆ మాట యుపసంహరించుకొనినఁగాని తాను న్యాయస్థానములో 'ఆర్లుమెంటు' చెప్పుటకు నిరాకరించుచున్నానని బల్లగుద్ది చెప్పెను. దొరమొగము జేపురించుకొని వెడలిపోయెను. ప్రకాశమది న్యాయవాది సంఘములోఁ బెట్టి దొర చర్చకు గర్హించుచుఁ దీర్మానము చేయించెను. తుదకు దొర ప్రకాశమునకు ఊమార్పణము చెప్పెను.

ఈ రీతిగాఁ బ్రకాశము స్వతంత్ర భావపూరితుఁడై యీ వృత్తిలో వెలుగొంది మద్రాసులోను, సీలగిరిలోను, ఒంగోలులోను, రాజమహేంద్రవరములోను దివ్యభవనాలు కట్టించెను. రెండు లక్షల రూపాయలు స్థిరమైన యాస్తిని గూడ సంపాదించెను. ఇంటిల్లిపాది ప్రకాశము సంపాదనతో సమస్త భోగా లనుభవించుచుండిరి.

అనిబిసెంటు 'హోంరూలు' ఉద్యమము లేవదీసెను. అది ప్రజల నాకర్షించినది. తిలకు స్వరాజ్యోద్యమమునకు నాయకుడై నిలచెను. నాటి యాంగ్లప్రభుత్వ మామహారాజునకు ౧౯౧౪ సంవత్సరములో ఆతెండ్రుకారాగారశిక్ష విధించినది. అతడు మండలే జయిలులో ముగ్గుచుండెను. దానితో ౧౯౧౫ సంవత్సరములో మరల నూతన జాతీయ వికాసము దేశమంతటఁగలిగినది. ప్రభుత్వమువారి నిరంకుశత్వమునకుఁ బ్రజానాయకులు చాలమందికంటఁగించుకొన జొచ్చిరి. ప్రచండమైన ప్రపంచయుద్ధము వచ్చినది. అదే సమయములో బిసెంటు లేవదీసిన మహోద్యమము ప్రకాశమును బాగుగా నాకర్షించినది. అప్పుడే లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలకు జైలునుండివచ్చి తీవ్రరాజకీయాందోళన సాగించదొడఁగెను. బిసెంటు 'న్యూ ఇండియా' పత్రికద్వారాను 'హోంరూలు లీగు' ద్వారాను భారతదేశ స్వాతంత్ర్యమునకై పాటుపడ నారంభించెను. ఈరీతిగా భారతదేశము స్వాతంత్ర్యోద్యమము ప్రారంభమయ్యెను. ౧౯౧౬ లో గాంధీమహాత్ముడు సత్యాగ్రహ ప్రమాణములు చేయింప మొదలిడెను. ప్రకాశము సత్యాగ్రహపత్రముపై వ్రాలుచేసెను.

౧౯౧౮లో కలకత్తాలో కాంగ్రెసుమహాసభ జరిగినది. బిసెంటు సభకధ్యక్షురాలు. ప్రకాశ మా సభావిషయములలోఁ బాల్గొనెను. అప్పుడే చిత్తరంజనదాసు రాజకీయరంగములోఁ బ్రవేశించెను. అతడు చాలతీవ్రవాది. అతని నాయకత్వము దినదినాభివృద్ధిచెంది మహావక్తయని పేరు గాంచిన సురేంద్ర నాథ బెనర్జీ యంతటివానిని ద్రోసిరాజు చేసినది. కలకత్తా కాంగ్రెసుకు గాంధీకూడ వచ్చెను. అహింసాసత్యాగ్రహ

సిద్ధాంతములను వివరించెను. ఆ సిద్ధాంతము ప్రకాశమును బూర్తిగా ఆకర్షించినది. గాంధిశిష్యుడయ్యెను. ౧౯౨౧ అక్టోబరు ౨౯ వ తేదీని స్వరాజ్య సంపాదనార్థమై 'స్వరాజ్య పత్రిక' స్థాపించెను. ఆ పత్రిక నిర్భయముగా స్వరాజ్యసంపాదనార్థము ప్రభుత్వమును ధిక్కరింపసాగెను. ప్రజలలో నూతన చైతన్య మంకురించినది.

నాగపూరులో జరిగిన కాంగ్రెసుమహాసభలో ప్రజలు న్యాయస్థానములు, పాఠశాలలు, కళాశాలలు, శాసనసభలు బహిష్కరింపవలయునని తీర్మానింపబడెను. వెంటనే ప్రకాశము తన న్యాయవాదవృత్తికి తిలోదకాలిచ్చి యసహాయ మపెూద్యమాగ్నిలో నుడికెను.

రాజగోపాలాచార్యులు తన కండదండ కాంగ్రెస్వరాజ్య పత్రికను ఇంగ్లీషులోనేగాక అరవము, తెలుగు భాషలలోఁ గూడఁబ్రకటించి ప్రకాశము కాంగ్రెసుప్రబోధము దక్షిణదేశమునం దెల్లడలఁ గావించెను. తనకున్న సర్వస్వము దేశ హితార్థము వ్యయపఱచి నిర్దానమయ్యెను. సైమన్ కమిషను వచ్చినపుడు మద్రాసులో బ్రిటీషు పటాలములకు తొమ్మిచ్చి తుపాకులతోఁ గూల్చుడని యెదిర్చి యదలెను. ఆంధ్రకేసరి సింహగర్జనమునకుఁ దెల్లసిపాయిలు తెల్లమొగములువైచి తుపాకులు ప్రేల్చలేకపోయిరి. దానితో ఆంధ్రకేసరి ప్రతిభ యావద్భారత దేశమున మారుమూలలయందుఁ గూడ మ్రోగిపోయెను. దేశసేవా నిమగ్నుడై నిరంతర ప్రజాసేవ చేయుచున్న ప్రకాశము పెక్కుమారులు బ్రిటీషువారి యతిథిగాఁ గారాగ్రహము నలంకరించెను. తన ధనమును, బుద్ధిని, శక్తిని, ప్రజ్ఞను, ఉపజ్ఞను సాహసమును ఇదియది

యననేల తన సర్వస్వమును దేశహితార్థ మర్పించి దరిద్ర నారాయణుఁ డయ్యెను. చేతిలోఁ జల్లిగవ్వలేదు. కాని కోటికిఁ కొదువలేదు. ఉండుటకు 'నాది' యను గృహముకూడలేదు. అన్నిమేడలు అన్నివసతులు, అన్ని వృత్తులు దేశసేవ కర్పించెను. భారతదేశమునకు స్వతంత్రము లభించినది.

తొలుత రాజగోపాలాచార్యుల ముఖ్యమంత్రిత్వముతో మద్రాసు రాష్ట్రమునకు రెవిన్యూమంత్రియై ప్రకాశము తన ప్రజలకు నపారసేవచేసెను. పిమ్మటఁ దానే మద్రాసు రాష్ట్ర ముఖ్యమంత్రియై 'కొనుగోలు' పరపతిసంఘములు మొదలగు పెక్కు ప్రజోపకార సంస్థలు నెలకొలిపెను. ఏఁడాదిపాటు ముఖ్యమంత్రిత్వము నెరిపి రాజకీయ కల్లోలమునకు లోనై యాపదవి విడిచివుచ్చి, కాంగ్రెసునుండి విడివడి, 'ప్రజా' పార్టీని స్థాపించి దానికిఁ దానధినేతయై, ఒయోజనుల "ఓటింగు" పై జరిగిన యెన్నికలలోఁ దన 'పార్టీ' వారిని ఆంధ్రదేశపు టన్ని నియోజకవర్గములలోను నిలిపి యతిరథమహారథులని పేరుపడ్డ పెక్కుమంది కాంగ్రెసు మహాయోధులను తన ప్రజా పార్టీ యోధులచే ఓడించెను. తాను మరల ముఖ్యమంత్రి కావుటకై యితర రాజకీయవర్గములతోఁ జేయిచేయికలిపెను. రాజగోపాలాచార్యులపై ననేక విధముల యొత్తిడులు తెచ్చి యతఁడు ముఖ్యమంత్రి కాకుండ నుండుటకై ప్రయత్నించెను. కాని శ్రమ ఫలించలేదు.

పిమ్మట మహానుభావుఁడు, స్వార్థత్యాగి, అమరజీవియైన పొట్టి శ్రీరాము లాంధ్రరాష్ట్రమునకై ప్రాణము లర్పించెను. ౧౯౪౩ అక్టోబరు ౧వ తేదీని ఆంధ్రరాష్ట్ర మవతరించినది.

భారతప్రధాని నెహ్రూ, మదరాసు ముఖ్యమంత్రి రాజ. గోపాలాచార్యులు, హైదరాబాదు ముఖ్యమంత్రి బూర్గుల రామకృష్ణారావు ప్రభృతులు తన చెంత నాసీనులుకాగా అమృత మూర్తియైన ప్రకాశము మన నూతనాంధ్రరాష్ట్రము నకుఁ బ్రప్రథమ ముఖ్యమంత్రియై వెలుఁగొందెను. ఆత్మ దేశమునకై తానుచేసిన త్యాగమునకై ప్రకాశమును ప్రజలగించినారు. మధ్యలో సృష్టించిన ప్రాజాపార్టీని విడిచి పుచ్చి ప్రకాశము తన తల్లి సంస్థయైన కాంగ్రెస్ లో మఱల చేరెను.

కాంగ్రెసు ప్రముఖులును సుస్వాగత మొసంగి ప్రకాశమునకు బ్రహ్మరథము పట్టినారు. ప్రకాశమంతట తన శక్తి కొలఁది కాంగ్రెసును పటిష్ఠముచేయ కృషి సల్పుచుండెను.

ఇంతలో నాయకమృన్మలలో ఆంధ్రమును, తెలంగాణమును కలిపి విశాలాంధ్ర రాష్ట్రముగా నొనర్పవలెనని కోరిక లీరికలెత్తి తెలంగాణ నాయకులతో సంప్రదింపులు జరుప నారంభించిరి. మన ప్రకాశము సంప్రదింపులలో ముఖ్యపాత్రవహించి, తెలంగాణము వారి నొడంబడునట్లుచేసి శ్రీ నీలం సంజీవరెడ్డిని ఆంధ్రప్రదేశము (తెలంగాణము - ఆంధ్రము కలసిన రాష్ట్రము) నకు ముఖ్యమంత్రియగుటకు సాయపడి, తాను, అమాత్యపదవినుంచి వైదొలగెను.

విదేశమిత్రులయు, నాయకులయు ఆహ్వానములపై విదేశయాత్ర గావింపదలఁచెను గాని వయోవృద్ధత్వ మాటంకము కాగా కదలలేని పరిస్థితిలో హైదరాబాదుననే నివాస మేర్పరచుకొనెను.

అఖిలాంధ్రమున ఆ బాల గోపాలముచే మన్ననలందిన మనీషి - అఖిల భారత రాజకీయోద్యమములలో నడుము బిగించి ముందడుగువేసి జయభేరి మ్రోగించిన సాహసుడు, అకుంతిత గుణోపేతుడు - ఆత్మవిశ్వాస ప్రజ్ఞాధిషణుడు కాలు పురుషుని వృద్ధత్యపుటుచులలో దగుల్కొనినాడు. కాలుకదుపలేడు. కనులు తెరువలేడు. నోటమాటలేడు. ఆంధ్రమాత తనయనుంగు పుత్రుని దివ్య జీవితమును తన హృదయాంకమున జేర్చుకొన్నది. మూడుకోట్ల యాంధుల కాక్షణము అమవసనిశి.

మంత్రి సామంతులు, ప్రజానాయకులు ప్రజలు వెంట చడువ, మంగళతూర్యారావములు మిన్నుముట్ట, రాజలాంఛనములతో నుత్సవముగాపింపబడిన యనంతరము ప్రకాశము పంతులు భౌతికదేహమున కగ్ని సంస్కార మొనర్పబడెను.

మహాత్తరసౌధములు కాలగర్భమున మాయమగును. మహోత్కృష్ట చరిత్రలు మాయవు.

తత్వ వేత్త - శ్రీ రాధా కృష్ణ

రాధాకృష్ణ - బాల్యము

శ్రీ ప్రకాశము ముఖ్యమంత్రిత్వముచే వెలుగొందుచున్న యాంధ్రరాష్ట్రము సమృతమూర్తియు తత్వవేత్తయునగు రాధాకృష్ణుని యాశీర్వాద బలముచే బెంపొందుచున్నది. కావున మనము రాధాకృష్ణచరిత్ర తెలిసికొందము.

(శ్రీ) రాధాకృష్ణుని జన్మస్థానము తిరుత్తని. చిత్తూరు జిల్లాలోగల పుణ్యక్షేత్రములలో దిరుత్తని కూడ ముఖ్యమైనది. రాధాకృష్ణునియింటిపేరు సర్వేపల్లివారు. రాధాకృష్ణ పుట్టుకచే ధనికవర్గమునకు జేరినవాడు కాదు.

క్రీ. శ. 1888 సెప్టెంబరు 5వ తేదీన రాధాకృష్ణ జన్మించెను. 1952 సెప్టెంబరు 5వ తేదీకి సర్వశాస్త్ర పరిపూర్ణుడైన డాక్టర్ సర్. యస్. రాధాకృష్ణునకు అరువది నాలుగేండ్లు నిండినవి.

రాధాకృష్ణుని బాల్యదశ యంతయు జన్మస్థానమునందును తిరుపతి పుణ్యక్షేత్రమందును గడచినది. తర్కవేదాంత పండితప్రకాండు లున్న పుణ్యక్షేత్రములందు శైశవ క్రీడలు నెఱపిన రాధాకృష్ణకు దర్క వేదాంతసారములు వెన్నతొడనే పెట్టబడినవి.

బంగారుసలాకవంటి మేను, దబ్బవండువంటి ఛాయ, కోలముక్కు, తెలిగన్నులు, మందస్మితము, మితభాషిత్యము, ఏకసంధాగ్రాహిత్యము, ఋజువర్తనము, సరళస్వభావము, గ్రహణశక్తి, నిదానము, నెమ్మది, జిజ్ఞాస, వినయము, విధేయత మున్నగు గుణములన్నియుఁగలిసి పుంభావసరస్వతియైన రాధాకృష్ణుడై యవతరించెను.

రాధాకృష్ణుని విద్యాభ్యాసము

ప్రాథమికవిద్య పూర్తి కాగానే రాధాకృష్ణుడు క్రైస్తవమిషనరీల 'హైస్కూల్స్' యందును, గళాశాల యందును జదివి 'యమ్. ఏ.' పరీక్షయందుఁ బ్రథమశ్రేణిలో నుత్తీర్ణుఁడయ్యెను.

ఓ న మ లు ప్రారంభించినది మొదలుకొని యం. ఏ. పరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడగువఱకు నతఁడే 'క్లాసు' లోను అపజయము గాంచలేదు. సరేకదా ప్రథమశ్రేణిలో విజయ పరంపర లొందినాడు. అన్ని పరీక్షలయందును నతనిదే పైచేయి. విశ్వకళాపరిషత్తుల యందలి స్వర్ణపతకములన్నియు నతఁడే గుత్తగొనినాడు.

అతఁడు చదివిన బడులలోను, కళాశాలలలోను ఆనాడు మతబోధ విరివిగా సాగుచుండెను. తత్ఫలితముగా నతనికి మత తత్త్వ జిజ్ఞాసలో నుల్లము ప్రఫుల్లమైనది. హైందవమతమును గూర్చి మిషనరీల దొరలు చేయు తప్పుడు విమర్శ లెంతవఱకు సత్యములోఁ దెలిసికొనవలయునను తీవ్రకాంక్ష యానాఁడే రాధాకృష్ణ పండితునకుఁ గలిగినది. ఆ జిజ్ఞాసతో నతఁడు

1908 వ సంవత్సరములో యం. ఏ. పట్టపరీక్షకై యొక మాహా త్కృష్ట వేదాంత గ్రంథమును వ్రాసెను.

ఆ గ్రంథమును గాంచి కై స్తవ కళాశాల ప్రొఫెసర్ ఎ. జి. హాగ్ తాత్త్వికసమస్యల పరిష్కారములో 'విశిష్టమేధ' యిందగపడుచున్నదని ప్రశంసించెను. తాను యం. ఏ. పరీక్ష యందు ను తీర్ణుడు కాఁగానె యం. ఏ. చదువు విద్యార్థులు చదువఁదగిన వేదాంతగ్రంథమును వ్రాసి యాంగ్లేయాచార్యుల మన్ననలఁగన్న రాధాకృష్ణుని బుద్ధి విశేషమెన్నఁదగినది.

రాధాకృష్ణుని ఆచార్యత్వము, వక్తృత్వము

1909 సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలోఁ దొలుదొల్ల రాధాకృష్ణుఁడు మదరాసు రాజధానీకళాశాలలోఁ దత్త్వ శాస్త్రాచార్యుఁడుగాఁ బ్రవేశించెను. నాటికే యాతఁడు వేదాంతగ్రంథకర్త, ఆచార్యస్తుతిపాత్రుఁడుకాఁగలిగెను. ఆనాఁ డతఁడు తన యఖండ తత్త్వశాస్త్ర పాండిత్యమున కెంతయో మురిసిపోయెను. నేఁడురాధాకృష్ణుఁడు తర్కశాస్త్రప్రగల్భతా ప్రదర్శనమునకై తాను పడిన తాపత్రయమునకు సిగుపడు చుండెను. కారణమేమన : మనఃపరిపాకమే వయసుతోపాటు విజ్ఞత పరిణతి చెందుచుండెను. దానితో సహజవేదాంతియైన రాధాకృష్ణుని మానసికతత్త్వమే మాటిపోయెను. అతఁడు నేఁడు విశ్వకుటుంబి వసుధైక ప్రభుత్వాకాంక్షి, శాంతిదూత. ఆచార్యత్వము వహించిన యాతని యుపన్యాసములు అమృత వాహినుల యనర్గళధారలు.

మదరాసు రాజధానీ కళాశాలలో నేమి, కలకత్తా విశ్వ విద్యాలయమునం జేమి, (1925) మైసూరు విశ్వవిద్యాలయము

నందేమి (1981-86) యాతఁ డగవటచిన బోధనాశక్తి యపూర్వమైనది.

తెల్లనితలపాగా, తెల్లనికోటు, తెల్లనిచొక్కా. తెల్లని పంచెకట్టు గలిగి చిటునగవు మోమునఁ జిందులాడుచుండ రాధాకృష్ణుఁ డాచార్యపీఠము నధిష్ఠించి విశ్వరూపవిలసితము, వాణీమందిరమునైన తన నోరువిప్పి భారతీయ వేదాంతమును గూర్చియు, పాశ్చాత్య వేదాంతమును గూర్చియు శంకర, రామానుజ, మధ్వ, వల్లభాచార్యులగూర్చియు కేంట్, లీబ్ నిజ్ లను గూర్చియు నుపన్యసించుచుండఁగా విద్యార్థులు స్వర్గ సీమలలో విహరించుచుండువారు. శరవేగముగల యా యువ న్యాసములు శ్రోతల హృదయముల నాకర్షించుకైలియు భావ బంధురతయు గలిగి చక్కిలిగింతలు పెట్టెడివి. పనికిమాలిన పదప్రయోగములుగాని, కొఱకరాని కొయ్యమాటలుగాని యా యువన్యాసములలో నుండెడివి కావు. ప్రతిమాటలోను రాధాకృష్ణుని ప్రతిభ ప్రతిఫలించెడిది. నిండుదనము ప్రకాశించె డిది. మేధావియగు నాతని హృదయము ఆవేశమును బైకిఁ దోచనీయదు. పదప్రయోగమునకుఁ దగిన భావము, భావ ప్రదర్శనమునకుఁ దగిన పదప్రయోగము చేయుట యాతని సొమ్ము.

ఏపాశ్చాత్య విశ్వకళాపరిషత్తునందును నియ్యభ్యాసము చేయకయే యింత యఖండ ప్రతిభను బ్రదర్శించు నాయద్వైత మూర్తిని ఎవరైన “మీరు పాశ్చాత్య దేశములలో నేల సంచరింపరాదు!” అని ప్రశ్నించిరేని “శంకరరామానుజ మధ్వవల్లభాచార్యు లే విదేశముల కేగిరి? వారిప్రతిభ దిద్దిగంత ముల వ్యాపించలేదా!” యని యెదురుప్రశ్న వేసెడివాఁడట.

యాడు నెమలివలె నృత్యముచేయుచు వినువారి మనస్సుల నలరించి యానందతరంగములపై ని రాయంచలవలె నూఁగు లాడించును. వేయేల, ఆ మధురమూర్తియుపన్యాసము సంగీ తమువలె మ్రోడులఁజిగిరింపఁజేయును. రాళ్ళనుగరఁగించును. చేతనాచేతనములచేఁ దలలూఁపించును. పండిత పామరరంజ కమై యుండును.

రాధాకృష్ణుఁడు ఆంధ్రకళాపరిషదుపాధ్యక్షుఁడు

రాధాకృష్ణుఁడు మద్రాసు, మైసూరు, కలకత్తా విశ్వ విద్యాలయములలో తత్త్వశాస్త్రాచార్యుఁడై ప్రాకృచ్ఛిమ దేశాల వేదాంతశాస్త్రములందలి సకల సారాంశములను నాయా మండలములందలి విద్యార్థిలోకమున కందఁజేసి వారిని పునీతులను జేయుటయేగాక స్వదేశ విదేశ వేదాంతుల మన్న నలను గన్న విన్నాణి. కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయమునం దాచార్యుఁడుగా నున్నపుడె యీతని విశ్వవిఖ్యాతిని గాలించి లక్ష్మీ విశ్వవిద్యాలయమువారు తమ విశ్వకళాపరిషదుపాధ్యక్ష పదవి నలంకరింపవలసినదిగా నర్థించిరి. రాధాకృష్ణుఁడంగీకరింపలేదు. అంతలో ఆంధ్రులు తమ విశ్వకళాపరిషత్తున కుపాధ్యక్షుఁడుగా రమ్మని ప్రార్థించిరి. పరిషత్తులం దెన్ని మన్ననలు గన్నను గన్న దేశముకన్ననవి మిన్నలుకావనియెఱింగిన రాధాకృష్ణుఁడు వెంటనే తన యంగీకారమును దెలియఁజేసి 1931 లో ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషదుపాధ్యక్షుఁడై యున్నతాదర్శములతో 1936 వఱకు నా పదవిని నిర్వహించెను.

ఆర్థికముగా గుంటపూలు పూయుచున్న యాంధ్రవిశ్వ కళాపరిషత్తునభివృద్ధికై యాతఁడు విశ్వదాత, కళాప్రపూర్ణుఁడు జయపుర సంస్థానాధిపతియైన శ్రీ విక్రమ దేవ వర్మగారిని దర్శించి

విద్యాపక్షపాతియగు నా వదాన్య శేఖరునిచే దన విశ్వకళాపరిషత్తునకు నేతేట లక్షరూపాయలు 'విరాళమిచ్చునట్లుచేసి, శ్రీ విక్రమ దేవవర్మగారిచే వారి పేరిట టెక్నలాజికల్ కాలేజి భవనములు కట్టింప జేసెను. ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్తునకు ఆఱు లక్షలరూపాయలవ్యయముతో గట్టబడిన యాదివ్యసాధములే నాటికి నేటికి నేనాటికి మాయని యలంకారములైయున్నవి.

ఉపాధ్యక్షుడైన రాధాకృష్ణుడు కేవలము కార్యాలయ కార్యకలాపములుమాత్రమే నెరవేర్చుచు బ్రాద్దులు పుచ్చక తన మేధాసంపత్తిని విద్యార్థిలోకమునకు బంచి యిచ్చుచు నమూల్యోపన్యాసము లొసంగుచుండెడివాడు.

అతఁ డజాతశత్రువు. ఎవరి యెడను నెన్నడును ద్వేషభావము గనుపఱుపనివాడు గావున విద్యార్థు లాతని కడకుఁ జనవుగా వచ్చి తమ కష్టనిష్ఠురములను దెలుపుకొనుటయేగాక శాస్త్రవిషయకములైన తమ ధర్మసందేహములనుగూడఁ దీర్చుకొనుచుండెడివారు.

పరేంగితావగాహియైన యాతని కడ నెంత చనువున్న విద్యార్థియైనను నెవరిమీఁదను 'చాడీలు' చెప్పటకు సాహసించువాడు కాడు.

చిన్ననాటఁ బేదటికము రూపురేఖ లెఱిగి యిడుమలుఁ పడినవాడుగావునఁ బేదవిద్యార్థులయెడ నపారకరుణకలిగి వారి 'సాధక బాధకము'లను సానుభూతితోఁ బరికించువాడు.

ప్రపంచ విశ్వవిద్యాలయముల యాదర్శములన్నియు వాకళించుకొని యున్నవాడగుటచే రాధాకృష్ణుడు ఆంధ్ర

విశ్వకళాపరిషత్తు నత్యున్నతస్థితికిఁ దెచ్చుటకై యహోరాత్రములు పాటుపడెను.

ఆంధ్రులలోఁగల యనైక్యభావమును దొలగింపఁ దన శక్తిని ధారపోసెను. రాయలసీమవాసులకు సర్వాంధ్రులకు నెట్టియరపొరలు లేవని రుజువుచేసెను. విశ్వకవి రవీంద్రనాథ తాగూరు, విశ్వవిజ్ఞానవేత్త రామన ప్రభృతుల నాహ్వానించి విశ్వకళాపరిషత్తునకు సేవచేయించి సేవ చేకూర్చెను.

తానింత గొప్పవాడనని విజ్ఞప్తమగుచు నెన్నఁడు రాధాకృష్ణుఁడు చెట్టెక్కి కూర్చుండలేదు. అందఱకు నందుఁబాటులో నుండుచు నందఱి కష్టసుఖములలోను బాలుగొనుచుండెను. తన యింటనే పెక్కుమంది పేదవిద్యార్థుల కాశ్రయమిచ్చి జీతనాతముల తానే యొసంగి యున్నత విద్యలు చెప్పించెను. ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయోపాధ్యక్షుఁడుగా నేమి కాశీవిశ్వవిద్యాలయోపాధ్యక్షుఁడుగా నేమి యాతఁడుచేసిన యనంత దేశసేవ, భాషాసేవ సాటిలేనిది. మాలవ్యా గౌరవమునకుఁ బ్రశంసలకుఁ బాత్రుఁడై మహావేదాంతియై తాత్త్వికుఁడుగాఁ బ్రపంచవాఙ్మయములో నగ్రస్థానము సంపాదించుకొనిన మహామనీషియైన రాధాకృష్ణుఁడు 'ఆక్స్ ఫర్డ్స్' యూనివర్సిటీలో ఆజీవిత గౌరవాచార్యుఁడై 'డాక్టర్' బిరుదమునంది భారతదేశ గౌరవమును ఇనుమడింపఁచేసిన పుణ్యధనుఁడు. ధన్యజీవి. యావద్భారతదేశ విశ్వవిద్యాలయములయందేమి పాశ్చాత్య విశ్వవిద్యాలయములయందేమి యాతఁడొసంగిన స్నాతకోపన్యాసము లసంఖ్యాకములు, ఆ మహామహుని ప్రతి యుపన్యాసమునందు నొక విశిష్టత, విశ్వసాభాత్రము, విశ్వకళ్యాణము, విశ్వశాంతి ప్రస్ఫుటించుచుండును. 'ఆక్స్ ఫర్డ్స్'లో

రాధాకృష్ణుడు చాచుర్వై దైనది మొదలుకొని నేటివఱకు నాతని నచ్చటనే స్థిరనివాస మేర్పరచుకోవలసినదిగా ఆంగ్లేయు లర్థించుచునే యున్నారు. ఇటలీ నియంతయైన ముసోలినీ మొదలు అమెరికా అధ్యక్షుడు వఱకు రాధాకృష్ణుని తమ తమ ఖండముల కాహ్వానించి యాతని సుధామధుర తత్వ బోధముల నాలించి తనిసినారు.

తెలుగు గడ్డపైబుట్టి, ఆంధ్రద్రావిడభూములలో విద్య నేర్చి, ఆంధ్ర వంగ వారణాసీ పుణ్యభూముల విద్యా సంస్థల కధినేతయై పాశ్చాత్యదేశీయులకుఁ బరమగురువై భాసిలు చున్న మహాజ్ఞానియగు రాధాకృష్ణుడు కేవల విద్యావ్యాసంగ ముల తోడనే ప్రొద్దులు పుచ్చక శాంతిప్రియుడై శాంతి కాముడై గాంధీ తత్త్వమును దనలో జీర్ణించుకొని తన దైనిక జీవితమును నేటికి నట్లు నడుపుచున్న ఋషిపుంగవుడు.

రాధాకృష్ణుడు - దైనిక జీవితము

రాధాకృష్ణుడు ప్రతిదినము బ్రాహ్మీముహూర్తము నందే మేలుకొనును. ఇంటిల్లిపాది లేపును. అందఱు గలిసి యొకచోఁ గూర్చుందురు. గాంధీ భజనగీతములను, రవీంద్రుని గీతాంజలిని భగవద్గీతను దాను పఠించి యందఱిచేతను బఠింపఁ జేయును. భాగవతములోని 'భ్రమరగీతము'లను దన్తయుడై ముక్తకంఠముతో గానముచేయును. తాను, తన పిల్లలు, మనుమలు గలిసి యా మధురగానమున లీనమై కొండొకసేపు నృత్యము చేయుచుందురు.

పూజాపురస్కారములందును వ్రతములందును దన బిడ్డలకుఁ దానే పురోహితుడై రాధాకృష్ణుడు ఆకార్యకలాపము నిర్వర్తించుచుండును.

చిన్నప్పటినుండియుఁ దనతోఁ 'చెట్టాపట్టా'లు పట్టిన 'పద్మ'యె రాధాకృష్ణునికి ఇల్లాలుకావుటచే నతఁ డల్లాలితా కారకు సర్వవిధముల గృహకృత్యములయందుఁ దోడుపడు చుండును.

రాధాకృష్ణుఁడు ఇంట నేమి బయట నేమి గొప్పవాఁడనని బిట్టబిగిసి మడికట్టుకొని కూర్చుండఁడు. అందఱకుఁ దలలో నాలుకయై పూసలలో దారమై మెలఁగుచుండును. "నేను రాజ్యము కోరను, స్వర్గముకోరను, పునర్జన్మము కోరను. దుఃఖితప్రులైన ప్రాణుల యార్తిని మాత్రమే పోఁగొట్టఁగోరుదును" అను గాంధీమహాత్ముని ప్రియతమ గీతమును దన కంకితము చేసికొనెను.

ఒకప్పుడు విశాఖపట్టణమునందలి కింగ్ జార్జి ఆస్పత్రిలో నొక పేదవాఁడు చనిపోయెను. వానికి మిగిలియున్న యార్తి భార్యయొక్కతె మాత్రమే. ఆ యభాగ్యురాలు దిక్కులేక యిడు మొతాలించినాడు. "విహ్వలనాగేంద్రము పాహి పాహి యన కుయ్యాలించి సంరంభియై" చను కృష్ణునివలె నచ్చటికిఁ జనినాడు. ఆనాఁడు గజేంద్రునిగావనేగిననాఁడు శ్రీకృష్ణుఁడు 'సిరికిం జెప్పఁడు శంఖచక్రయుగముం జేదోయి సంధింపఁడు, ఏ పరివారంబును జీరఁడు-అభ్రగపతింబన్నింపఁడు'. ఈనాఁడు రాధాకృష్ణుం డట్లుగాదు, పద్మను గూడఁ దీసికొని బయలుదేరినాడు. డ్రైవరును బిలిచినాడు. సరాలున ఆస్పత్రిలో వ్రాలినాడు. ఆదీనురాలి మొతాలకించినాడు, ప్రేతసంస్థారము చేయించినాడు. ఆ యనాథను కారుపై నెక్కించుకొని యాదరించి, యామె చుట్టాలను రావించి, భయము లేదని

యోదార్పి కొంత ధనమిచ్చి పంపించినాడు. ఎంత దయా
హృదయము !

మరొక్కప్పుడు రాధాకృష్ణుడు రైలులో బ్రయాణము
చేయుచుండగా రైలు కలకత్తా స్టేషన్ చేరినది. ఆ స్టేషనులో
'హారిస్' అను నాంగ్లేయు డొకడు చచ్చిపడియుండెను.
ఆ శవమునుజేరి వాని జేబులోనున్న చీటిని జూచి విచారించి
యాతని మరణవార్తను ఆంగ్ల దేశములోని వాని బంధువులకు
'కేబుల్' మూలమునఁ దెలియజేసి కలకత్తాలోని క్రైస్తవ
శ్మశానమునం దాతనికి ఖనన సంస్కారము చేయించి వాని
స్మృతిచిహ్నముగా నొక సమాధినిగూడ నిర్మింపజేసెను. ఎంత
విశ్వమానవసౌభ్రాత్రము గలదో రాధాకృష్ణుని విశాల
హృదయములో !

నేటి రాధాకృష్ణుడు

రాధాకృష్ణుడు సర్వదా నెహ్రూ అంతరాత్మ నెఱిగి
తదనుకూలముగా నడచుచుండును. ఆసియాయందును, ఇతర
సాశ్చాత్య దేశములందును రాధాకృష్ణుడు నేడు విశిష్ట స్థాన
మును గడించుకొనినాడు.

దేశ దేశాంతరములయందు ప్రకాశవంతమైన సూర్య
తేజస్సునందు రాధాకృష్ణుడు డొక పర్వతశిఖరమై నేడు వెలుఁ
గొందుచున్నాడు.

'మహాన్నతాదర్యములుగల వ్యక్తి సాధారణముగా
సంఘమున నిరుపయోగము' అని కాంవర్డ్ చెప్పియున్నాడు.
కాని యీ మాటలు రాధాకృష్ణుని విషయమున నసత్యములు.
రాధాకృష్ణుడు తన మహాన్నతాదర్యములతో విభిన్నజాతులు
గల మన సంఘమున కెంతయో యవసరము.

ఇదే విధముగా అమెరికా రష్యాలయందును, అంతర్జాతీయసమావేశములందును, మహిళాసభలందును, వేదాంతసమావేశములందును, సంగీత సభలయందును పట్టప్రధాన మహోత్సవములయందును ఇది యది యననేల? ఎల్లవాటియందు రాధాకృష్ణునకు బ్రత్యేక స్థానమున్నది.

అతడు స్వపక్షమును బరపక్షమును గొనియాడుటకు, మందలించుటకుఁ గూడ సమర్థుఁడు. రాధాకృష్ణునికి స్వార్థమున్నదిలేదు. ఇతరుల మెప్పుపొందుటకై వారి చెప్పుచేతిలలో నడఁచికొనదగిన యవసర మంతకుమున్నే లేదు.

అందఱివలెఁగాక యతడు వనితలనడుమ నిలిచి వారి గృహనిర్వహణమును గూర్చి పెద్ద పెద్ద సమావేశములలో ముచ్చటగా ముచ్చటింపఁగలఁడు.

రాధాకృష్ణుని మన పార్లమెంటులోని రెండు సభల వారును ఎన్నికలయందు ఉపాధ్యక్షునిగా నెన్నుకొన్నారు. ఎన్నుకొనక పూర్వమును, పిమ్మటను గూడ భారతజాతీయంతయు నాతని కుటుంబమేయని చెప్పవచ్చును. రాధాకృష్ణుఁడు రాజకీయవేత్తలయందు రాజకీయవేత్త. నియంతలయందు నియంత, వేదాంతులలో వేదాంతి, మానవులలో మానవుఁడు. అతడు మన దేశపు ఉపాధ్యక్షపదవి నలంకరించి దానికి బేరు ప్రతిష్ఠలు తెచ్చి దాని నున్నతస్థాయిలోనికి దీసికొనిపోయెను. స్వదేశవిదేశములలో మహాజ్ఞుల జీవితవిధానమును బ్రదర్శించిన రాధాకృష్ణుఁడు మన యుపాధ్యక్షుఁడగుట మన యదృష్టము. రష్యారాయబారిగా నతడు ప్రదర్శించిన చాత్యభావము స్థానినంతటివానినే తన దర్శనభాగ్యమభిలషించునట్లు చేసినది.

రాధాకృష్ణుడు ఆకృతియందువోలే పెళాదాయందుఁ గూడఁ గడుఁబెద్ద. కావుననే నెహూపండితుఁడు నేటి ప్రపంచ విషమపరిస్థితిని, నిశ్చలసంగ్రామమును దొలగించి విశ్వమానవ కళ్యాణమును జేకూర్చుటకై రాధాకృష్ణుని శాంతిదూతగాఁ బ్రశంసించినాఁడు.

నేడు మన భారతదేశోపాధ్యక్షుఁడు ప్రపంచశాంతి పరమధ్యేయమని, వివిధదేశములమధ్య సహకారసౌహార్దములను బెంపొందించుటకై ప్రపంచయూత్ర గావించుచున్నాఁడు.

రాధాకృష్ణుని సూక్తులు

“వేదతనము, బాధలు స్వయముగా ఆహ్వానించుకొని నప్పుడే మానవునకు ధీరోదాత్తతనము జేకూర్చును. అంతేకాని దారిద్ర్యము కళాకారునకుఁ జక్కని ప్రోత్సాహకరమని చెప్పుచుప్పడిమాటలు కేవలము బూటకములు. అట్లునువారు స్వయముగా ఆ బాధయేమిటో గుండెలలో గ్రుచ్చుకొనినవారే”.

తత్త్వవిచారమునకు దిగుటకు మానవునకు జీవితావసరములు తీరవలెను. అప్పుడే యతఁడు స్వతంత్రభావ విలసితమైన యాలోచనకుఁ బూనుకొనఁగలఁడు. “మన న్యాయశాస్త్రములు, ధర్మవ్యవస్థలు, కార్మికులకుఁ బ్రాంతకాలపు బానిసలకు వేసినంత దృఢతర శృంఖలాలను దగిలించుచున్నవి. బలవంతుల హక్కులేవో, ధనవంతుల హక్కులేవో, ఖండితముగా సున్నితముగా నిర్వహించుచున్నవి. కాని దుర్బలుల దండ్రుల హక్కుల నవి మఱివిపోవుచున్నవి.”

“సుఖసంపత్తిని సువర్ణస్వప్నములను నులిమి వేయుటలో ప్రావీణ్యము చూపుచున్న సమాజ వ్యవస్థల గోడుల నడుమ,

‘బందీ’గానున్న మానవహృదయము యమయాతన పడుచున్నది.

“భయపితాచమునుండి విముక్తియనున దెన్నటికి? యుద్ధానంతర భయము విపరీతముగాఁ బ్రబలిపోయినది. ఆకలి, కాటకము, గూడ విపరీతముగాఁ బెరిగిపోయినవి.” “కడచిన మహాయుద్ధములో మనము లక్షలాది యువకుల నిండుప్రాణములు బలిపెట్టినాము, అయినను మన గమ్యస్థానము నింకను మనము చేరలేదు. ఈసమస్యలు పరిష్కరించుటలోనాలస్యము చేయుట శ్రేయోదాయకము కాదు.”

అని రాధాకృష్ణుడు విశ్వకల్యాణము, విశ్వశాంతి, విశ్వజన సౌఖ్యముగోరుచు వచించెను. బహుశగ్రంథకర్తయు, స్ఫురద్రూపియు, ఉత్తమవక్తయు, తత్త్వవేత్తయు-మానవతాప్రపూర్ణుడు-నైన రాధాకృష్ణుని పుత్రునిగాగన్న యాంధ్రమాత ధన్యురాలు.

ఆమరజీవి, ఆంధ్రకేసరి, తత్త్వవేత్తయను ముగ్గురు మన యాంధ్రులపాలిటి యమరమూర్తులు. ఇట్టి మహాపురుషులఁ గన్న యాంధ్రమాత ధన్య.